

Ilari Itämies

**KORONAKRIISIN VAIKUTUS TILINTARKASTUKSEN LAATUUN JA
TILINTARKASTUSTYÖHÖN TILINTARKASTAJAN NÄKÖKULMASTA**

Pro gradu -tutkielma

Laskentatoimi

Toukokuu 2021

Oulun yliopiston kauppakorkeakoulu

Yksikkö Laskentatoimen yksikkö			
Tekijä Itämies Ilari		Työn valvoja Vieru Markku, Professori	
Työn nimi Koronakriisin vaikutus tilintarkastuksen laatuun ja tilintarkastustyöhön tilintarkastajan näkökulmasta			
Oppiaine Laskentatoimi	Työn laji Pro gradu	Aika Toukokuu 2021	Sivumäärä 107
<p>Tiivistelmä</p> <p>Tilintarkastuksen laatu on ollut suosittu aihe tutkijoiden keskuudessa. Kiinnostus tilintarkastuksen laatua kohtaan kasvoi erityisesti 2000-luvun alkupuolen kirjanpitoskandaalien myötä. Skandaalien seurauksena syntyi uusia lakeja sekä direktiivejä, joiden tavoitteena oli lisätä tilinpäätösinformaation sekä tilintarkastuksen laatua.</p> <p>Tilintarkastuksen laadulle ei ole yhtä oikeaa määritelmää. Tilintarkastuksen laadun määrittelyyn vaikuttaa olennaisesti se, kenen näkökulmasta laatua arvioidaan. Tilintarkastuksen laatua voidaan lähestyä niin tarkastustoimenpiteiden, säännösten ja standardien, kuin tilintarkastuksen lopputuloksen näkökulmasta. Yleisimpiä tilintarkastuksen laadun mittareita ovat tieteellisessä kirjallisuudessa olleet tilintarkastusyhteisön koko, harkinnanvaraisten jaksotusten määrä, toimialatuntemus, tilintarkastuspalkkioiden suuruus, tilintarkastustoimeksiannon pituus, tilintarkastuksen oheispalvelut, sekä tilintarkastajan alttius lausua liiketoiminnan jatkuvuudesta.</p> <p>Koronaviruksella on ollut laajaulotteisia vaikutuksia yritysten toimintaan sekä talouteen. Koronakriisin myötä yritysten liikevaihto on tietyillä toimialoilla olennaisesti laskenut ja yritysten toimintaa on jouduttu pandemian hallitsemiseksi rajoittamaan. Tilannetta helpottamaan yrityksille on jaettu erilaisia tukia, myönnetty lyhennysvapaita sekä säädetty poikkeuslain nojalla muutoksia lainsäädäntöön.</p> <p>Koronakriisin seurauksena myös tilintarkastajat ovat poikkeuksellisen tilanteen edessä. Tässä tutkimuksessa tutkitaan haastattelututkimuksena koronakriisin vaikutuksia tilintarkastustyöhön ja tilintarkastuksen laatuun tilintarkastajien näkökulmasta. Kriisi on vaikuttanut olennaisesti tapaan, jolla tilintarkastuksia tehdään. Tällöin korostuu ennen kaikkea kommunikaatio sekä asiakkaan kanssa että tilintarkastustiimin kesken. Tietyt tilinpäätöksen erät korostuvat aikaisempaa enemmän ja niihin on kiinnitettävä korostetusti huomioita tilintarkastuksessa. Tilintarkastajat painottavat erityisesti liiketoiminnan jatkuvuuden arvioimisen merkitystä koronakriisin aikana. Tarkastustyöhön on tullut koronakriisin seurauksena uusia työvaiheita sekä työskentelytapoja ja tietyissä tapauksissa on syntynyt myös uusia raportointivelvoitteita. Joidenkin toimialojen osalta tilintarkastajat kokevat tarkastusten muuttuneen riskisemmäksi. Tilintarkastajat eivät kuitenkaan koe kriisin vaikuttaneen tilintarkastuksen laatuun Big 4 -tilintarkastusyhteisöissä.</p>			
Asiasanat Koronakriisi, Tilintarkastuksen laatu			
Muuta tietoa			

SISÄLLYS

1	JOHDANTO	6
1.1	Taustat ja motivaatio	6
1.2	Tutkimuksen tavoitteet ja tutkimusongelma	11
1.3	Tutkimuksen rakenne	14
2	TILINTARKASTUKSEN LAATU	16
2.1	Tilintarkastuksen tavoite ja lähtökohdat	16
2.2	Tilintarkastuksen laatu	19
2.3	Laadun mittarit tilintarkastuksessa	22
2.3.1	Tilintarkastusyhteisön koko ja tilintarkastuksen laatu	23
2.3.2	Tilintarkastuspalkkiot ja tilintarkastuksen laatu	25
2.3.3	Tilintarkastustoimeksiannon pituus ja laatu	28
2.3.4	Tilintarkastuksen oheispalvelut ja tilintarkastuksen laatu	33
2.3.5	Tilintarkastajan toimialatuntemus ja tilintarkastuksen laatu	36
2.3.6	Harkinnanvaraiset jaksotukset ja tilintarkastuksen laatu	39
2.3.7	Tilintarkastajan kyky lausua liiketoiminnan jatkuvuudesta	41
3	TILINTARKASTUKSEN LAADUNSÄÄNTELY TILINTARKASTAJAN NÄKÖKULMASTA	47
3.1	Tilintarkastuslaki	47
3.2	Direktiivit ja EU	48
3.3	Kansainväliset tilintarkastusstandardit	52
3.4	Sisäinen laadunvalvonta Big 4 -tilintarkastusyhteisöissä	54
3.5	Ulkoinen laadunvalvonta Suomessa	57
3.6	Hyvä tilintarkastustapa	60
4	TUTKIMUSMENETELMÄT JA AINEISTO	63
4.1	Koronakriisin vaikutukset yrityksiin	63

4.2	Koronakriisin vaikutukset tilintarkastajan työhön	65
4.3	Tutkimusmenetelmä	67
4.4	Haastattelukysymykset	71
4.5	Aineisto	74
5	TULOKSET	76
5.1	Koronakriisin vaikutukset tilintarkastajien kokemaan tilintarkastuksen laatuun	76
5.1.1	Tilintarkastuksen laadun määrittely	76
5.1.2	Koronakriisin vaikutukset tilintarkastuksen laatuun	79
5.1.3	Tilintarkastuksen painopistealueet koronakriisin aikana	82
5.2	Koronakriisin vaikutukset tilintarkastustyöhön tilintarkastajan näkökulmasta	84
5.2.1	Tilintarkastustyö koronakriisin aikana	84
5.2.2	Muutokset tilintarkastusmetodologiassa ja raportoinnissa sekä tilintarkastuksen oheispalveluiden kysynnässä	86
6	JOHTOPÄÄTÖKSET	88
	LÄHTEET	93
	LIITTEET	
	Liite 1 Teemahaastattelurunko	107

KUVIOT

Kuvio 1. Bruttokansantuote vuosineljänneksittäin, volyymisarja, viitevuosi 2010 (mrd. euroa) (Tilastokeskus, 2020a).	9
Kuvio 2. Vireille pannut konkurssit tammi–joulukuussa 2018–2020 (Tilastokeskus, 2020b).	64

TAULUKOT

Taulukko 1. Mitä tilintarkastuksen laadusta tiedetään? (Francis, 2004)..	19
Taulukko 2. Tilintarkastusyhteisön laadunvalvontajärjestelmän osat (IAASB, 2004).	54
Taulukko 3. Tilintarkastusvalvonnan valvontatehtävät (Horsmanheimo & Steiner, 2017, s. 73).	58
Taulukko 4. Haastateltavien tiedot.	75

1 JOHDANTO

1.1 Taustat ja motivaatio

Tilintarkastuksen laatu on pitkään ollut tutkijoiden keskuudessa suosittu aihe ja tilintarkastuksen laatua on vuosien varrella tutkittu useiden tutkimusasetelmien avulla (Francis, 2004). Tilintarkastuksen laatuun vaikuttavia tekijöitä on vuosien varrella kyetty tunnistamaan useita. Tilintarkastukselle ei ole vakiintunutta yksiselitteistä määritelmää ja laadun voi määritellä hyvin monella tapaa riippuen kenen näkökulmasta laatua tarkastellaan (Knechel, Krishnan, Pevzner, Shefchik & Velury, 2013). Laatua voidaan lähestyä niin lakien ja standardien noudattamisen näkökulmasta, kuin myös tilintarkastuskertomuksen tuottaman informaation sekä tilintarkastusten epäonnistumisten kautta (Francis, 2011). Kuitenkin esimerkiksi tilintarkastusten epäonnistumiset ovat hyvin harvinaisia (Francis, 2004), mikä tekee epäonnistumisesta tilintarkastuksen laadun mittarina heikon. Tiivistettynä voisi sanoa, että tilintarkastuksen laatu on laaja käsite ja tilintarkastuksen laadun osatekijöitä on lukuisia. Laatuun vaikuttavat muun muassa suoritettut tilintarkastustoimenpiteet, tilintarkastustiimin jäsenet, tilintarkastus toimialana sekä tilintarkastusmarkkinat, instituutiot sekä tilintarkastusten taloudelliset seuraamukset. (Francis, 2011.)

Kiinnostus tilintarkastuksen laatua kohtaan kasvoi entisestään 2000-luvun alkupuolen skandaalien sekä vuoden 2008 finanssikriisin seurauksena. Enron ja WorldCom ajautuivat molemmat konkurssiin sen seurauksena, kun yhtiöiden kirjanpitopetokset ja johtohenkilöiden omaa etua tavoittelevat transaktiot tulivat julkisuuteen. Enronin skandaali ja konkurssi johtivat myös lopulta tilintarkastusyhteisö Arthur Andersenin konkurssiin ja tapaus tunnetaankin kenties historian suurimpana tilintarkastuksen epäonnistumisena (Li, 2010). Arthur Andersenin tapauksessa keskustelua aiheutti erityisesti Andersenin saamat poikkeuksellisen suuret tilintarkastuksen oheispalveluiden palkkiot, joiden väitettiin heikentäneen Andersenin riippumattomuutta (Romano, 2005). Nämä skandaalit paljastivat vakavia puutteita yritysten omistajaohjauksessa sekä tilintarkastuksessa, ja skandaalien seurauksena Sarbanes-Oxley -laki (jäljempänä SOX) astui voimaan vuonna 2002 (Romano, 2005; Zhang, 2007).

SOX:n seurauksena muun muassa tilintarkastuksen oheispalveluiden tarjoamista rajoitettiin, kirjanpitorikosten sanktioita kasvatettiin sekä vaatimukset oikea-aikaisesta ja yksityiskohtaisemmasta taloudellisten tietojen raportoinnista kasvoivat. Lisäksi yhtiöiden johdon on lakiuudistuksen jälkeen arvioitava yhtiön sisäisiä kontrolleja ja myös tilintarkastajan on raportoitava asiakkaidensa sisäisistä kontrolleista. (Zhang, 2005.) SOX:n myötä myös tilintarkastuksen ulkoiseen laadunvalvontaan tuli muutoksia Yhdysvalloissa, sillä aikaisemmin käytössä ollut tilintarkastuksen vertaisarviointi korvattiin riippumattomalla kolmannen osapuolen laadunvalvonnalla (Lennox & Pittman, 2010). Sitten tilintarkastuksia koskevia asetuksia on tullut voimaan myös Euroopan unionin jäsenvaltioille muun muassa Euroopan parlamentin ja neuvoston toimesta. Esimerkiksi EU:n tilintarkastusasetuksessa 537/2014 säädetään tilintarkastajan rotaatiosäännöksestä, jonka tavoitteena on parantaa luottamusta tilinpäätösinformaatioon ja parantaa tilintarkastuksen laatua.

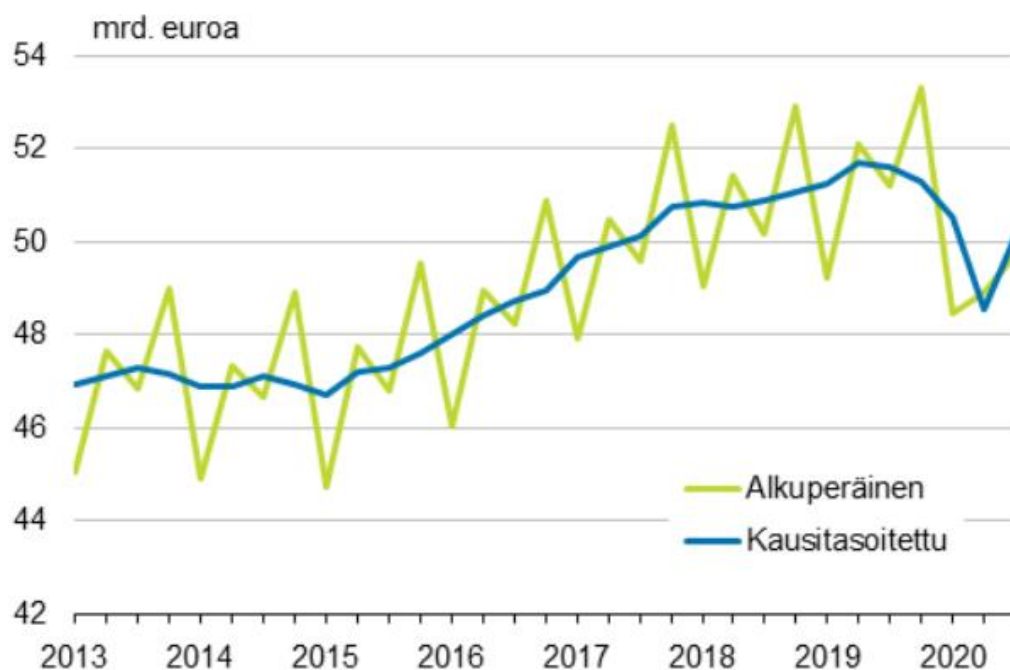
Finanssikriisin ja 2000-luvun alun lukuisten skandaalien jälkeen luottamus yhtiöiden julkaisemiin taloudellisiin tietoihin oli kokenut kolauksen. Taloudellisten tietojen läpinäkyvyys ja luotettavuus ovat merkittävässä roolissa luottamuksen palauttamisessa arvopaperimarkkinoihin ja yhteiskunnan vakauttamisessa. Yhtiöiden raportoimien taloudellisten lukujen luotettavuus voidaan varmistaa laadukkaalla tilintarkastuksella. Skandaalien sekä finanssikriisin jälkeen vuonna 2009 International Auditing and Assurance Standards Board (jäljempänä IAASB) julkaisi ISQC 1 sekä ISA 220 -standardit. Kyseiset standardit koskevat sekä tilintarkastusyhteisöjä ja tilintarkastajia että yrityksiä tilintarkastuksen toimeksiantajina ja ne sisältävät lukuisia komponentteja, jotka liittyvät tilintarkastuksen laadunvalvontaan. (Raslan, Hegazy & Eldawla, 2016.)

Suomessa uudistettu Tilintarkastuslaki (1141/2015) astui voimaan 1.1.2016, jonka seurauksena aiempaan lakiin tuli useita muutoksia. Uuden tilintarkastuslain muutoksista tämän pro gradu -tutkielman kannalta merkittävimpana mainittakoon ulkoisen laadunvalvonnan siirtyminen Patentti- ja rekisterihallitukselle (jäljempänä PRH). Uuden tilintarkastuslain myötä kaikkien tilintarkastajien valvonnan hoitaa Suomessa keskitetysti PRH:n alaisuudessa toimiva tilintarkastusvalvonta. (Horsmanheimo & Steiner, 2017, s. 114–115.)

Aikaisempien kriisien vaikutusta tilintarkastuksen laatuun on tutkittu verrattain vähän. Viimeisimmän vuoden 2008 finanssikriisin vaikutuksista tilintarkastuksen laatuun on kuitenkin jotain tutkimusnäyttöä, joskin tulokset ovat jokseenkin ristiriitaisia. Persakis ja Emmanuel Iatridis (2016) toteavat artikkelissaan, että vuoden 2008 finanssikriisillä on ollut negatiivinen vaikutus tilintarkastuksen laatuun useimmilla laadun mittareilla. Puolestaan Shazad, Pouw, Rubbaniy ja El-Temtamy (2018) saavat tutkimuksessaan päinvastaista näyttöä, sillä heidän tulostensa valossa finanssikriisillä on ollut positiivinen vaikutus tilintarkastuksen laatuun. Tutkimustiedon perusteella on vaikea vetää johtopäätöstä finanssikriisin vaikutuksesta tilintarkastuksen laatuun. Näiden kahden tutkimuksen tulosten poikkeavuutta voi selittää ensinnäkin se, että toisessa tutkittiin ainoastaan Yhdysvalloissa toimivia yhtiöitä, kun taas toisessa tutkittiin kehittyneiden valtioiden yhtiöitä. Toisekseen toisessa tutkimuksesta mitattiin tilintarkastuksen laatua vain yhtiöiden tuloksen laadun osatekijöillä, kun taas toisessa käytettiin useampia eri laadun mittareita. Koronakriisin vaikutuksia tilintarkastuksen laatuun on toistaiseksi tutkittu hyvin vähän, jos ollenkaan.

Koronavirus puhkesi vuoden 2019 joulukuussa ja sai alkunsa Kiinasta Wuhanin kaupungista. Koronavirus levisi nopeasti kaikkialle maailmaan ja kehittyi maailmanlaajuiseksi pandemiaksi. Koronavirus aiheuttaa hengitystieinfektion, minkä seurauksena tyypillisimpiä oireita ovat kuume, kuiva yskä ja väsymys. (WHO, 2020.) Euroopan tautien ehkäisy- ja valvontakeskuksen (2020) mukaan todettuja koronavirustartuntoja on maailmanlaajuisesti jo yli 120 miljoonaa ja koronaviruksen seurauksena kuolleita lähes kolme miljoonaa (18.3.2021 mennessä). Koronaviruksen seurauksena aiheutuneista vaikutuksista tämän pro gradu -tutkielman kontekstissa käytetään tästä eteenpäin nimitystä koronakriisi.

Koronaviruksen vaikutukset myös maailmantalouteen ovat mittavat (Tilastokeskus, 2020a). Koronakriisin seurauksena erityisissä vaikeuksissa ovat luonnollisesti pienet- ja keskisuuret yritykset (Bartik, Bertrand, Cullen, Glaese, Luca ja Stanton, 2020). Koronakriisin vaikutukset Suomen kansantalouteen näkyvät bruttokansantuotteen kehityksessä, josta on nähtävissä merkittävää laskua vuoden 2020 alusta lähtien. Tämä kehitys on nähtävissä alla näkyvässä kuviossa 1.

Kuvio 1. Bruttokansantuote vuosineljänneksittäin, volyymisarja, viitevuosi 2010 (mrd. euroa)
(Tilastokeskus, 2020a.)

Voimakkaimmin koronaviruksen vaikutukset ovat nähtävissä palveluiden toimialalla. Eniten laskua liikevaihdossa on ollut kuljetusta ja varastointia-, taide-, viihde-, virkistys- sekä majoitus- ja ravitsemustoimintaa harjoittavissa yrityksissä. Merkittävimpiä vaikutukset ovat kuitenkin olleet matkailualan palveluita tarjoavissa yrityksissä. Tavaroiden ja palveluiden vienti on myös ollut selvässä laskussa. Toisaalta on muistettava, että kriisillä on voinut olla myös positiivisia vaikutuksia yritysten toimintaan muun muassa uudenlaisten tuotteiden kysynnän seurauksena. Esimerkiksi kaupan toimialalla vähittäiskaupan alalla kasvu on ollut hyvää alkunotkahduksen jälkeen, mutta toki on muistettava, että kaupan toimialojen väliset erot ovat olleet suuria. (Tilastokeskus, 2020a.)

Bartik ym. (2020) toteavat tuoreessa tutkimuksessaan, että koronakriisin seurauksena heidän tutkimistaan Yhdysvalloissa toimivista pienistä yrityksistä peräti 43 % on joutunut keskeyttämään toimintansa ja keskimäärin 40 % tutkittujen yritysten työntekijöistä on jouduttu lomauttamaan. Heidän tuloksensa osoittavat myös, että pienten yhtiöiden maksuvalmius on usein heikko ja kyky selviytyä juoksevista kiinteistä kuluista on heikko.

Koronakriisin vaikutukset on huomioitu myös eduskunnassa. Koronakriisin seurauksena väliaikaisia muutoksia on tehty muun muassa konkurssilakiin, ulosottokaareen, työttömyysturvalakiin sekä kuntalakiin. Konkurssilakia muutettiin väliaikaisesti siten, että velkojan oikeutta hakea velallista oikeuteen rajoitettiin. Konkurssiin asettamisen ehtona on, että velallinen on pysyvästi maksukyvytön, eikä tällöin maksukyvyttömyytenä voida pitää velallisen tilapäistä kyvyttömyyttä maksaa velkojaan. Ulosottokaaren säännöstöä, jotka kattavat ulosottomenettelyn keventämistä, rajoittamista tai täytäntöönpanon lykkäämistä koskevia edellytyksiä muutettiin väliaikaisesti kriisin seurauksena. Tämä tarkoittaa käytännössä sitä, että ulosoton joutuisuusvaatimusta muutettiin siten, että muissa säännöksissä myönnettävät helpotukset ja täytäntöönpanon lykkäämiset rajoitukset huomioidaan myös ulosoton piirissä. Lisäksi muun muassa starttirahan enimmäiskestoa pidennettiin tavallisesta 12 kuukaudesta 18 kuukauteen, jotta yrittäjillä olisi paremmat edellytykset yritystoimintansa käynnistämiseen poikkeavissa olosuhteissa. (Eduskunta, 2020.)

Edellä mainittujen tilapäisten lakimuutosten lisäksi muun muassa Kirjanpitolautakunta on antanut poikkeuslupan tilinpäätöksen laatimisajan pidentämisestä. Poikkeuslupa koskee Kirjanpitolain 3:6 §:n soveltamista, jonka mukaan tilinpäätös ja toimintakertomus on laadittava neljän kuukauden kuluessa tilikauden päättymisestä. KILA katsoo, että koronakriisiä voidaan pitää Kirjanpitolain 8:2.2 §:n mukaisena yksittäistapauksena, josta voidaan antaa määräajaksi poikkeuksia. Kirjanpitovelvollinen saa poiketa tilinpäätöksen ja toimintakertomuksen 3:6 §:n mukaisesta laatimisajasta, mikäli seuraavat ehdot täyttyvät:

- 1) tilinpäätöksen ja toimintakertomuksen rekisteröinti on mahdollista laissa asetetun määräajan puitteissa;
- 2) kirjanpitovelvollisen hallitus tai sitä vastaava toimielin tekee asiasta päätöksen ennen KPL 3:6 §:n mukaisen määräajan päättymistä; ja
- 3) kohdan 2 tarkoittamasta päätöksestä ilmoitetaan tilinpäätöksen liitetietona. (KPL, 3:6 §, KPL 8:2:2 §, KILA 2000, 2020.)

Myös verohallinto ja työeläkeyhtiöt ovat ryhtyneet toimenpiteisiin tukeakseen yrityksiä koronakriisin vaikutusten vuoksi. Verohallinto antoi yhteisöjen veroilmoituksille sekä kiinteistöverotusilmoituksille lisääaikaa ja myös

veroilmoituksen viivästymismaksu on voitu jättää perimättä. Tämän lisäksi yhtiöt ovat voineet hakeutua verohallinnon kanssa maksujärjestelyyn helpotetuin ehdoin, maksettuja arvonlisäveroja on voinut hakea takaisin ja lisäksi arvonlisäveron palautusten käsittelyä on tehostettu. Osana verohallinnon kanssa sovittua maksujärjestelyä takaisin haetuista arvonlisäveroista maksettavaa viivästyskorkoa on väliaikaisen lakimuutoksen voimin alennettu tavanomaisesta 7 prosentista 2,5 prosenttiin. (Verohallinto, 2020a; Verohallinto, 2020b.) Verohallinnon lisäksi työeläkeyhtiöt ovat osoittaneet tukensa koronakriisissä kärsineille yhtiöille. Työnantajan maksamaa osuutta työeläkevakuutusmaksuista on alennettu 2,6 prosenttia 1.5. – 31.12.2020 maksettavien palkkojen osalta. Lisäksi sosiaali- ja terveysministerin päätöksellä TyEl- ja YEL-maksuihin on ollut mahdollista hakea lisää maksuaikaa ja haetulta maksuajalta ei peritä viivästyskorkoa. Edellä mainittujen lisäksi yhtiöillä on ollut mahdollista lainata takaisin osan sen maksamistaan TyEl-maksuistaan Finnveran takaamana. (Helsingin seudun kauppakamari, 2020; Elinkeinoelämän keskusliitto; 2020.)

Hakemukset pankeille lyhennysvapaista kasvoivat räjähdysmäisesti maalisi- ja huhtikuussa 2020 ja niitä tehtiin kaiken kaikkiaan noin 165 000 kappaletta. Pankit hyväksyivät suurimman osan hakemuksista, jotka tulivat sekä yrityksiltä että yksityishenkilöiltä, mikä vahvistaa pankkien halukkuuden osallistua kansallisiin taloustalkoisiin. (Finanssiala, 2020.) Lisäksi yritysten on ollut mahdollista hakea rahoitusta muun muassa Business Finlandilta ja ELY-keskukselta. Business Finland on myöntänyt yrityksille kahden tyyppistä rahoitusta: esiselvitysrahoitusta enintään 10 000 euroa sekä kehittämisrahoitusta enintään 100 000 euroa. (Business Finland, 2020.) ELY-keskus on jakanut yrityksille poikkeusrahoitusta (Elinkeino-, liikenne ja ympäristökeskus, 2020) ja Työ- ja elinkeinoministeriö on jakanut jo yhden kierroksen kustannustukea ja toinen kierros kustannustuelle tullaan suorittamaan vuoden 2021 aikana yhtiöille, joiden liikevaihto koronan seurauksena on laskenut vähintään 30 prosenttia (Työ- ja elinkeinoministeriö 2020; Suomen Yrittäjät, 2020.)

1.2 Tutkimuksen tavoitteet ja tutkimusongelma

Koska koronakriisin vaikutukset maailmantalouteen ja sitä kautta yrityksiin ovat niin laaja-alaisia, joudutaan tilintarkastuksessa huomioimaan koronakriisin aiheuttamien

vaikutusten laajuutta sekä arvioimaan sen tulevia vaikutuksia yritysten liiketoimintaan. Täten koronavaikeuksilla on ollut vaikutuksia myös tilintarkastusyhteisöihin ja tilintarkastustyöhön. Kriisin seurauksena lukuisat yhteisöt ovat ennennäkemättömissä vaikeuksissa, ja yhteisöjen toimintaan liittyy poikkeuksellisen paljon epävarmuutta muun muassa kysynnän heikkenemisestä. Sen lisäksi että tilintarkastajat joutuvat arvioimaan koronavaikeuksien vaikutuksia yhteisöjen toimintaan myös seuraavan 12 kuukauden aikana, on kriisillä ollut vaikutuksia myös tilintarkastajan työhön käytännössä esimerkiksi etätyöskentelysuositusten muodossa.

Tämän pro gradu -tutkimuksen ensisijaisena tavoitteena on selvittää, miten koronavaikeus on vaikuttanut tilintarkastajan kokemaan tilintarkastuksen laatuun ja toisekseen selvittää, miten koronavaikeus on vaikuttanut tilintarkastajan työhön käytännössä. Tällä pyritään selvittämään tarkemmin sitä, onko tilintarkastustyössä tapahtunut muutoksia työmenetelmissä tai onko niitä kenties tullut uusia tai onko työolosuhteissa tapahtunut muutoksia. Toisaalta on mielenkiintoista myös selvittää, painotetaanko tarkastustyössä joitain tilinpäätöksen eriä kriisin seurauksena tavallista enemmän. Näiden asioiden selvittäminen on erityisen tärkeää siksi, että tilintarkastuksessa käytetyt menetelmät ja työskentelytavat vaikuttavat keskeisesti tilintarkastuksen lopputulemaan ja tilintarkastuksen laatuun. Koska kriisi on yhä meneillään, on aihe hyvinkin ajankohtainen. Lisäksi tutkimustietoa koronavaikeuksien vaikutuksista tilintarkastuksen laatuun on hyvin vähän, jos ollenkaan. Koska koronavaikeuksien vaikutuksia tilintarkastuksen laatuun perinteisin menetelmin ei vielä tässä vaiheessa voida empiirisesti mitata, toteutetaan tutkimus laadullisena tutkimuksena.

Laatua arvioidaan tässä tutkielmassa nimenomaan tilintarkastajien kokeman laadun perusteella. Perinteisesti aikaisemmissa tilintarkastuksen laatua tutkivissa tutkimuksissa laadun mittareina on käytetty tilintarkastusyhteisön kokoa, tilintarkastuspalkkion suuruutta, tilintarkastussuhteen kestoa, tilintarkastajan kykyä lausua liiketoiminnan jatkuvuudesta, tilintarkastuksen oheispalveluiden tarjoamisen vaikutusta, harkinnanvaraisia jaksotuksia sekä tilintarkastaja toimialatuntemusta. Koska kriisi on yhä käynnissä, eikä dataa ole vielä saatavilla edellä luetelluista mittareista, on tutkielman empiirinen osuus päätetty toteuttaa laadullisesti haastattelu

tutkimuksena. Laadullisen tutkimusmenetelmän käyttö on perusteltua myös siksi, että se mahdollistaa aiheeseen syvällisen perehtymisen (Kananen, 2017, s. 33).

Haastattelumenetelmänä käytetään puolistrukturoitua teemahaastattelua. Tutkimusmenetelmänä haastattelun etuna ovat sen joustavuus, sillä haastattelijalla on mahdollisuus toistaa tarvittaessa esitetty kysymys, korjata väärinkäsitys, muotoilla ilmaisunsa toisin ja käydä keskustelua haastateltavan kanssa. Haastattelun tavoitteena on laatia haastattelukysymykset siten, että ne synnyttävät tutkittavasta aiheesta keskustelua ja mahdollistavat haastattelijan esittämät lisäkysymykset sekä täydentävät kysymykset haastateltavien vastausten mukaisesti. Näin tutkittavaan aiheeseen voidaan syventyä paremmin ja vastauksista saadaan tarkempia. (Tuomi & Sarajärvi, 2018)

Tutkimuksen empiirisen osion aineistonkeruu tapahtuu haastattelemalla KHT-tilintarkastajia Oulun alueella. Aineiston kerääminen suoritetaan haastattelemalla neljää eri taustan ja kokemuksen omaavaa KHT-tilintarkastajaa Big 4 -tilintarkastusyhteisöissä. Haastattelukysymykset on laadittu siten, että niiden avulla pyritään selvittämään, miten tilintarkastajat kokevat koronakriisin vaikuttaneen tilintarkastuksen laatuun. Haastattelulla pyritään myös selvittämään, onko joitakin tilinpäätöksen eriä, joihin kriisin seurauksena tulee kiinnittää erityistä huomiota tai onko kenties tilintarkastusmetodologiaan tai työskentelytapoihin tullut kriisin seurauksena muutoksia.

Yleisesti ottaen tilintarkastuksen laatua on tutkittu paljon. Kuitenkin erilaisten kriisien vaikutusta tilintarkastuksen laatuun on tutkittu melko vähän. Koronakriisin laaja-alaisen vaikutusten vuoksi kriisi on kosketanut meitä kaikkia. Koska useat yritykset ovat nyt suurissa vaikeuksissa, korostuu erityisesti tilintarkastajan kyky lausua liiketoiminnan jatkuvuudesta. Kuten Bartikin ym. (2020) tulokset osoittavat, on pienempien yhtiöiden kyky selviytyä juoksevista kuluista heikentynyt merkittävästi. Tällöin tilintarkastajien on kiinnitettävä erityistä huomiota yhtiön rahoituksen riittävyyteen seuraavaan 12 kuukauden aikana. Erityisen mielenkiintoista on myös selvittää, miten koronakriisi on huomioitu tilintarkastajan työskentelytavoissa ja millä tavoin tilintarkastajat kokevat itse kriisin vaikuttaneen tilintarkastuksen laatuun?

1.3 Tutkimuksen rakenne

Tutkimus on jaettu seitsemään lukuun mukaan lukien johdantoluku. Tutkimuksen teoriaosuus koostuu luvuista 2-3. Luvussa kaksi käsitellään tilintarkastuksen laatua. Kyseisessä luvussa pyritään luomaan kokonaisvaltainen kuva siitä, mitä tilintarkastuksen laadulla tarkoitetaan, mistä osatekijöistä se koostuu sekä minkälaista tutkimusnäyttöä on tilintarkastuksen laatuun vaikuttavista tekijöistä. Jotta tilintarkastuksen laatua voidaan lähteä tutkimaan tarkemmin, on myös käsiteltävä tilintarkastuksen lähtökohtia ja tavoitteita.

Luku kolme keskittyy tilintarkastuksen laadunsäätelyyn tilintarkastajan näkökulmasta. Kyseisessä luvussa käsitellään tilintarkastuksen laadunsäätelyyn vaikuttavia tahoja sekä tilintarkastuksen laadunsäätelyn säännöstöjä. Lisäksi luvussa tarkastellaan tilintarkastuksen laadunsäätelyä ulkoisesta ja sisäisestä näkökulmasta ja kuvaillaan hyvää tilintarkastustapaa Suomessa. Näiden käsitteleminen on keskeistä, jotta saadaan muodostettua kuva siitä, miten tilintarkastajien työtä valvotaan ja miten ne vaikuttavat mahdollisesti tilintarkastajien käsitykseen tilintarkastuksen laadusta.

Luku neljä on jaettu kahtia ja se koostuu perehtymisestä koronakriisin vaikutuksiin kansantalouden ja tilintarkastuksen näkökulmasta sekä tutkimuksen käytännön toteutusta. Luvun ensimmäisessä osiossa perehdytään tarkemmin koronakriisin taustoihin ja keskitytään tarkastelemaan koronakriisin vaikutuksia erityisesti kansantalouden ja yritysten näkökulmasta. Tämä on luontevaa käsitellä siksi, että koronakriisin taloudellisten vaikutusten tiedostaminen helpottaa tilintarkastuksen laadun tarkastelemista tilintarkastajan näkökulmasta. Lisäksi tarkastellaan muutoksia tilintarkastustyössä ja pohditaan tilintarkastuksen painopistealueita koronakriisin aikana. Luvun toisessa osiossa käsitellään tutkimuksen toteutusta sekä tutkimusaineistoa ja sen hankkimista.

Lopulta luvussa viisi tarkastellaan saatujen tutkimustulosten valossa koronakriisin vaikutuksia tilintarkastuksen laatuun. Lisäksi arvioidaan tutkimusta ja sen toteutusta kokonaisuudessaan ja pyritään luomaan näkymiä mahdollisille jatkotutkimuksille. Luvussa kuusi kootaan yhteen tutkimuksen keskeisimmät löydökset ja havainnot.

Kyseisessä luvussa pyritään vastaamaan tutkielman tutkimuskysymykseen saatujen tulosten avulla ja muodostetaan lopullinen johtopäätös.

2 TILINTARKASTUKSEN LAATU

Tässä luvussa pyritään antamaan kokonaisvaltainen kuva siitä, miten tilintarkastuksen laatua määritellään sekä mitkä ovat tilintarkastuksen laadun osatekijöitä. Sen lisäksi luvussa käsitellään tilintarkastuksen laadun mittareita aikaisemmissa tieteellisissä julkaisuissa sekä keskeisimpiä löydöksiä. Jotta tilintarkastuksen laatua voidaan lähteä tarkastelemaan kokonaisuutena, on myös tärkeä ymmärtää tilintarkastuksen lähtökohdat sekä se mistä tilintarkastuksessa on ylipäättään kyse. Näitä asioita käsitellään lyhyesti luvun alussa.

2.1 Tilintarkastuksen tavoite ja lähtökohdat

Tilintarkastuksen taustat juontavat juurensa 1800-luvulle, kun yhteiskunnat ja talouden toimeliaisuus alkoivat kasvaa erityisesti länsimaissa. Kun yritykset kasvoivat, alettiin yhtiöissä tarvita ammattijohtajia sen sijaan, että omistajat olisivat jatkaneet yhtiöiden johdossa. Johdon ja omistuksen eriytymisen seurauksena omistajien ei ollut mahdollista valvoa yhtiöidensä toimintaa enää samalla tavalla. Tarve tilintarkastukselle syntyikin, kun yhtiön omistajat halusivat varmistua siitä, että johdon raportoimat taloudelliset tiedot ovat oikeita ja täten tilintarkastuksen tarkoituksiksi muodostui yhtiöiden johdon tuottaman informaation varmistaminen. (Horsmanheimo & Steiner, 2017, s. 24.)

Tilintarkastuskertomus kiteyttää koko tilintarkastuksen tavoitteen. Kertomuksessa tilintarkastaja antaa lausuntonsa siitä antaako tilinpäätös noudatetun tilinpäätössäännösten mukaisesti oikean ja riittävän kuvan tarkastettavan kohteen toiminnan tuloksesta ja taloudellisesta asemasta. Lausunnossa tilintarkastaja ottaa kantaa myös siihen onko tilinpäätös laadittu lakisääteisten vaatimusten mukaisesti sekä täyttääkö toimintakertomus sen laatimiseen sovellettavan säännösten ja ovatko tiedot linjassa tilinpäätöksen tietojen kanssa. (Tilintarkastuslaki, 3:5 §) Osana tilintarkastusta tilintarkastajan on myös tarkastettava tarkastettavan kohteen hallinto. Hallinnon tarkastuksen tavoitteena on varmistaa tarkastuskohteen hallinnon vastuuvollisten oikeushenkilöä sitovien säännösten noudattaminen sekä selvittää ovatko vastuuvolliset syyllistyneet tekoihin, josta saattaa seurata vahingonkorvausvelvollisuus. Tilintarkastus on suunniteltava siten, että tarkastuksessa

hankitaan riittävä määrä tilintarkastusevidenssiä, jotta tilintarkastuksessa saavutetaan kohtuullinen varmuus siitä, ettei tilinpäätös sisällä väärinkäytöksestä tai virheestä johtuvaa olennaista virheellisyyttä. (Horsmanheimo & Steiner, 2017.)

Olennaisuutta määriteltäessä korostuu tilintarkastajan ammatillinen harkinta, sillä tilintarkastajan on huomioitava tilinpäätöksen sekä muun taloudellisen informaation merkitys sen käyttäjille. Olennaisena virheenä voidaan pitää joko virheellistä tietoa tai tiedon puuttumista, mikäli niiden voidaan katsoa vaikuttavan yhdessä tai erikseen tilinpäätöksen ja muiden taloudellisten tietojen käyttäjän päätöksentekoon. (Horsmanheimo & Steiner, 2017.) Olennaisuus on merkittävä osa tilintarkastusstrategiaa ja se määritetään ensin tilinpäätökselle kokonaisuutena ja sen lisäksi tilintarkastaja määrittelee tarkastustyössä käytettävän olennaisuuden. (PRH, 2019a; Horsmanheimo & Steiner, 2017.) Tarkastuksen loppuvaiheessa tilintarkastaja tekee tarkastuksessa esiin nousseiden havaintojen pohjalta johtopäätöksen siitä, onko tilinpäätösinformaatiossa havaitut virheet tai erikseen tai yhdessä tilinpäätöksen kannalta olennaisia (PRH, 2019a).

Tilintarkastusvelvollisuus tulee Suomessa Tilintarkastuslaista. Yhteisöissä ja säätiöissä on valittava tilintarkastaja ja suoritettava tilintarkastus laissa määritetyllä tavalla, mikäli kaksi tai enemmän alla luetelluista ehdoista täyttyy:

- 1) taseen loppusumma ylittää 100 000 euroa;
- 2) liikevaihto tai sitä vastaava tuotto ylittää 200 000 euroa; tai
- 3) palveluksessa on keskimäärin yli kolme henkilöä.

Toisin sanoen tilintarkastusvelvollisuus ei koske säätiöitä tai yhteisöjä, joissa vain yksi yllä luetelluista ehdoista täyttyy tai joiden noudattamassa lainsäädännössä säädetään toisin tilintarkastusvelvollisuudesta. Tilintarkastaja voidaan jättää valitsematta toimintansa aloittavissa yhtiöissä ja taas toisaalta tilintarkastaja on valittava aina yhteisössä, jonka pääasiallisena toimialana on arvopapereiden omistaminen ja hallinta. (Tilintarkastuslaki, 2:2 §.)

Vaikka tilintarkastusvelvollisuudesta säädetään lailla, on kuitenkin näyttöä siitä, että tilintarkastukselle on kysyntää ilman tilintarkastusvelvollisuuttakin. Benston (1969)

raportoi tutkimuksessaan, että peräti 82 % New Yorkin pörssissä listautuneista yhtiöistä suoritettiin tilintarkastus ennen kuin velvollisuudesta säädettiin vuosina 1933 ja 1934. Tästä voidaan vetää johtopäätös siitä, että tilintarkastuksen taloudellinen rooli on merkittävämpi kuin sen sääntely. Benstonin varhaiset tulokset ovat linjassa Dedmanin, Kausarin ja Lennoxin (2014) tuoreemman tutkimuksen kanssa, sillä heidän tulostensa mukaan Iso-Britanniassa yksityisomisteiset yhtiöt haluavat tulla tarkastetuksi, mikäli se on yhtiön intressien mukaista, vaikka laissa määrättyä velvoitetta tilintarkastukselle ei olisi.

Laadukkaan tilintarkastuksen kysyntää lähestytään usein agenttikustannusten ja agenttiteorian kautta (DeAngelo, 1981; Chow, 1982; Titman & Trueman, 1986; Francis & Wilson, 1988; Bachar, 1989; Clarkson & Simunic 1994). Agentti-päämies teoriassa agentti-päämies suhteella tarkoitetaan tilannetta, jossa päämies ja agentti solmivat sopimuksen, jossa agentti sitoutuu tarjoamaan ennalta määrättyä palvelua päämiehen puolesta. Tällöin agentille siirtyy roolinsa myötä myös päätöksentekovaltaa. Esimerkki tilanteesta voi olla esimerkiksi osakeyhtiön hallituksen (päämies) päätös palkata yhtiölle toimitusjohtaja (agentti). Päämies ei kuitenkaan voi valvoa agenttia kaikissa tilanteissa ja päämiehellä ja agentilla voi olla poikkeavat intressit, jolloin syntyy agenttikustannuksia. Agenttikustannuksia hallitakseen päämies voi laatia asianmukaisia insentiivejä sekä valvoa agenttia, jotta molempien intressit olisivat mahdollisimman yhteneväiset. (Jensen & Meckling, 1976.)

Eräs keino valvoa päämiehen etua on palkata riippumaton tilintarkastaja (Jensen & Meckling, 1976). Yhteisöt usein palkkaavat ulkoisen tilintarkastajan vapaaehtoisesti hallitakseen yrityksen sidosryhmien eturistiriitoja (Chow, 1982). Tilintarkastusta voidaan täten pitää valvontatyökaluna, jonka avulla yhteisöjen sidosryhmien kuten johtajien ja omistajien poikkeavia intressejä voidaan hallita (DeAngelo, 1981).

Chown (1982) mukaan ulkoisen tilintarkastajan palkkaamisen todennäköisyyttä lisää yhtiön velan kasvu, sekä kirjanpidon eriin sidottujen kovenanttien määrä. Kohtalaista näyttöä oli myös yhtiön johtajan omistusosuuden käänteisestä vaikutuksesta ulkoisen tilintarkastajan palkkaamisen todennäköisyydestä. Niskanen, Karjalainen ja Niskanen (2011) puolestaan toteavat artikkelissaan, että yritysjohdon omistusosuuden

kasvaminen laskee laadukkaampien suurien tilintarkastusyhteisöjen sekä sertifioitujen tilintarkastajien kysyntää.

Yhtiön todennäköisyyttä palkata ulkoinen tilintarkastaja vapaaehtoisesti kasvattaa myös, mikäli yhtiön agenttikustannukset ovat suuremmat (Dedman ym, 2014; Niskanen ym., 2011; Piot, 2001), yhtiön toiminta on riskisempää, yhtiö aikoo hankkia pääomaa, yhtiö on hankkinut tilintarkastuksen oheispalveluita tai yhtiö toimii säännellymmässä ympäristössä (Dedman ym., 2014). Laadukas tilintarkastus toimii ennen kaikkea tehokkaana valvontavälineenä, joka lisää lainantajan turvaa ja lisää luottamusta kirjanpidon lukuihin (Piot, 2001).

Mitä tilintarkastuksesta ja sen laadusta ylipäätään tiedetään? Francis (2004) on koonnut kattavan listauksen liittyen tilintarkastukseen ja sen laatuun (ks. taulukko 1).

Taulukko 1. Mitä tilintarkastuksen laadusta tiedetään? (Francis, 2004)

Tilintarkastuksen laadusta tiedetään seuraavaa:
Tilintarkastus on suhteellisen edullista, keskimäärin tilintarkastuspalkkiot muodostavat ainoastaan prosentin kymmenyksen yhtiöiden liikevaihdosta.
Selviä virheitä tilintarkastuksessa, joilla on olennaisia taloudellisia vaikutuksia, tapahtuu hyvin harvoin.
Tilintarkastusraportit ovat hyvin informatiivisia.
Tilintarkastuksen laadulla on positiivinen yhteys tuloksen laadun kanssa.
Tilintarkastuksen laatu vaikuttaa oikeudelliset järjestelmät sekä niiden luomat kannustimet.
Tilintarkastuksen laatu vaihtelee Big 4 -yhteisöissä sekä tiettyihin toimialoihin erikoistuneiden toimijoiden välillä, mutta myös Big 4 -yhteisöjen toimistojen välillä sekä eri oikeusjärjestelmissä.
Akateemisella tutkimuksella on ollut hyvin vähäinen vaikutus sääntelyyn ja päätöksentekoon ainakin Yhdysvalloissa, mutta sen vaikutus on voinut olla suurempaa muissa maissa.

2.2 Tilintarkastuksen laatu

Tilintarkastuksen laadulle ei ole vakiintunutta yksiselitteistä määritelmää (Knechel ym., 2013). Tilintarkastusta ohjaavien standardien näkökulmasta laadukkaana tilintarkastuksena voidaan pitää tilintarkastusta, jossa annetaan vallitsevaan tilanteeseen nähden asianmukainen tilintarkastuskertomus.

Tilintarkastuskertomuksessa otetaan kantaa siihen, onko tarkastettava yhtiö noudattanut kirjanpidossaan yleisesti hyväksyttyjen kirjanpidon periaatteita. Oikeudellisesta näkökulmasta tarkasteltuna tilintarkastuksen laatu on kaksijakoinen: tarkastus on joko epäonnistunut tai se ei ole epäonnistunut. Epäonnistuneena tarkastuksena voidaan pitää tilannetta, jossa tilintarkastaja ei todellisuudessa ole riippumaton tai jossa riippumaton tilintarkastaja antaa virheellisesti vakiomuotoisen tilintarkastuskertomuksen siitä syystä, ettei ole kyennyt keräämään riittävää määrää tilintarkastusevidenssiä standardien edellyttämällä tavalla. Onnistuneena tilintarkastuksena voidaan pitää tarkastusta, jossa tilintarkastaja on noudattanut voimassa olevia tilintarkastusstandardeja ja antaa oikean lausunnon tarkastettavan yhtiön tilinpäätöksestä. (Francis, 2011.)

Kenties perinteisin tilintarkastuksen laadun määritelmä on DeAngelon (1981) määritelmä, jossa tilintarkastuksen laatua lähdetään tarkastelemaan kahdesta osatekijästä. Tilintarkastuksen laatu muodostuu yhteisestä todennäköisyydestä, että tilintarkastaja 1) tunnistaa rikkomuksen tai virheen yhteisön kirjanpidossa sekä 2) raportoi löytämästään rikkeestä tai virheellisyydestä. Todennäköisyys että tilintarkastaja löytää rikkeen tai virheen riippuu teknologisista valmiuksista sekä tarkastuksessa käytetyistä menetelmistä kuten esimerkiksi otantojen laatimisesta. Todennäköisyys, että tilintarkastaja raportoi löydöksestään riippuu puolestaan tilintarkastajan riippumattomuudesta. (DeAngelo, 1981.) Suomen Tilintarkastajat (2020a) määrittelevät riippumattomuuden seuraavasti:

” Riippumattomuus tarkoittaa sitä, ettei tilintarkastaja ole tai edes vaikuta olevan (mielen riippumattomuus tai näkyvä riippumattomuus) riippuvainen tilintarkastusasiakkaastaan millään tavalla.”

Tilintarkastuksen laatua on määritelty ammatinharjoittajien keskuudessa sen mukaan, miten tilintarkastus noudattaa voimassa olevia tilintarkastusstandardeja. Toisaalta taas laskentatoimen tutkijat määrittelevät laadun muun muassa todennäköisyytenä, ettei tilintarkastaja anna vakiomuotoista tilintarkastuskertomusta, tilintarkastajan raportointien tietojen oikeellisuutena sekä mittarina tilintarkastuksen kyvystä vähentää vääristymiä ja parantaa kirjanpitoinformaation tarkkuutta. (Watkins, Hillison & Morecroft, 2004.)

Watkins ym. (2004) jakavat tilintarkastuksen laadun tosiasialliseen tilintarkastuksen laatuun sekä havaittuun tai koettuun tilintarkastuksen laatuun. Tosiasiallista tilintarkastuksen laatua pyritään kuvailemaan valvonnan voimakkuudella sekä koettuja tilintarkastuksen laadun piirteitä tilintarkastajan maineella. Valvonnan voimakkuudella mitataan valvonnan merkitystä tilinpäätösinformaation laatuun ja tilintarkastajan maineella tilintarkastajan maineen vaikutusta siihen kuinka luotettavana yhtiöiden sidosryhmät informaatiota pitävät. Tilintarkastajan maine koostuu sekä koetusta pätevyydestä että koetusta riippumattomuudesta. Mikäli tilintarkastajan koetaan olevan pätevä sekä riippumaton, lisää tämä luottamusta tilintarkastajan tuottamaan informaatioon sekä tilinpäätöksen informaatiota kohtaan. Puolestaan valvonnan voimakkuus muodostuu tilintarkastajan todellisesta pätevyydestä sekä tilintarkastajan riippumattomuudesta. Näiden tekijöiden seurauksena syntyy tilintarkastajan tuottaman informaation laadukkuus eli toisin sanoen informaation laatu kuvaa sitä, kuinka informaatio vastaa yhtiön todellista taloudellista tilannetta. (Watkins ym., 2004.)

Francis (2011) on luonut viitekehityksen, jonka tavoitteena on antaa parempi kuva tilintarkastuksen laatuun vaikuttavista tekijöistä. Francis jakaa tilintarkastuksen laatuun vaikuttavat tekijät kuuteen osa-alueeseen, jotka ovat: tilintarkastuspanos, tilintarkastusprosessit, tilintarkastusyhteisöt, tilintarkastustoimiala ja tilintarkastusmarkkinat, instituutiot sekä tilintarkastuksen lopputulosten seuraamukset. Tilintarkastuksen panokset koostuvat kahdesta osatekijästä, joita ovat tarkastustoimenpiteet sekä tarkastustiimi. Ajatuksena tässä on, että tilintarkastuksen laatu on parempaa, jos tarkastustiimin jäsenet ovat päteviä ja valitut tarkastustoimenpiteet tuottavat luotettavaa ja relevanttia evidenssiä. Tilintarkastuksen laatuun vaikuttaa myös tarkastustiimin kyky valita oikeat tarkastustoimenpiteet kussakin tilanteessa sekä tulkita tarkastustoimenpiteiden ja niiden vaikutuksia tilintarkastuskertomukseen. Tilintarkastusyhteisön laatimat sisäiset metodologiat sekä kannustimet vaikuttavat suoritettujen tarkastusten laatuun. Ja viimeiseksi, tilintarkastusta sääntelevät instituutiot vaikuttavat tilintarkastusten laatuun valvomalla tilintarkastusten laatua ja jakavat sanktioita tilintarkastajille ja tilintarkastusyhteisöille, mikäli tarkastusta ei ole suoritettu laatustandardien mukaisesti. (Francis, 2011.)

Määriteltäessä tilintarkastuksen laatua on huomioitava mistä näkökulmasta tilintarkastuksen laatua tarkastellaan. Tilintarkastuksen laatu voidaan kokea hyvin eri tavoin riippuen siitä, tarkastellaanko laatua käyttäjän, tilintarkastajan, lainsäätäjän vai yhteiskunnan kannalta. (Knechel ym., 2013) Knechel ym. (2013) tarkastelevat tilintarkastuksen laatua tulokortti -ajattelun (Balanced Scorecard) näkökulmasta ja he jakavat tilintarkastuksen laadun neljään indikaattoriin, jotka ovat: panos, prosessi, lopputulos sekä konteksti. Panoksilla viitataan lähinnä tilintarkastustiimin jäsenten yksilöllisiin ominaisuuksiin kuten ammatilliseen skeptisyyteen, tietämykseen sekä ammattitaitoon. Toisekseen tilintarkastuksen laatuun vaikuttavat tilintarkastusprosessin luontaiset riskit, kuten riskinarviointi, analyttiset toimenpiteet sekä työpapereiden tarkastaminen. Kolmanneksi, tilintarkastuksen laatua voidaan tarkastella sen lopputuloksen, kuten oikaisujen, tilinpäätösraportoinnin laadun, tilintarkastuskertomusten virheettömyyden sekä laadunvalvonnan näkökulmasta. Ja viimeiseksi, kontekstilla tarkoitetaan tilintarkastajan kannusteisiin vaikuttavia tekijöitä kuten poikkeavia tilintarkastuspalkkioita, toimeksiannon pituutta, tilintarkastuspartnereiden korvauksia sekä tilintarkastuspalkkioihin sidottuja bonuksia. Tulokortti -ajattelulle tyypillisesti näkökulma sisältää sekä taloudellisia että ei-taloudellisia mittareita. Tämä näkökulma mahdollistaa myös laadun jakamisen erillisiin komponentteihin mikä puolestaan mahdollistaa tilintarkastuksen laadun kehittämisen kehittämällä sen erillisiä osa-alueita. (Knechel ym., 2013.)

2.3 Laadun mittarit tilintarkastuksessa

Tämän alaluvun tavoitteena on antaa kattava kuva siitä millä mittareilla tilintarkastuksen laatua on aikaisemmissa tieteellisissä julkaisuissa tutkittu ja minkälaisia tuloksia on kyetty saamaan. Tässä alaluvussa käsiteltävät tilintarkastuksen laadun mittarit ovat tilintarkastusyhteisön koko, tilintarkastuspalkkion suuruus, tilintarkastussuhteen kesto, tilintarkastajan kyky lausua liiketoiminnan jatkuvuudesta, tilintarkastuksen oheispalvelut, harkinnanvaraiset jaksotukset sekä tilintarkastajan toimialatuntemus.

2.3.1 Tilintarkastusyhteisön koko ja tilintarkastuksen laatu

Tilintarkastuksen laadun tutkimuksessa kenties tutkituin on yhteys tilintarkastajan koon ja tilintarkastuksen laadun välillä, sillä sitä on tutkittu lukuisissa tutkimuksissa (DeAngelo, 1981; Palmrose, 1988; Davidson & Neu, 1993; Golber & Murray, 1998; Lennox, 1999; Krishnan & Schauer, 2001; Francis & Yu, 2009; Sirois & Simunic, 2011). Tyypillisesti tilintarkastusyhteisöt on jaoteltu tutkimuksissa Big 4 (Francis & Yu 2009; Sirois & Simunic, 2011), Big 6 (Lennox, 1999; Krishnan & Schauer, 2001), Big 8 (Davidson & Neu, 1993; DeAngelo, 1981; Palmrose, 1988; Francis & Wilson, 1988) sekä muihin pienempiin -tilintarkastusyhteisöihin. DeAngelo (1981) ehdottaa että isoimmissa tilintarkastusyhteisöissä tilintarkastuksen laatu on korkeampaa kuin pienemmissä tilintarkastusyhteisöissä. Tämä väittäminen perustuu siihen ajatukseen, että suuremmissa tilintarkastusyhteisöissä työskentelevillä tilintarkastajilla on enemmän asiakkaita ja siten riski menettää asiakas on suurempi virheen sattuessa. Myös suurempiin tilintarkastusyhteisöihin kohdistuvat vahingonkorvausvelvoitteet ovat suurempia riitatilanteissa, mikä osaltaan kannustaa parempaan laatuun (Dye, 1993). Suuret tilintarkastusyhteisöt investoivat myös paljon kehittääkseen tilintarkastusteknologiaansa, minkä vuoksi heillä on insentiivi investointiensa puolesta pyrkiä tiettyyn laadun tasoon tilintarkastuksessa (Sirois & Simunic, 2011).

Suuremmat tilintarkastusyhteisöt rinnastetaan usein laatuun, mikä viittaa niiden parempaan maineeseen. Suuremmat tilintarkastusyhteisöt, joilla on parempi maine, myös usein veloittavat palveluistaan enemmän (Simunic, 1980) verrattuna pienempiin tilintarkastusyhteisöihin. (Moizer, 1997) Tutkimukset osoittavat myös, että yhtiöt, joiden agenttikustannukset ovat suuremmat, valitsevat todennäköisemmin suuremman ja tunnetumman tilintarkastajan, mikä puolestaan tukee ajatusta siitä, että suurilla tilintarkastusyhteisöillä on maine laadukkaampina tarkastajina (Francis & Wilson, 1988). On myös näyttöä siitä, että yhtiöt, jotka ovat näkyvillä pääomamarkkinoilla, valitsevat useimmiten suuren maineikkaamman tilintarkastusyhteisön säilyttääkseen oman maineensa ja yleisön luottamuksen julkaisemiinsa taloudellisiin raportteihin. (Barton, 2005)

Väitetä suurempien tilintarkastusyhteisöjen korkeammasta laadusta tukee myös Palmrosen (1988) tulokset, jotka osoittavat, että tilintarkastuksen laatuun liittyvät

oikeudenkäynnit ovat harvinaisempia Big 8 -yhteisöissä. Palmrosen väittämää tukee Ferozin, Parkin ja Pastenan (1991) tulokset siitä, että pienempiä tilintarkastusyhteisöjä tuomitaan useammin ja ne saavat ankarampia sanktioita. Aiheesta ei kuitenkaan vallitse yksimielisyys, sillä Lennox (1999) puolestaan toteaa artikkelissaan, että suuremmat tilintarkastusyhteisöt ovat hyvästä tarkastuksen laadusta huolimatta alttiimpia oikeudenkäynneille ja syytteille.

Davidson ja Neu (1993) käyttivät yhtiöiden johdon ennusteita liikevaihdon kehityksestä mitatakseen tilintarkastusyhteisön koon ja laadun välistä suhdetta. Heidän tuloksensa osoittivat, että yhtiöissä, joiden tilintarkastajana toimi suuri tilintarkastusyhteisö oli enemmän tuloksen ennustusvirheitä, minkä he tulkitsivat korkeampana tilintarkastuksen laatuna. He perustelevat väitettään sillä, etteivät suuremmat yhteisöt antaisi yhtiöiden muokata ennusteitaan. Lennoxin (1999) tulokset puolestaan osoittavat, että suurempien tilintarkastusyhteisöjen kyky lausua liiketoiminnan jatkuvuudesta on parempi kuin pienemmillä tilintarkastusyhteisöillä ja heidän antamansa tilintarkastuskertomuksensa ovat tarkempia verrattuna pienempiin tilintarkastajiin. Franciksen ja Yun (2009) tulokset ovat linjassa näiden tulosten kanssa, sillä heidän tuloksensa osoittavat, että suuremmat tilintarkastusyhteisöt lausuvat todennäköisemmin tarkastamiensa yhtiöiden liiketoiminnan jatkuvuudesta ja taas toisaalta suurempien yhteisöjen tarkastamissa yhtiöissä on käytetty vähemmän ”luovaa laskentatoimea”. Toisin sanoen yhtiöissä on käytetty vähemmän harhaanjohtavia menetelmiä, joilla yhtiön johto olisi pyrkinyt muokkaamaan tulostaan tai taloudellisesta tilannettaan paremmin omia intressejään tukeviksi (Näsi, 2017). Myös Nelson, Elliott ja Tarpley (2002) korostavat, että suuret tilintarkastusyhteisöt puuttuvat hyvin usein erityisesti johdon aggressiivisiin tuloksen manipulointi yrityksiin. Vaihtoehtoisesti Krishnan ja Schauer (2001) lähestyvät tilintarkastusyhteisön koon vaikutusta tilintarkastuksen laatuun vertaamalla yhtiöitä sen mukaan, kuinka ne noudattavat yleisesti hyväksytyjen kirjanpitokäytänteiden noudattamista. Tulokset osoittavat, että näiden käytänteiden noudattaminen oli yleisempää niissä yhtiöissä, joissa tilintarkastajana toimi suuri tilintarkastusyhteisö.

Yhteenvedon voitaneen todeta, että valtaosa tutkimustuloksista osoittaa, että tilintarkastuksen laatu vaikuttaisi olevan korkeampaa suurissa tilintarkastusyhteisöissä

useilla eri tilintarkastuksen laatua mittaavilla mittareilla tarkasteltuna. Joidenkin laadun mittareiden kohdalla tulokset ovat jokseenkin ristiriitaisia.

2.3.2 Tilintarkastuspalkkiot ja tilintarkastuksen laatu

Tilintarkastuspalkkioiden kokoa ja niiden vaikutusta tilintarkastuksen laatuun on tutkittu lukuisissa tutkimuksissa ja eri tutkimusasetelmissä. Tyypillisesti tutkimuksissa on tutkittu tilintarkastuksen oheispalveluiden palkkioiden vaikutusta sekä epätavanomaisten tilintarkastuspalkkioiden suuruutta tilintarkastuksen laatuun. Tilintarkastuksen oheispalveluiden tarjoamisella voi olla sekä riippumattomuutta vaarantavia seikkoja, mutta sillä voi olla myös positiivisia vaikutuksia tilintarkastuksen laatuun. Tilintarkastuspalveluiden ohella tilintarkastuksen oheispalveluiden tarjoaminen voi muun muassa vahvistaa tilintarkastajan käsitystä asiakkaan toimialasta ja sen toiminnoista, millä voi olla positiivisia vaikutuksia tilintarkastuksen laatuun. Toisaalta taas pelko asiakkaan menettämisestä ja sitä kautta palkkioiden menettämisestä voi vaarantaa tilintarkastajan riippumattomuuden, jolloin tilintarkastajalla voi olla motiivi olla raportoimatta todenmukaisesti tekemiään havaintoja tilintarkastuksessa. (Simunic, 1984.)

Simunicin (1984) tulosten mukaan tilintarkastuspalkkiot olivat suurempia niissä tilintarkastusyhteisöissä, jotka tarjosivat tilintarkastuspalveluiden ohella myös tilintarkastuksen oheispalveluita verrattuna niihin tilintarkastajiin, jotka tarjosivat asiakkaalle vain tilintarkastuspalveluita. Hän perusteli tulostaan, sillä että kahden eri palvelun tuottaminen synnyttää positiivisia ulkoisvaikutuksia muun muassa asiakkaan parempana tuntemisena, mikä heijastuu tilintarkastuspalkkioihin. Tätä ajatusta tukee Limin ja Tanin (2008) tulokset, jotka osoittavat, että tiettyyn toimialaan erikoistuneiden tilintarkastajien tarkastuksen laatu kasvaa, mikäli tilintarkastuksen oheispalveluiden palkkiot kasvavat. Tämä vahvistaa Simunicin (1984) ajatusta siitä, että tilintarkastustiimin ja tilintarkastuksen oheispalveluita tarjoavan tiimin keskinäinen kommunikaatio ja tiedon jakaminen parantavat tilintarkastuksen laatua. Lim ja Tan (2008) toteavat lisäksi, että tiettyyn toimialaan erikoistuneet tilintarkastajat pyrkivät toimialaan erikoistumattomia enemmän välttämään mainehaittoja sekä oikeudenkäyntejä.

Mikäli tilintarkastuksen laadun oletetaan olevan sidottu tilintarkastuspalkkion kokoon, voidaan täten pienemmän tilintarkastuspalkkion ajatella tarkoittavan matalampaa tilintarkastuksen laatua. Deis ja Giroux (1996) tutkivat ensimmäisten tarkastusten palkkioita, työtunteja sekä laatua. Tulosten mukaan toimeksiannon ensimmäisen vuoden tilintarkastuspalkkiot olivat keskimäärin matalampia, käytetyt työtunnit suurempia sekä tilintarkastuksen laatu korkeampaa, mikä on ristiriidassa sen oletuksen kanssa, että tilintarkastuksen laatu olisi sidottu palkkion suuruuteen. Tämä on linjassa DeAngelon (1981) ajatusten kanssa. DeAngelo toteaa artikkelissaan, ettei low-balling -efektillä ole vaikutusta tilintarkastajan riippumattomuuteen, vaan se on pikemminkin vastaus kilpailuun markkinoilla. Tarjoamalla laadukkaan tilintarkastuksen alhaisemmalla palkkiolla ensimmäisenä vuonna (Bell, Causholli & Knechel, 2015), mahdollistaa palkkioiden nostamisen tulevana vuosina. Myös riski tilintarkastuksessa tapahtuvasta virheestä, mikä voi johtaa asiakkaan menettämiseen ja mainehaittoihin motivoi tilintarkastajaa pitämään tarkastuksensa laadun hyvänä (DeAngelo, 1981).

Tulokset tilintarkastuspalkkioiden vaikutuksesta tilintarkastuksen laatuun ovat melko ristiriitaisia. Tutkimusnäyttöä on sekä tilintarkastuspalkkioiden ja tilintarkastuksen laadun positiivisesta yhteydestä (Cahan & Sun, 2014; Eshleman & Guo, 2013; Huang, Chang & Chiou, 2016; Blankley, Hurt & MacGregor, 2012) että tilintarkastuspalkkioiden ja tilintarkastuksen laadun negatiivisesta yhteydestä (Choi, Kim & Zang, 2006; Hoitash, Markelevich & Barragato, 2007; Choi, Kim & Zang, 2010; Asthana & Boone, 2012; Krauß, Pronobis & Zülch, 2015). Tyypillisesti tilintarkastuspalkkioiden ja tilintarkastuksen laadun välistä suhdetta tutkivissa tutkimuksissa käytetään tilintarkastuksen laadun mittarina harkinnanvaraisia jaksotuksia. Harkinnanvaraisten jaksotusten ajatellaan kertovan tilinpäätösinformaation laadusta ja sitä kautta tilintarkastuksen laadusta. Tämä ajatus perustuu siihen, että mikäli yhtiön tilinpäätösinformaatio sisältää harkinnanvaraisuutta, viestii tämä heikommasta tilinpäätösinformaatiosta. Harkinnanvaraiset jaksotukset nimensä mukaisesti perustuvat harkintaan, eivätkä siten välttämättä vastaa todellista taloudellista tilannetta.

Cahan ja Sun (2014) toteavat artikkelissaan, jossa tutkivat auktorisoituja tilintarkastajia Kiinassa, että tilintarkastajan kokemuksella ja tilintarkastuspalkkioilla vaikuttaisi olevan positiivinen suhde, jolla on puolestaan negatiivinen vaikutus

harkinnanvaraisten jaksotusten määrään. Tulosten perusteella voitaisiin todeta, että tilintarkastuspalkkioilla ja tilintarkastuksen laadulla vaikuttaisi olevan välillinen positiivinen suhde tilintarkastajan kokemuksen myötä. Lisäksi Cahanin ja Sunin (2014) tulokset osoittavat, että tilintarkastajan ominaispiirteillä on vaikutusta siihen minkälaisella huolellisuudella tilintarkastaja tarkastuksia suorittaa. Myös Eshlemanin ja Guon (2014) tutkimustulokset osoittavat, että epätavanomaisen suurilla tilintarkastuspalkkioilla on positiivinen vaikutus tilintarkastajan työpanokseen ja siten tilintarkastuksen laatuun. Yhtiöillä, jotka maksoivat keskimääräistä suurempia tilintarkastuspalkkioita, esiintyi epätodennäköisemmin harkinnanvaraisia jaksotuksia tilinpäätösinformaatiossa.

Huang, Chang ja Chiou (2016) puolestaan tutkivat Kiinan tilintarkastusmarkkinoita. Heidän tuloksensa osoittavat, että markkinoiden keskittyminen nostaa tilintarkastuspalkkioita, mikä puolestaan parantaa tilintarkastusinformaation laatua sekä vähentää tilintarkastajien tarvetta antaa varauman sisältäviä tai kielteisiä tilintarkastuskertomuksia. Näiden tulosten kanssa linjassa on Blankleyn ym. (2012) tutkimustulokset, jotka osoittavat, että tilintarkastuspalkkioiden ja tilinpäätösten korjausten tai oikaisujen välillä vallitsee negatiivinen suhde. Toisin sanoen korkeammat tilintarkastuspalkkiot johtavat pienempään todennäköisyyteen, että tilinpäätösinformaatiota joudutaan korjaamaan seuraavina vuosina ja päinvastoin. Voitaneen todeta, että tilinpäätökseen tehdyt korjaukset viestivät tilintarkastajan alhaisesta työpanoksesta sekä tilintarkastuksen riskien aliarvioimisesta korjauksia edeltävinä vuosina.

Choi, Kim ja Zang (2010) tutkivat tavanomaista suurempien sekä tavanomaista pienempien tilintarkastuspalkkioiden vaikutusta tilinpäätösinformaation harkinnanvaraisten jaksotusten määrään. Tulokset osoittavat, että tavanomaista suuremmat tilintarkastuspalkkiot olivat yhteydessä heikompaan tilintarkastuksen laatuun. Eli toisin sanoen suuremmat tilintarkastuspalkkiot johtivat suurempaan määrään harkinnanvaraisia jaksotuksia tilinpäätösinformaatiossa. Myös muut tutkimukset (Krauß, Pronobis & Zülch, 2015; Asthana & Boone, 2012; Hoitash, Markelevich & Barragato, 2007; Choi, Kim & Zang, 2006) vahvistavat tavanomaista suurempien tilintarkastuspalkkioiden vaikuttavan negatiivisesti tilintarkastuksen laatuun. Tulokset vahvistavat Simunicin (1984) ajatusta siitä, että korkeiden

tilintarkastuspalkkioiden myötä asiakkaan ja tilintarkastajan välille syntyy taloudellinen side, mikä heikentää tilintarkastajan riippumattomuutta asiakkaastaan (Krauß ym., 2015; Choi ym., 2009; Hoitash ym., 2007; Choi ym., 2006) ja vaikuttaa siten tilintarkastuksen laatuun. Näistä tuloksista hieman poiketen Asthanan ja Boonen (2012) tulokset toisaalta tukevat ajatusta tavanomaisesta suurempien tilintarkastuspalkkioiden negatiivisesta vaikutuksesta tilintarkastuksen laatuun, mutta toisaalta osoittavat, että asiakkaan neuvotteluvoiman kasvaessa tilintarkastuspalkkioiden lasku vaikuttaisi negatiivisesti tilintarkastuksen laatuun.

Kokonaisuutena katsoen tutkimustulokset ovat ristiriitaisia, eikä niiden pohjalta voida vetää yksimielistä johtopäätöstä. Huomioitavaa kuitenkin on, että tutkimusasetelmalla on merkittävä vaikutus tutkimusten lopputulokseen. Tilintarkastussuhteen kesto, tilintarkastajan koko, lainsäädännöllinen ympäristö, mutta toisaalta myös muun muassa tarkastettavan yhtiön koko sekä tilintarkastuksen laadun mittarit voivat vaikuttaa lopputulokseen. Tulosten pohjalta voitaneen kuitenkin sanoa, että on loogista, että tilintarkastuspalkkioiden kasvaessa tilintarkastajan taloudellinen riippuvuus kasvaa, mikä voi heikentää tilintarkastuksen laatua. Toisaalta taas suuremmat palkkiot mahdollistavat suurempien resurssien käytön tilintarkastuksessa, minkä voisi ajatella parantavan tilintarkastuksen laatua. Erityisen mielenkiintoinen on Asthanan ja Boonen (2012) näkökulma asiakkaan neuvotteluvoiman vaikutuksesta toisaalta tilintarkastuspalkkion suuruuteen, mutta myös tarkastuksen laatuun.

2.3.3 Tilintarkastustoimeksiannon pituus ja laatu

Tutkimus tilintarkastussuhteen (tilintarkastustoimeksiannon) pituuden vaikutuksesta tilintarkastuksen laatuun on jakautunut vahvasti kahteen koulukuntaan. Tilintarkastussuhteen pituuden ja tilintarkastuksen laadun väliseen tutkimukseen liittyy olennaisesti rotaatiosäännökset. Suomessa tilintarkastajan rotaatiosäännös tulee EU:n tilintarkastusasetuksesta 537/2014. Kyseisessä asetuksessa määrätään, että yleisen edun kannalta merkittävien yhteisöjen lakisääteisten tilintarkastusten suorittamisesta vastaavien päävastuullisten tilintarkastajien tilintarkastussuhde saa kestää enintään seitsemän vuotta nimeämispäivästä laskettuna. Tämän säännöksen tavoitteena on lisätä luottamusta yhteisöjen tilinpäätöksiin ja konsernitilinpäätöksiin. (EU, N:o 537/2014) Tämän perusteella voitaneen tehdä johtopäätös siitä, että pitkän

tilintarkastussuhteen oletetaan heikentävän tilintarkastuksen laatua sekä ihmisten luottamusta yhteisöjen tilinpäätösinformaatioon. Luonnollisesti tutkijat ovat jakautuneet rotaatiosäännöstä vastustaviin ja rotaatiosäännösten puolestapuhujiin.

Kuten DeAngelo (1981) jo varhaisessa tutkimuksessaan toteaa, että tilintarkastajien vaihtoasteet ovat suhteellisen alhaisia. Tätä hän perustelee sillä, että tilintarkastussuhteen alussa syntyvät perustamis- ja transaktiokustannukset ovat niin merkittäviä molemmille osapuolille, että molempien insentiivit vaihtaa tilintarkastajaa ovat alhaiset. Täten tilintarkastajan vaihtuessa aiheutuisi jälleen kustannuksia esimerkiksi uuden tilintarkastajan etsimisestä sekä perehdyttämisestä yhtiön toimintaan. Pidemmässä tilintarkastussuhteessa aiheutuisi täten kustannussäästöjä molemmille osapuolille esimerkiksi asiakkaan toiminnan parempana tuntemisena. DeAngelo (1981) kuitenkin korostaa sitä, että tilintarkastajan pelko asiakkaan menettämisestä voi vaikuttaa negatiivisesti tilintarkastajan riippumattomuuteen ja siten välillisesti tilintarkastuksen laatuun.

Johnson, Khurana ja Reynolds (2002) tutkivat tilintarkastussuhteen pituuksia Big 6 tilintarkastusyhtiöissä ja niiden suhdetta tilinpäätösinformaation laatuun. Heidän tuloksensa osoittivat, että verrattaessa lyhyitä tilintarkastussuhteita keskipituisiin (4-8 vuoden) tilintarkastussuhteisiin, lyhyempien tilintarkastussuhteiden tilinpäätösinformaation laatu oli heikompa kuin keskipituisissa tilintarkastussuhteissa. Lisäksi tulokset eivät antaneet indikaatiota siitä, että tilintarkastuksen laatu heikkenisi pidemmissä (9 vuotta tai pidempään kestäneissä) tilintarkastussuhteissa. Linjassa Johnsonin ym. (2002) ajatusten kanssa Arrunada & Paz-Ares (1997) toteavat artikkelissaan tutkimuksensa pohjalta, että tilintarkastuksen rotaatiosäännös heikentää tilintarkastuksen laatua, sillä se vaikuttaa erityisesti kahteen tilintarkastuksen laadun osatekijään: tilintarkastajan tekniseen kompetenssiin sekä tilintarkastajan riippumattomuuteen. Kun ensimmäiset tilintarkastukset yleistyvät rotaatiosäännöksen myötä, heikentää tämä tilintarkastajan kykyä tunnistaa ja havaita virheellisyyksiä tilinpäätösinformaatiossa alhaisemman erikoistumisasteen vuoksi. Toisaalta riippumattomuus saattaa vaarantua siksi, että vaikka säännös vähentäisikin tilintarkastajan raportoiman virheen kustannuksia, se saattaa toisaalta myös alentaa todennäköisyyttä, että tilintarkastajan raportoimatta jätetty virheellisyys paljastuu ja aiheuttaa sanktioita tilintarkastajalle. Myös Jacksonin, Moldrichin sekä Roebuckin

(2008) tulokset osoittavat, ettei tilintarkastuksen rotaatiosäännöksellä ole positiivisia vaikutuksia tilintarkastuksen laatuun, ottaen huomioon tilintarkastajan vaihtamisesta aiheutuvat kustannukset. Heidän tulostensa mukaan tilintarkastuksen laatu kasvoi tilintarkastussuhteen pituuden kasvaessa, kun laatua mitattiin tilintarkastajan alttiutena ottaa kantaa liiketoiminnan jatkuvuuteen. Tilintarkastussuhteen pituutta ja tilintarkastuksen laatua arvioitaessa on myös huomioitava se, tutkitaanko julkisen kaupankäynnin kohteena olevia pörssiin listautuneita yhtiöitä vai esimerkiksi yksityisessä omistuksessa olevia pieniä- ja keskisuuria yhtiöitä. Luonnollisestikin pörssiyhtiöt ovat usein vakavaraisempia ja niiden konkurssit harvinaisempia. Esimerkiksi Knechel ja Vanstraelen (2007) tutkivat belgialaisia yksityisessä omistuksessa olevia yhtiöitä. Heidän tulostensa mukaan tilintarkastussuhteen pituudella ei ollut negatiivista vaikutusta tilintarkastuksen laatuun mitattaessa tilintarkastajan alttiutta lausua liiketoiminnan jatkuvuudesta.

Mansin, Maxwellin ja Millerin (2004) tutkimuksessa käy ilmi, että pidemmät tilintarkastussuhteet ovat yhteydessä sijoittajien matalampiin tuotto-odotuksiin yritysten liikkeelle laskelmille joukkovelkakirjoille. Toisin sanoen tilintarkastussuhteen pituus ja laatu ovat yhteydessä matalampiin korkokustannuksiin lainapääomalle. Tämän perusteella voidaan tehdä johtopäätös siitä, että vieraan pääoman sijoittajat pitävät tilintarkastusta laadukkaampana, kun tilintarkastussuhde on pitkä. Tulokset myös vahvistavat näkemystä siitä, että sijoittajat arvostavat tilintarkastajan antamaa vakuutusta tilinpäätösinformaation oikeellisuudesta sekä tilintarkastusten tuottamaa informaatiota yhtiöistä. Nämä tutkimustulokset ovat linjassa Hoylen (1978) ajatuksiin tilintarkastuksen rotaatiosäännösten kanssa. Hoyle korostaa muun muassa, ettei rotaatiosäännös ole kovin perusteltua suurempien ja yhä monimutkaisempien ja kompleksisempien yhteisöjen tilintarkastuksessa.

Uudesta tilintarkastussuhteesta aiheutuu kustannuksia niin tilintarkastajalle kuin tarkastettavalle yhtiölle kun tilintarkastajan on tutustuttava yhtiön liiketoimintaan, kontrolleihin ja järjestelmiin, minkä vuoksi lyhyt tilintarkastussuhde ei ole kummankaan osapuolen kannalta kannattava (DeAngelo 1981; Hoyle, 1978; Arrunada & Paz-Ares, 1997). Lisäksi tutkimustulosten valossa tilintarkastuksen laatu on heikointa tilintarkastussuhteen ensimmäisenä vuonna (Bell, Causholli & Knechel, 2015) ja rotaatiosäännöksen myötä näitä ensimmäisiä tarkastuksia esiintyy tiheämmin.

Tilintarkastajan rotaatiosäännös nostaa tiintarkastuspalkkioita, sillä tilintarkastuksen kustannukset nousevat ja kilpailu tilintarkastusmarkkinoilla tämän seurauksena laskee. Kustannuksia aiheutuu nimenomaan uudesta tilintarkastussuhteesta syntyvistä perustamiskustannuksista sekä perehtymisestä asiakkaan toimintaan, järjestelmiin sekä toimialaan. (Arrunada & Paz-Ares, 1997) Tilintarkastajan kyky hankkia asiakkaasta ja sen toiminnasta syvällisempää tietoa on rajallista, mikäli tilintarkastussuhteen pituutta rajoitetaan rotaatiosäännöksellä, sillä tällöin asiakkaan saama arvo tilintarkastuksen oheispalveluistakin on rajallisempaa. Hoyle (1978) korostaa myös, että rotaatiosäännöksellä pyritään varmistamaan tilintarkastajan suorittaman työn laatua sen sijaan, että keskityttäisiin tilintarkastajan rooliin kolmantena rippumattomana osapuolena, joka vakuuttaa tilinpäätösinformaation oikeellisuudesta. Kuten Mansin ym. 2004 tulokset osoittavat, nimenomaan tilintarkastajan tuottama informaatio sekä vakuutus tietojen oikeellisuudesta ovat asioita, jotka kiinnostavat sijoittajia.

Vaikka rotaatiosäännöksellä pyritään nimenomaan säilyttämään tilintarkastuksen laatu korkeana koko tilintarkastussuhteen ajan ja välttämään tilintarkastajan riippumattomuuden vaarantumista, on tilintarkastajilla rotaatiosäännöksestä huolimatta intressi säilyttää asiakkaansa koko sallitun suhteen pituuden ajan ja täten kerryttää tuloja koko tilintarkastussuhteen ajalta. Täten rotaatiosäännös ei täysin poista ongelmaa siitä, että tilintarkastajan intressissä on säilyttää asiakas koko sallitun periodin ajan, mikä voi nostaa tilintarkastajan kynnystä raportoida löytämästään virheestä. Tilintarkastajan motivaation voidaan myös ajatella laskevan rotaatiota edeltävänä vuonna, sillä tilintarkastuksen lopputuloksella ei ole asiakkaan näkökulmasta merkitystä, sillä tilintarkastaja tulee vaihtumaan joka tapauksessa. Lisäksi tilintarkastusyhteisöt ovat antaneet ymmärtää, että usein kokeneimmat ja parhaimmat tilintarkastajat saatetaan siirtää toimeksiannoista pois ja vaihtaa kokemattomampia tilintarkastajia tilalle, kun rotaatio lähestyy. (Arel, Brody & Pany, 2005.)

Tilintarkastuksen rotaatiosäännöksen puolesta puhujat perustelavat rotaatiosäännöstä tilintarkastajan ammatillisen skeptisyyden säilyttämisellä (Manry, Mock & Turner, 2008). Toisin sanoen tilintarkastuksen riippumattomuuden ajatellaan heikkenevän ja sitä kautta tilintarkastuksen laadun heikkenevän tilintarkastussuhteen pituuden

kasvaessa. Pidemmässä tilintarkastussuhteessa tilintarkastajan ja tarkastettavan yhtiön johdon muodostuu suhteita, jotka voivat heikentää riippumattomuutta ja taas toisaalta pitkään kestänyt tilintarkastussuhde voi johtaa rutiininomaisiin tarkastuksiin, jotka toistuvat vuodesta toiseen samanlaisina, jolloin kyky havaita virheitä heikkenee. Kun tilintarkastussuhteen pituutta rajoitetaan rotaatiosäännöksellä, voidaan täten ehkäistä tilintarkastajan ja johdon välille syntyviä suhteita, mikä luo tilintarkastajalle mahdollisuuden tehdä työnsä vapaasti ilman potentiaalisia eturistiriitoja. (Arel ym., 2005.)

Careyn ja Simnettin (2006) tutkimustulokset tukevat ajatusta siitä, että tilintarkastuksen laatu heikkenee, kun tilintarkastussuhteen pituus kasvaa. Heidän tulostensa mukaan tilintarkastajan taipumus antaa varauman sisältävä lausunto tarkastettavan yhtiön liiketoiminnan jatkuvuudesta heikkenee, kun tilintarkastussuhteen pituus kasvaa. Vastaavanlaisia tuloksia ovat saaneet Abedalqader Al-Thuneibat, Tawfiq Ibrahim Al Issa sekä Ata Baker (2011), jotka osoittavat, että harkinnanvaraisten jaksotusten määrä kasvoi tilintarkastussuhteen pituuden kasvaessa, mikä indikoi matalammasta tilintarkastuksen laadusta. Nämä tulokset ovat linjassa tuoreemman Bellin ym. (2015) tutkimuksen kanssa. Heidän tulostensa mukaan tilintarkastuksen laatu heikkenee todella pitkissä tilintarkastussuhteissa. Tässä kyseisissä tutkimuksissa todella pitkillä tilintarkastussuhteilla tarkoitetaan yli 13 vuotta kestäneitä tilintarkastussuhteita. Laatua mitattiin tilintarkastajille tehdyn kyselyn pohjalta.

Bowlin, Hobson ja Piercey (2015) lähestyvät aiheitta psykologisesta näkökulmasta. He tutkivat tilintarkastuksen rotaatiosäännöksen vaikutusta tilintarkastuksen laatuun laboratoriotutkimuksessa, jossa he arvioivat tilintarkastajan skeptisyyttä yritysten johdon esittämään informaatioon. Tutkimusasetelma perustui siihen, että lähtökohtaisesti tilintarkastaja joko luottaa yritysten johdon esittämään informaatioon (pitää johtoa rehellisenä) tai vaihtoehtoisesti tilintarkastaja on skeptinen eli toisin sanoen ei luota yritysten johdon esittämään informaatioon (ei pidä johtoa rehellisenä). Tulosten mukaan tilintarkastuksen rotaatiosäännöksellä on positiivinen vaikutus tilintarkastuksen laatuun, mikäli tilintarkastaja pitää johtoa rehellisenä eli toisin sanoen luottaa johdon esittämään informaatioon. Vaikutus on päinvastainen, kun tilintarkastaja on skeptinen. Täten skeptisen ajattelutavan edut saavutetaan vain, mikäli

rotaatiosäännös ei ole voimassa, sillä rotaatiosäännös voi heikentää skeptistä ajattelutapaa noudattavien tilintarkastajien työpanosta. Tulosten pohjalta Bowlin ym. (2015) ehdottavatkin, että rotaatiosäännöksen sijaan tilintarkastajan skeptistä asennetta korostava ajattelutapa voisi olla kustannustehokkaampi tapa parantaa tilintarkastuksen laatua.

Ottaen huomioon tutkimustulokset tilintarkastussuhteen keston ja tilintarkastuksen laadun suhteesta, voitaneen todeta, että näyttöä tilintarkastussuhteen pituuden ja tilintarkastuksen laadun positiivisesta suhteesta näyttäisi olevan enemmän. Tulokset ovat kuitenkin joltain osin ristiriitaisia, sillä myös näyttöä tilintarkastussuhteen keston ja tilintarkastuksen laadun päinvastaisesta suhteesta on näyttöä. Tutkimustulosten pohjalta voitaneen kuitenkin todeta, että tilintarkastussuhteen pituudella on vaikutusta tilintarkastuksen laatuun. Se, ovatko vaikutukset positiivisia vai negatiivisia, riippuu merkittävästi olosuhteista kuten tarkastettavan yhtiön koosta sekä sen omistusrakenteesta, mutta myös tilintarkastajan kompetensseista sekä lähestymistavoista.

2.3.4 Tilintarkastuksen oheispalvelut ja tilintarkastuksen laatu

Tilintarkastuksen oheispalveluita onkin jo sivuttu aikaisemmassa osiossa, jossa käsiteltiin tilintarkastuspalkkioiden vaikutusta tilintarkastuksen laatuun. Kuten Simunicin (1984) varhaiset tulokset osoittavat, tilintarkastuksen oheispalveluiden tarjoaminen tilintarkastuspalveluiden ohessa on yhteydessä korkeampiin tilintarkastuspalkkioihin. Tätä Simunic (1984) perustelee ulkoisvaikutuksilla, joita syntyy, kun tilintarkastusyhteisö tarjoaa oheispalveluita tilintarkastuspalveluidensa ohella. Toisin sanoen näiden kahden toisistaan riippumattoman palvelun tarjoaminen samalle asiakkaalle mahdollistaa näiden kahden eri palvelulinjan keskinäisen tiedon jakamisen, mikä voi osaltaan olla syy korkeammille tilintarkastuspalkkioille. Knechelin, Sharman ja Sharman (2012) tulokset ovat linjassa näiden ajatusten kanssa, sillä he tutkivat tilintarkastuksen oheispalveluiden tarjoamista Uudessa-Seelannissa. Tulokset osoittavat yhteyden oheispalveluiden tarjoamisen sekä nopeamman tilintarkastajan raportoinnin välillä. Toisin sanoen viive tarkastettavan yhtiön tilinpäätöspäivän sekä tilintarkastajan raportointipäivän välillä oli pienempi yhtiöissä,

jotka ostivat tilintarkastuksen lisäksi oheispalveluita, mikä osaltaan vahvistaa ajatusta kahden eri palvelulinjan keskinäisestä tiedon jakamisesta.

Toisaalta nousee esiin kysymys tilintarkastajan riippumattomuudesta. Simunic (1984) ehdottaakin artikkelissaan, että riippumattomuus voi vaarantua tilanteessa, jossa tilintarkastusyhteisö tarjoaa tilintarkastuspalveluidensa ohella myös tilintarkastuksen oheispalveluita. Tällöin tilintarkastajalla voi olla motiivi olla raportoimatta löytämiänsä virheellisyyksiä, jotka liittyvät yhtiön ostamiin tilintarkastuksen oheispalveluihin, sillä pelkää tämän vahingoittavan yhtiönsä brändiä konsulttina (Simunic, 1984). Toisaalta tilintarkastuspalkkioiden menettämisen pelko sen seurauksena, että tilintarkastaja raportoi löytämästään virheellisyydestä, voi vaarantaa tilintarkastajan taloudellista riippumattomuutta (De Angelo, 1981).

Svanström (2012) tutki artikkelissaan tilintarkastuksen oheispalveluiden vaikutusta tilintarkastuksen laatuun yksityisomisteisissa yhtiöissä. Hänen tuloksensa osoittavat, että harkinnanvaraisilla jaksotuksilla sekä yhtiöiden johdon näkemyksillä tilintarkastuksen vaikutuksista kirjanpidon laatuun mitattuna tilintarkastusten oheispalveluiden tarjoamisella on positiivinen vaikutus tilintarkastuksen laatuun. Nämä tulokset tukevat Simunicin (1984) ajatusta siitä, että näiden keskenään riippumattomien palvelujen tarjoaminen samalle yhtiölle mahdollistavat keskinäisen tiedon jakamisen, millä voi olla vaikutusta tilintarkastuksen laatuun. Toisaalta tulokset osoittavat myös sen, ettei näiden palveluiden tarjoaminen rinnakkain välttämättä vaaranna tilintarkastajan riippumattomuutta. Tulokset ovat linjassa Limin ja Tanin (2007) tulosten kanssa. Heidän tuloksensa osoittavat, että toimialaeksperttien tarjoamalla tilintarkastuksen oheispalveluilla ja tilintarkastuksen laadulla vallitsee positiivinen yhteys, kun tilintarkastuksen laatua mitataan tilintarkastuksen taipumuksella huomauttaa liiketoiminnan jatkuvuudesta, voittojen vastekertoimella sekä analyyttikkojen ennusteiden poikkeamien kasvaneella todennäköisyydellä. Tulokset osoittavat osaltaan sen, että toimialaekspertit osaavat paremmin hyödyntää tilintarkastuksen oheispalveluista saamia tietoja tilintarkastuksessa, mutta toisaalta pelkäävät myös mahdollisia syytteitä asiakkailta sekä mahdollisia mainehaittoja, mikä voi osaltaan kannustaa korkeamman laadun ylläpitämiseen. Kinsey, Palmrose ja Scholz (2004) tarkastelevat tilintarkastuksen oheispalveluiden ja tilintarkastuksen laadun suhdetta käyttämällä tilintarkastuksen laadun mittarina

tilinpäätösinformaatioon tehtyjä oikaisuja. Tilinpäätösinformaatioon tehdyt korjaukset viittaavat matalampaan tilinpäätösinformaation laatuun ja siten myös alhaisempaan tilintarkastuksen laatuun. He löysivät tutkimistaan oheispalveluista käänteisen suhteen verokonsultaation ja tilinpäätösinformaation oikaisujen välillä, mikä tukee ajatusta oheispalveluiden ja tilintarkastuksen rinnakkain tarjoamisen positiivisista vaikutuksista tilintarkastuksen laatuun.

Myös tilintarkastuksen oheispalveluiden ja tilintarkastuksen laadun välisestä negatiivisesta suhteesta on tutkimusnäyttöä. Frankelin, Johnsonin ja Nelsonin (2002) tutkimustulosten perusteella yhtiöt, jotka ostivat tilintarkastuksen oheispalveluita tilintarkastajiltaan, ylsivät tai ylittivät todennäköisimmin analyytikoiden tulosodotukset ja niiden tilinpäätöksessä esiintyi enemmän harkinnanvaraisia jaksotuksia. Näiden tulosten perusteella voidaan olettaa, että tilintarkastajat kohtelevat asiakkaitaan, jotka ostavat tilintarkastuksen lisäksi tilintarkastuksen oheispalveluita ”löysemmällä” otteella. Tätä ajatusta tukee Frankelin ym. (2002) tutkimustulokset analyytikoiden tulosestimoimien saavuttamisesta sekä harkinnanvaraisten jaksotusten määrä tilinpäätöksissä. Nämä tekijät viestivät tilintarkastuksen alhaisemmasta laadusta. Bellin ym. (2015) tulokset tukevat osittain Frankelin ym. (2002) oheispalveluiden ja tilintarkastuksen laadun negatiivista suhdetta. Heidän tulostensa perusteella yksityisomisteisissa yhtiöissä oheispalveluiden ja tilintarkastuksen laadun välillä oli negatiivinen suhde, kun taas suhde oli päinvastainen Yhdysvaltojen arvopaperimarkkinoilla rekisteröityneissä yhtiöissä. Tulokset pohjautuvat erään tilintarkastusyhteisön sisäisten laaduntarkastusten yhteydessä kerättyihin tietoihin tilintarkastuksen laadusta. Myös Kinseyn ym. (2004) tulokset tukevat ajatusta siitä, että tilintarkastajan ja asiakkaan välille muodostuu taloudellinen side, mikäli asiakas ostaa tilintarkastajalta lakisääteisen tilintarkastuksen ohella myös oheispalveluita. tällöin tilintarkastajan riippumattomuus vaarantuu, millä voi puolestaan olla tilintarkastuksen laatua heikentävä vaikutus.

Vaihtoehtoisen näkemyksen oheispalveluiden ja tilintarkastuksen laadun välisestä ajattelusta tarjoaa Abbottin, Parkerin, Petersin ja Raghunandanin (2001) tutkimus. Heidän artikkelissaan tutkittiin tarkastuslautakunnan jäsenten ominaispiirteiden vaikutusta yhtiön tilintarkastuksen oheispalveluiden- sekä tilintarkastuspalkkioiden suuruuteen. Heidän tulostensa mukaan yhtiöissä, joiden tarkastuslautakunta koostui

riippumattomista jäsenistä ja jotka kokoontuivat vähintään neljästi vuodessa, ostettiin vähemmän tilintarkastuksen oheispalveluita. Toisin sanoen oheispalveluista maksettujen palkkioiden suhde maksettuihin tilintarkastuspalkkioihin oli pienempi. Tämän pohjalta voidaan päätellä, että tarkastuslautakunnan jäsenet pyrkivät vahvistamaan tilintarkastajan riippumattomuutta hankkimalla vähemmän tilintarkastuksen oheispalveluita. Toisekseen tämä vahvista ajatusta siitä, että tarkastuslautakunnan jäsenet ajattelevat suurten oheispalveluista maksettujen palkkioiden asettavan yhtiön huonoon valoon, joten he pyrkivät aktiivisesti karsimaan niiden ostamista tilintarkastajalta.

Kaiken kaikkiaan tilintarkastuksen oheispalveluiden ja tilintarkastuksen laadun välisen suhteen tutkimusnäytön pohjalta voidaan todeta, että tilintarkastuksen oheispalveluiden tarjoamisen vaikutus laatuun voi olla sekä positiivinen että negatiivinen. Mikäli oheispalveluiden palkkioiden suhde tilintarkastuspalkkioihin nähden kasvaa, muodostuu tällöin todennäköisemmin asiakkaan ja tilintarkastajan välille taloudellinen side, mikä voi vaarantaa tilintarkastajan riippumattomuuden ja sitä kautta vaikuttaa laatuun heikentävästi. Toisaalta oheispalveluiden tarjoaminen mahdollistaa asiakkaan toiminnan syvemmän tuntemisen ja eri palvelulinjojen keskinäisen tiedon jakamisen, millä voi olla laatua vahvistava vaikutus.

2.3.5 Tilintarkastajan toimialatuntemus ja tilintarkastuksen laatu

Mikäli aikaisempien tilintarkastuksen laadun mittareiden kohdalla tutkimusnäyttö on ollut jokseenkin ristiriitaista, vaikuttaisi tutkimusnäyttö olevan enimmäkseen yksimielistä tilintarkastajan toimialatuntemuksen vaikutuksista tilintarkastuksen laatuun. Tässä luvussa on jo aikaisemmin käsitelty muun muassa tilintarkastuksen oheispalveluiden palkkioiden yhteyttä tilintarkastuksen laatuun. Tässä yhteydessä nousi esiin ajatus eri palvelulinjojen rinnakkain tarjoamien palvelujen ulkoisvaikutuksista kuten keskinäisestä tiedon jakamisesta (Simunic, 1984), millä havaittiin olevan tilintarkastusprosessia vauhdittava vaikutus (Knechel ym., 2012). Toisaalta kuten Simunic (1984) toteaa, tilintarkastuksen oheispalveluiden tarjoaminen rinnakkain tilintarkastuksen kanssa on yhteydessä korkeampiin tilintarkastuspalkkioihin. Täten voidaan ajatella, että tiettyyn toimialaan erikoistuneiden tilintarkastajien suorittamat tilintarkastukset olisivat laadukkaampia

ainakin niissä tilanteissa, kun asiakas on ostanut myös tilintarkastuksen oheispalveluita. Kuten Schauer (2002) toteaa julkaisussaan, että yksi merkittävä tekijä, joka vaikuttaa tilintarkastajan tarjoamaan tilintarkastuksen laatuun on tilintarkastajan toimialatuntemus. Toimialaan erikoituneilla tilintarkastajilla on enemmän mahdollisuuksia perehtyä tarkastamiensa yhtiöiden toimialaan, mikä mahdollistaa tiettyyn toimialaan sidotun informaation paremman tuntemisen (Schauer, 2002).

Tyypillisesti tilintarkastajan toimialaan erikoistumista mittareina on käytetty markkinajohtajia, valta-asemaa markkinoilla sekä markkinaosuuksia. Balsam, Krishnan ja Yang (2003) laajentavat tarkastelua sisällyttämällä tutkimukseensa myös muuttujat, jotka mittaavat muun muassa tilintarkastajan lukumääräisen osuuden tietyn toimialan asiakkaista suhteutettuna sen kaikkiin asiakkaisiin sekä tiettyyn päätoimialaan luokiteltujen asiakkaiden osuuteen sen kaikista asiakkaista. Tulokset osoittivat merkittävän negatiivisen yhteyden toimialaan erikoistuneiden tilintarkastajien sekä heidän asiakkaidensa harkinnanvaraisten jaksotusten määrässä, mikä indikoi keskimäärin sitä, että tiettyyn toimialaan erikoistuneiden tilintarkastajien suorittaman tilintarkastuksen laatu koetaan markkinoilla korkeampana. Vastaavasti Knechel, Naiker ja Pacheco (2007) tutkivat markkinoiden reaktioita tilintarkastajan vaihdoksiin. He havaitsivat tutkimuksen perusteella vahvan positiivisen yhteyden markkinoiden reaktiossa, kun yhtiö vaihtoi toimialaan erikoistuneeseen Big 4 -tilintarkastusyhteisöön toimialaan erikoistumattomasta Big 4 -tilintarkastusyhteisöstä, kun markkinoiden reaktiota mitattiin poikkeavilla tuotoilla. Vaikutus oli päinvastainen, kun yhtiö vaihtoi toimialaan erikoituneelta tilintarkastajalta toimialaan erikoistumattomaan tilintarkastajaan. Schauer (2002) tutki toimialaeksperttien suorittamien tilintarkastusten vaikutusta markkinoiden informaation epäsymmetriaan. Osto- ja myyntikurssien erojen avulla mitattuna informaation epäsymmetria oli pienempää tilanteissa, joissa tilintarkastajana toimi toimialaekspertti. Koska tilintarkastuksen tavoitteena on nimenomaan pyrkiä vähentämään informaatoriskiä, voidaan tulosten pohjalta todeta, että informaation epäsymmetrian väheneminen on osoitus korkeammasta tilintarkastuksen laadusta. Näiden tulosten pohjalta voidaan päätellä, että markkinat kokevat toimialaan erikoistuneen tilintarkastajan olevan yhteydessä luotettavampaan tilinpäätösinformaatioon ja laadukkaampaan tilintarkastukseen.

Kuten aikaisemmassa alaluvussa todettiin, Lim ja Tan (2007) ehdottavat tulostensa pohjalta artikkelissaan, että toimialaeksperteiltä ostetut tilintarkastuksen oheispalvelut lakisääteisen tilintarkastuksen ohella, vaikuttavat tilintarkastuksen laatuun positiivisesti, kun tilintarkastuksen laadun mittareina käytettiin tilintarkastuksen taipumusta huomauttaa liiketoiminnan jatkuvuudesta, voittojen vastekerrointa sekä analyytikkojen ennusteiden poikkeamien kasvanutta todennäköisyyttä. Tätä ajatusta tukee Limin ja Tanin (2010) tutkimus, sillä heidän tuloksensa osoittavat, että harkinnanvaraisilla jaksotuksilla mitattuna tilintarkastuksen laatu on korkeampi, mitä pidempi tilintarkastussuhde on, kun tilintarkastajana toimii toimialaekspertti. Vastaavasti tulokset olivat samoja, kun tilintarkastuksen laadun mittarina käytettiin tilintarkastajan alttiutta lausua liiketoiminnan jatkuvuudesta sekä voittojen vastekerrointa. Toisaalta Limin ja Tanin (2010) tutkimus osoittaa sen, että tilintarkastajan ja asiakkaan välille muodostuva taloudellinen side heikentää tilintarkastuksen laatua.

Lowensohn, Johnson, Elder ja Davies (2007) toteuttivat kyselytutkimuksen paikallishallinnon talousjohtajille Floridan osavaltiossa Yhdysvalloissa heidän kokemuksistaan tilintarkastuksen laadusta. Talousjohtajien kokemusten perusteella he kokivat tilintarkastajan erikoistumisen toimialaan (tässä tapauksessa julkishallintoon) vaikuttavan positiivisesti tilintarkastuksen laatuun. Vaihtoehtoisesti Dunn ja Mayhew (2004) toteavat julkaisussaan, että yhtiöt, jotka valitsevat toimialaan erikoistuneen tilintarkastajan viestivät valinnallaan siitä, että pyrkivät laadukkaampaan tiedonantoon. Toimialaan erikoistuneen tilintarkastajan valitsemisen merkitys korostuu entisestään markkinoilla, jotka ovat vähemmän säädeltyjä. Myös tilintarkastuksen suunnitteluvaiheessa korostuu tilintarkastajan toimialatuntemus. Toimialaan erikoistuneet tilintarkastajat kykenevät toimialaan erikoistumattomia paremmin arvioimaan tarkastuksen riskejä, millä on suora vaikutus tarkastuksen luonteeseen ja laatuun. (Low, 2004.)

Kaiken kaikkiaan tutkimusnäyttö vaikuttaisi olevan varsin yksimielistä tilintarkastajan toimialatuntemuksen vaikutuksista tilintarkastuksen laatuun. Tilintarkastajan toimialatuntemus on positiivisesti yhteydessä tilintarkastuksen mitattavissa olevaan laatuun sekä koettuun laatuun.

2.3.6 Harkinnanvaraiset jaksotukset ja tilintarkastuksen laatu

Harkinnanvaraisten jaksotusten avulla johto voi kommunikoida henkilökohtaista sekä sisäpiirin tietoa tilinpäätösinformaation käyttäjille ja parantaa siten yhtiön tuottojen kykyä heijastaa yhtiön todellista taloudellista arvoa. Toisaalta johtajat voivat ryhtyä aggressiiviseen harkinnanvaraisten jaksotusten raportointiin, mikä heikentäisi merkittävästi taloudellisten tuottojen raportoinnin laatua. Johtajilla voi olla insentiivi raportoida parempaa tulosta ja maksimoida yhtiön ja/tai itsensä vauraus esimerkiksi yhtiön tulokseen sidottujen palkkiojärjestelmien, lainajärjestelyjen kuten esimerkiksi liiketulokseen sidottujen kovenanttien tai sopimusten vuoksi. Koska ulkopuolisilla ei ole mahdollista havaita suoraan yhtiön tuottoja, on yhtiöillä, joilla on paljon harkinnanvaraisia jaksotuksia suuremmat agenttikustannukset, kuin yhtiöillä, joiden harkinnanvaraisten jaksotusten taso on alhainen. Tilintarkastajan rooli korostuu tällöin, sillä tilintarkastajan tavoitteena on pienentää agenttikustannuksia, jotka aiheutuvat epäsymmetrisestä informaatiosta yhtiön johdon ja tilinpäätösinformaation käyttäjien välille. Tilintarkastajan tehokkuuteen ja kykyyn rajoittaa harkinnanvaraisia jaksotuksia oletetaan riippuvan tilintarkastajan laadusta. (Krishnan, 2003; Becker, Defond, Jiambalvo & Subramanyam, 1998.)

Becker ym. (1998) käyttävät laadun mittarina asettelua, jossa erottelevat tilintarkastusyhteisön Big 6 sekä muihin pienempiin tilintarkastusyhteisöihin, sillä oletuksella, että Big 6 -tilintarkastusyhteisöt ovat laadukkaampia kuin pienemmät tilintarkastusyhteisöt ja ammatinharjoittajat. Tämä oletus perustuu DeAngelon (1981) ajatukseen siitä, että suuremmilla tilintarkastusyhteisöillä on suuremmat insentiivit raportoida löytämästään virheestä kuin pienemillä tilintarkastusyhteisöillä. Heidän tutkimiansa yhtiöiden pohjalta tulokset osoittavat, että pienempien tilintarkastusyhteisöjen tarkastamissa yhtiöissä harkinnanvaraisten jaksotusten määrä suhteessa yhtiön kaikkiin vastaaviin oli keskimäärin 1,5-2,1 prosenttiyksikköä suurempi kuin suurempien (Big 6) tilintarkastusyhteisöjen tarkastamiin yhtiöihin verrattuna. Tämä indikoi siitä, että suuremmat jaksotukset ovat yhteydessä joustavampaan kirjanpitoon ja alhaisempaan tilintarkastuksen laatuun. Krishnan (2003) lähestyy tilintarkastuksen laadun ja harkinnanvaraisten jaksotusten suhdetta vastaavanlaisesti. Tulokset ovat linjassa Beckerin ym. (1998) tuloksiin, sillä Krishnanin (2003) tulosten perusteella Big 6 -tilintarkastusyhteisöjen asiakkaat

raportoivat vähemmän harkinnanvaraisia jaksotuksia, kuin pienemmät tilintarkastajat ja vastaavasti osaketuottojen ja harkinnanvaraisten jaksotusten välinen yhteys oli suurempi yhtiöissä, joilla oli Big 6 tilintarkastusyhteisö kuin yhtiöillä, joilla oli pienempi tilintarkastaja. Lisäksi harkinnanvaraisten jaksotusten yhteys tulevaisuuden kannattavuuteen oli suurempi Big 6 tilintarkastusyhteisöjen asiakkailla.

Gerayli, Yanesari ja Ma'atoofi (2011) käyttivät tutkimuksessaan tilintarkastajan koon lisäksi muun muassa, tilintarkastajan riippumattomuutta sekä tilintarkastajan toimialaan erikoistumista tilintarkastuksen laadun mittareina. Heidän hypoteesinsä mukaisesti tulokset osoittivat negatiivisen yhteyden tilintarkastuksen laadun ja harkinnanvaraisten jaksotusten välillä, kun laadun mittareina käytettiin toimialaan erikoistumista, tilintarkastajan riippumattomuutta sekä tilintarkastajan kokoa.

Kuten aikaisemmat tutkimustulokset osoittavat (Becker ym., 1998; Krishnan, 2003; Gerayli ym., 2011), laadukas tilintarkastus rajoittaa yhtiön sisäpiirin kykyä käyttää hyväksi kirjanpidon lukuihin sidottuja sopimusvelvoitteita sekä manipuloida yhtiön tulosta. Tätä ajatusta tukee myös Gulin, Lynnin sekä Tsuin (2002) tutkimus, joka osoittaa, että yhtiön tulokseen sidottujen ansioiden sekä johdon omistusosuuden suhde on selvästi heikompi Big 6 -tilintarkastusyhteisöjen yhtiöillä kuin pienempien tilintarkastusyhteisöjen yhtiöillä. Vastaavasti negatiivinen yhteys johdon omistuksen ja harkinnanvaraisten jaksotusten välillä on heikompi yrityksillä, joilla on Big 6 -tilintarkastusyhteisö tilintarkastaja. Tätä ajatusta tukee osittain myös Memisin ja Cetenakin (2012) tutkimus, joka osoittaa, että Big 4 -tilintarkastusyhteisöillä voi olla vaikutusta harkinnanvaraisten jaksotusten määrään yhtiöissä kehittyvissä valtioissa. Tämä indikoi sitä, että Big 4 -tilintarkastusyhteisöt olisivat rinnastettavissa korkeampaan tilintarkastuksen laatuun harkinnanvaraisilla jaksotuksilla mitattuna. Toisaalta heidän tutkimustuloksensa osoittavat sen, että lainsäädännöllä voidaan rajoittaa yhtiöiden harkinnanvaraisia jaksotuksia tilintarkastajia tehokkaammin kehittyvissä valtioissa. Heningerin (2001) artikkeli vahvistaa ajatusta siitä, että tilintarkastuksen laadun ja harkinnanvaraisten jaksotusten määrällä vallitsee yhteys. Heninger lähestyy artikkelissaan asiaa tilintarkastajien oikeudenkäyntien todennäköisyydellä. Tulokset osoittavat, että todennäköisyys tilintarkastajien oikeudenkäynneille on suurempi, tarkastettavan yhtiön tulosta kasvattavien harkinnanvaraisten jaksotusten kasvaessa. Tästä voidaan vetää kaksi johtopäätöstä.

Ensinnäkin harkinnanvaraiset jaksotukset heikentävät yhtiöiden tilinpäätösinformaation laatua ja toisekseen harkinnanvaraiset jaksotukset ovat yhteydessä heikompaan tilintarkastuksen laatuun oikeudenkäyntien todennäköisyydellä mitattuna.

Olemassa olevan tieteellisen kirjallisuuden perusteella voitaneen todeta, että harkinnanvaraisten jaksotusten ja tilintarkastuksen laadun välillä vallitsee yhteys. Tämä korostaa tilintarkastajan roolia kontrolloida yhtiöiden kykyä manipuloida tulostaan oman edun kannalta mieluisaksi. Toisaalta myös vallitsevalla lainsäädännöllä on tässä merkittävä vaikutus, joka korostuu erityisesti kehittyvissä valtioissa. Tutkimusten valossa voidaan myös sanoa, että suuremmat tilintarkastusyhteisöt ovat useimmiten pienempiä yhteisöjä ehdottomampia harkinnanvaraisten jaksotusten suhteen, sillä suurempien tilintarkastusyhteisöjen tarkastamissa yhtiöissä harkinnanvaraisia jaksotuksia esiintyy harvemmin.

2.3.7 Tilintarkastajan kyky lausua liiketoiminnan jatkuvuudesta

Tilintarkastajan alttius lausua liiketoiminnan jatkuvuudesta on yksi käytetyimmistä tilintarkastuksen laadun mittareista. Vaikka kyseistä mittaria on käytetty tieteellisessä kirjallisuudessa paljon, ei kuitenkaan tilintarkastajan liiketoiminnan jatkuvuudesta lausumisen alttiuden sekä tilintarkastuksen laadun välistä yhteyttä ole tutkittu kovinkaan paljon. Oletus kyseisestä muuttujasta laadun mittarina perustuu pitkälti siihen, että tilintarkastajan korkeamman alttiuden lausua tarkastettavan yhtiön liiketoiminnan jatkuvuudesta ajatellaan olevan yhteydessä korkeampaan tilintarkastuksen laatuun. Tässä alaluvussa onkin tavoitteena tuoda esille, missä tilanteissa tilintarkastajan alttiutta lausua liiketoiminnan jatkuvuudesta on käytetty tilintarkastuksen laadun mittarina ja toisaalta nostaa esille tekijöitä, jotka voivat vaikuttaa tilintarkastajan alttiuteen lausua liiketoiminnan jatkuvuudesta.

Tuoreessa tutkimuksessa Guo, Delaney ja Ahmed (2020) tutkivat tilintarkastajan alttiutta lausua liiketoiminnan jatkuvuudesta sekä sen yhteyttä tilintarkastuksen laatuun. Aikaisemmat tutkimukset ovat pitkälti tehneet johtopäätöksen, että tilintarkastuksen laatu on yhteydessä tilintarkastajan korkeampaan alttiuteen lausua liiketoiminnan jatkuvuudesta. Guo ym. pyrkivät selvittämään, voidaanko

liiketoiminnan jatkuvuudesta lausumisen alttiutta pitää validina tilintarkastuksen laadun mittarina. Tulosten pohjalta laadukas tilintarkastus oli yhteydessä tilintarkastajan alttiuteen lausua yhtiön liiketoiminnan jatkuvuudesta taloudellisissa vaikeuksissa olevien yhtiöiden kohdalla, mutta matalamman laadun tilintarkastuksen tapauksessa yhteyttä ei tulosten pohjalta löytynyt. Toisaalta tulokset osoittivat sen, että taloudellisissa vaikeuksissa olevat yhtiöt olivat positiivisesti yhteydessä liiketoiminnan jatkuvuuden osalta mukautettujen lausuntojen antamisen kanssa, mikä vahvistaa sen, että suurimmassa osassa tapauksia tilintarkastajat osaavat tunnistaa taloudellisissa haasteissa olevat yhtiöt. Tulosten pohjalta ei voida kuitenkaan sanoa, että kyseinen mittari olisi validi tilintarkastuksen laadun mittaamiseksi. Vastoin Guon ym. (2020) tutkimuksen tuloksia Ruiz-Barbadillo, Gomez-Aguilar, Fuentes-Barbera sekä Garcia-Benau (2007) tulokset tukevat ajatusta liiketoiminnan jatkuvuuden lausumisen alttiudesta hyvänä laadun mittarina. He tutkivat tutkimuksessaan taloudellisissa vaikeuksissa olevien yhtiöiden todennäköisyyttä saada liiketoiminnan jatkuvuuden osalta mukautettu lausunto ja sen yhteyttä tilintarkastuksen laatuun. Tilintarkastajan päätöksentekoprosessi voidaan tässä yhteydessä jakaa kahteen vaiheeseen; 1) taloudellisissa vaikeuksissa olevan yhtiön tunnistamiseen sekä 2) tilintarkastajan harkintaan siitä tuleeko lausunnon tilintarkastuskertomuksessa olla tältä osin mukautettu. Tulokset osoittivat, että tilintarkastuksen laatu, kun sitä mitataan muun muassa tilintarkastajan riippumattomuudella sekä ammattitaidolla, on yhteydessä taloudellisissa vaikeuksissa olevan yhtiön todennäköisyyteen saada mukautettu lausunto. Todennäköisyyteen vaikuttaa myös tilintarkastajan kyky havaita taloudellista epävarmuutta, sekä tilintarkastajan harkintakyky siitä, tuleeko lausunnon olla siltä osin mukautettu. Tämä indikoi sitä, että tilintarkastuksen laadun ja liiketoiminnan jatkuvuuden osalta mukautetun tilintarkastuskertomuksen välillä vallitsee yhteys. Täten ajateltuna korkeampi tilintarkastuksen laatu olisi yhteydessä korkeampaan todennäköisyyteen saada mukautettu lausunto.

Kuten DeAngelo (1981) toteaa varhaisessa artikkelissaan, suuremmilla tilintarkastusyhteisöillä on enemmän asiakkaita portfoliossaan ja siten enemmän menetettävää, joten raportoimatta jätetty virheellisyys voi aiheuttaa suuremmille tilintarkastusyhteisöille enemmän haittaa. Tätä ajatusta voidaan pitää tutkimustulosten valossa realistisena, sillä tutkimustulokset tukevat näkemystä siitä, että tilintarkastajan

alttius lausua liiketoiminnan jatkuvuudesta on todennäköisempää suuremmissa tilintarkastusyhteisöissä (Lennox, 1999; Francis & Yu, 2009).

Tilintarkastajan alttiutta lausua liiketoiminnan jatkuvuudesta on käytetty laadun mittarina myös tilintarkastussuhteen pituuden ja tilintarkastuksen laadun välisessä tutkimuksessa. Tulokset toimeksiannon pituuden vaikutuksesta tilintarkastuksen laatuun eivät ole ristiriidattomia, eikä tilintarkastuksen rotaatiosäännöstä voida pitää tutkimustiedon valossa täysin perusteltuna. Muun muassa Carey ja Simnett (2006) havaitsivat tutkimuksessaan, että tilintarkastajan alttius lausua liiketoiminnan jatkuvuudesta on matalampi, kun tilintarkastussuhde on pidempi. Vastoin Careyn ja Simnettin tuloksia, Jackson ym. (2008) havaitsivat tulostensa perusteella, että tilintarkastajan taipumus lausua tarkastettavan yhtiön liiketoiminnan jatkuvuudesta kasvoi tilintarkastussuhteen pidentyessä.

Toimialaeksperttien tarjoamien tilintarkastuksen oheispalveluiden sekä tilintarkastuksen laadun välillä on havaittu olevan positiivinen yhteys. Muun muassa Lim ja Tan (2007) löysivät yhteyden tilintarkastuksen laadun ja toimialaan erikoistuneiden tilintarkastajien tarjoamien oheispalveluiden välillä, kun laadun mittarina käytettiin tilintarkastajan alttiutta lausua liiketoiminnan jatkuvuudesta. Toisin sanoen tiettyyn tarkastettavaan toimialan erikoistuneiden tilintarkastusyhteisöjen voidaan katsoa tarjoavan laadukkaampaa tilintarkastusta.

Tilintarkastajan on arvioitava jokaista tilintarkastusta suorittaessaan tarkastettavan yhtiön liiketoiminnan jatkuvuutta. Toisin sanoen tilintarkastajan on annettava tilintarkastuskertomuksessa tarvittavat lisäseikat, joiden voidaan katsoa antavan olennaisen syyn epäillä yhteisön tai säätiön kykyä jatkaa toimintaansa (Tilintarkastuslaki, 3:5§). Mikäli tilintarkastajalla on syytä epäillä tarkastamansa yhtiön liiketoiminnan jatkuvuutta, hän voi antaa mukautetun tilintarkastuskertomuksen liiketoiminnan jatkuvuuden osalta. Tilintarkastajan näkökulmasta ajatellen, tilintarkastaja voi jättää mukautetun tilintarkastuslausunnon antamatta, mikäli ajattelee menettävänsä asiakkaan mukautetun lausunnon myötä. Kuten DeAngelo (1981) varhaisessa artikkelissaan ehdottaakin, voi pelko asiakkaan menettämisestä vaikuttaa tilintarkastajan antamaan lausuntoon ja siten vaarantaa tilintarkastajan riippumattomuuden. Tätä puoltavat myös tutkimustulokset, sillä

tulosten mukaan yhtiöillä on taipumus vaihtaa tilintarkastajaa mukautetun tilintarkastuslausunnon jälkeen (Chow & Rice, 1982; Schwartz & Menon, 1985; Citron & Taffler, 1992). Vanstraelenin (2012) artikkeli vahvistaa DeAngelon (1981) ajatuksia siitä, että tilintarkastajat ajattelevat tilintarkastuslausuntoaan annettaessa lausuntonsa seuraamuksia. Hänen mukaansa liiketoiminnan jatkuvuuden osalta mukautetun tilintarkastuslausunnon antamisen alttiuteen vaikuttavat tarkastettavan yhtiön tilintarkastuspalkkion suuruus sekä tilintarkastusyhteisön edeltävänä periodina menettämien asiakkaiden määrä. Tämä vahvistaa ajatusta siitä, että yhtiön ja tilintarkastajan välille syntyvä taloudellinen side on omiaan heikentämään tilintarkastajan riippumattomuutta, millä on puolestaan vaikutus tilintarkastuksen laatuun (Krauß, Pronobis & Zülch, 2015; Asthana & Boone, 2012; Hoitash, Markelevich & Barragato, 2007; Choi, Kim & Zang, 2006; Simunic, 1984). Edellä mainittujen tekijöiden ohella tilintarkastajan lausuntoon vaikuttivat myös: Yhtiön huono taloudellinen asema, Asiakasyrityksen sijainti, hallitusten jäsenten vuosikertomuksessa esitetyt huonot uutiset, joilla on taipumus vähentää eturistiriitoja tilintarkastajan ja yhtiön johdon välillä sekä yhtiökokouksen viivästyminen, mikä indikoi tilintarkastajan ja asiakasyrityksen viivästyneistä neuvotteluista sekä perusteellisista tarkastustoimenpiteistä. (Vanstraelen, 2012.)

Tilintarkastusalan muutoksilla on ollut vaikutuksia tilintarkastajien antamiin tilintarkastuskertomuksiin. 2000-luvun alun suurta huomiota herättäneillä skandaaleilla (Enron ym.) oli vaikutuksia myös tilintarkastusalaan muun muassa uusien lakien ja tiukemman sääntelyn muodossa (SOX). Skandaalien seurauksena tilintarkastajien oikeudenkäynnit yleistyivät, vakuutusmaksut kasvoivat, median kiinnostus tilintarkastusalaa kohtaan kasvoi ja tilintarkastuksen sääntelyyn alettiin kiinnittää aikaisempaa enemmän huomiota. (Fargher & Jiang, 2008) Tutkimustulokset osoittavatkin, että liiketoiminnan jatkuvuuden osalta mukautetut lausunnot yleistyivät kyseisiä skandaaleita seuranneena vuonna, mikä osaltaan kertoo tilintarkastajien lisääntyneestä varovaisuudesta (Geiger, Raghunandan & Rama, 2005; Fargher & Jiang, 2008). Tämän perusteella voidaan päätellä, että muutokset tilintarkastusallalla vaikuttavat tilintarkastajan harkintaan annettaessa tilintarkastuslausuntoa. Tätä voi selittää esimerkiksi median kasvanut huomio sekä lisääntyneet oikeudenkäynnit. Vastaavasti Geigerin ja Raghunandanin (2002) tutkimus osoittaa, että tilintarkastajien matalampi todennäköisyys joutua syytteeseen on yhteydessä matalampaan

todennäköisyyteen liiketoiminnan jatkuvuuden osalta mukautettujen tilintarkastuslausuntojen antamiseen. Tämä vahvistaa ajatusta siitä, että vallitsevilla olosuhteilla on vaikutusta tilintarkastajan alttiuteen antaa mukautettu tilintarkastuskertomus.

Toisaalta yhtiön näkökulmasta ajateltuna tilintarkastajan vaihtamispäätökseen voi vaikuttaa yhtiön lähtötilanne sekä sen arvo. Voidaan ajatella, että mikäli kyseessä on yhtiö, joka on arvoltaan vähäinen, voi se jättää tilintarkastajan vaihtamatta siitä syystä, ettei se usko sen parantavan yhtiön tilannetta. Yhtiö, jonka arvon on keskinertainen, saattaa mukautetun lausunnon perässä vaihtaa tilintarkastajaansa parantaakseen asemaansa. Puolestaan yhtiöllä, jonka arvo on suuri, on matalat isentiivit vaihtaa tilintarkastajaa, sillä tietää saavansa puhtaan lausunnon nykyiseltä tilintarkastajaltaan. Siten myös sijoittajien reaktioihin tilintarkastajan vaihtamispäätöksestä vaikuttavat vaihtamispäätöstä edeltävä lausunto, sekä muut tilintarkastajan vaihtamisesta saavutettavat hyödyt sekä aiheutuvat kustannukset. (Teoh, 1992.)

Myös yhtiön johdon pätevyys on yhteydessä muun muassa tilintarkastuspalkkioihin sekä tilintarkastajan alttiuteen antaa mukautettu lausunto liiketoiminnan jatkuvuuden osalta. Krishnan ja Wang (2015) toteavat artikkelissaan, että yhtiön johtajan kyky jalostaa yhtiön resursseja liikevaihdoksi on yhteydessä matalampiin tilintarkastuspalkkioihin, sekä matalampaan todennäköisyyteen että tilintarkastaja antaa mukautetun lausunnon yhtiön liiketoiminnan jatkuvuuden osalta. Näiden tulosten pohjalta Krishnan ja Wang ehdottavatkin, että yhtiön johdon kyvykkyyttä voitaisiin käyttää mittarina toimeksiannon riskisyydestä.

Tilintarkastajilla on mahdollisuus vaikuttaa omaan asiakasportfolioonsa. Mikäli tilintarkastaja pyrkii välttämään riskejä, hän valitsee portfolioonsa vain ”hyviä” ja vakavaraisia yhtiöitä, joiden tarkastamiseen liittyvät riskit ovat pienempiä. Tällöin tilintarkastajan olisi viisasta olla valitsematta ”huonoja” taloudellisissa vaikeuksissa olevia yhtiöitä, sillä niiden tarkastamiseen liittyy paljon enemmän riskiä. Johnstone ja Bedard (2004) tutkivat artikkelissaan suuren tilintarkastusyhteisön tilintarkastusasiakkaiden portfolion hallintaa. Heidän tutkimuksessaan nousi esiin kolme keskeistä seikkaa. Ensinnäkin tulokset vahvistavat riskin välttämisteorian, sillä tilintarkastajat päättivät todennäköisemmin tilintarkastussuhteen riskisempien

asiakkaidensa kanssa verrattuna matalampi riskisiin asiakkaisiin. Toisekseen tulokset osoittavat, että valtaosa portfolion riskin hallitsemiseksi tehdyistä toimenpiteistä liittyy nimenomaan tiintarkastajan päätökseen tilintarkastussuhteen jatkamisesta. Kolmanneksi, tilintarkastajan asiakasportfolion hallinnassa merkittävämmässä osassa on tilintarkastuksen riskitekijät kuin taloudelliset riskitekijät. Tästä voidaan päätellä, että tämä kyseinen tilintarkastusyhteisö pyrkii minimoimaan omaan tarkastustyöhönsä liittyvät riskit, pyrkien siten välttämään mahdollisen vahingonkorvausvelvollisuuden mahdollisten oikeudenkäyntien seurauksena. Tämä voisi osaltaan selittää sen, miksi suuremmat tilintarkastusyhteisöt joutuvat harvemmin oikeudenkäynteihin tilintarkastuksessa sattuneiden virheiden vuoksi (Palmrose, 1988; Feroz, Park ja Pastena, 1991).

Liiketoiminnan jatkuvuuden osalta mukautetun tilintarkastuslausunnon ja tilintarkastuksen laadun välisestä suhteesta ei voida olemassa olevan tutkimustiedon pohjalta vetää yksimielistä johtopäätöstä. Siten kyseisen mittarin käyttäminen tilintarkastuksen laadun mittarina, ei ainakaan tutkimustiedon varassa ole täysin perusteltua. On huomioitava, että tilintarkastajan antamaan lausuntoon vaikuttaa kulloinkin olennaisesti vallitsevat olosuhteet kuten lainsäädäntö, tilintarkastajan saamat tilintarkastuspalkkiot, yleinen maailmantilanne, tilintarkastajan kyvykkyys sekä tarkastettavan yhtiön johdon kyvykkyys sekä tilintarkastajan riippumattomuus. Tällöin liiketoiminnan jatkuvuuden osalta mukautetun tilintarkastuslausunnon antamisen todennäköisyyden käyttäminen yksin tilintarkastuksen laadun mittarina ei välttämättä ole perusteltua, vaan tarkasteluun tulee sisällyttää myös muita tilintarkastuksen laatuun olennaisesti yhteydessä olevia muuttujia.

3 TILINTARKASTUKSEN LAADUNSÄÄNTELY TILINTARKASTAJAN NÄKÖKULMASTA

Tässä luvussa lähestytään käytännönläheisesti tilintarkastusta sen laadunsäätelyn näkökulmasta. Tämän luvun tarkoituksena on antaa kokonaiskäsitys tilintarkastuksen laadunsäätelystä käsittelemällä Tilintarkastuslakia, EU:n direktiivejä sekä kansainvälisiä tilintarkastusstandardeja. Edellä mainittujen lisäksi lähestytään laadunsäätelyä sekä sisäisen että ulkoisen laadunvalvonnan näkökulmasta ja käsitellään hyvää tilintarkastustapaa Suomessa.

3.1 Tilintarkastuslaki

Uusi Tilintarkastuslaki (1141/2015) astui voimaan Suomessa 1.1.2016. Kyseiseen lakiin tehtiin merkittävä lakimuutos (622/2016), joka astui voimaan 19.8.2016 ja sen seurauksena myös monet muut lait muuttuivat. Lakimuutoksen tavoitteena oli muokata Tilintarkastuslakia EU:n tilintarkastusreformin mukaiseksi. Sekä 2000-luvun skandaalit että vuoden 2008 finanssikriisi johtivat molemmat siihen, että lainsäädäntöä ja tilintarkastusvalvontaa muutettiin Euroopassa ja Yhdysvalloissa ja tilintarkastusta koskevaa EU-säätelyä uudistettiin. Komissio kokosi muutokset tilintarkastusdirektiiviin 84/253/ETY ja asetuksen yleisen edun kannalta merkittävien yhteisöjen tilintarkastuksesta ja muutokset julkaistiin Euroopan yhteisöjen virallisessa lehdessä 27.5.2014 direktiivillä 2014/56/ETY. Samassa yhteydessä Euroopan parlamentti antoi asetuksen, joka käsitteli yleisen edun kannalta merkittävien yhteisöjen tilintarkastusta 537/2014. Näistä edellä mainituista muutoksista käytetään yhdessä nimitystä EU:n tilintarkastusreformi. EU:n direktiivejä käsitellään lisää omassa alaluvussaan. Merkittävimpänä muutoksena tilintarkastuksen laadunvalvonnan näkökulmasta mainittakoon kaikkien tilintarkastajien valvonnan keskittäminen PRH:lle. Valtionneuvosto nimittää tilintarkastuslautakunnan (PRH-TILA), joka toimii PRH:n tilintarkastusvalvonnan alaisuudessa ja on vastuussa tilintarkastuksen laadunvalvonnasta. (Horsmanheimo & Steiner, 2017, s. 114–115.)

Tilintarkastuslaki on luonteeltaan yleislaki, mikä tarkoittaa sitä, että mikäli jossain muussa laissa kuten esimerkiksi osakeyhtiölaissa säädetään toisin, Tilintarkastuslaki väistyy. Tilintarkastuslakia täydentäviä säännöksiä on useissa eri laeissa, jolloin

Tilintarkastuslakia on tulkittava yhdessä muun voimassa olevan lainsäädännön kanssa. Käytännössä Tilintarkastuslakia soveltavat etupäässä tilintarkastaja sekä tilintarkastusasiakkaat ja Tilintarkastuslaki toimiikin yleislakina yhteisöjen tilintarkastukselle sekä tilintarkastajille. (Horsmanheimo & Steiner, 2017, s. 121-123.)

Tilintarkastuksen laadun näkökulmasta merkittävimpiä lukuja tilintarkastuslaissa ovat luvut 4, 5, 7 ja 10. Luvussa 4 käsitellään tilintarkastajaa koskevia muita säännöksiä ja kyseinen luku määrittelee tilintarkastuksen ammattiin liittyviä yleisiä velvoitteita. Luvussa edellytetään ylläpitämään ja kehittämään ammattitaitoa, noudattamaan hyvää tilintarkastustapaa sekä säädetään tilintarkastusaineiston säilyttämisestä. Laadun näkökulmasta erityisen tärkeitä ovat luvun neljä osiot 5§ ja 6§, jossa käsitellään laadunvarmistusta ja tilintarkastajan riippumattomuutta. Kuten tilintarkastusluvun 4 luvussa 5§ sanotaan: ”Tilintarkastajan on huolehdittava tilintarkastustyönsä laadusta ja osallistuttava 7 luvun 9 §:n 1 momentin 1 kohdassa tarkoitettuun laaduntarkastukseen.” Luvussa 5 käsitellään yleisen edun kannalta merkittävän yhteisön tilintarkastajaa ja tilintarkastusta koskevia erityissäännöksiä, kuten toimikausien enimmäiskestoa, muiden kuin tilintarkastuspalveluiden rajoittamista sekä tilintarkastuspalkkioiden enimmäismäärää. (Tilintarkastuslaki, 18.9.2015/1141.)

Luvussa 7 käsitellään tilintarkastuksen ohjausta, kehittämistä ja valvontaa. Laadun näkökulmasta merkittävimpinä mainittakoon 1§ ja 9§, jotka käsittelevät tilintarkastusvalvontaa ja laadunvalvontaa. Tilintarkastuslain 7 luvun 1§ säädetään, että tilintarkastusvalvonta on Patentti- ja rekisterihallituksessa ja saman luvun §2 säädetään tilintarkastusvalvonnan tehtävistä, joista tärkeimpiä laadunvalvonnan näkökulmasta ovat tilintarkastajien lakien ja säännösten noudattamisen valvonta sekä tilintarkastuksen laadunvalvonta ja laadunvalvontajärjestelmän kehittäminen. Luku 10 käsittelee tilintarkastajalle langetettavia seuraamuksia, mikäli hän rikkoo tai jättää noudattamatta voimassa olevia lakeja ja säännöksiä. (Tilintarkastuslaki, 18.9.2015/1141.)

3.2 Direktiivit ja EU

EU:n säätämillä direktiiveillä on ollut merkittävä vaikutus Suomen tilintarkastus- ja kirjanpitolainsäädäntöön ja esimerkiksi EU:n tilintarkastusreformi oli merkittävässä

asemassa edellisessä alaluvussa mainitussa Kirjanpitolain muutoksessa. Lähtökohtaisesti Euroopan yhteisöjen sääntelystä ja direktiivien laatimisesta sekä säätämisestä vastaa Euroopan parlamentti ja neuvosto. Tällä hetkellä voimassa oleva tilintarkastusta koskeva EU:n direktiivi on kahdeksas yhtiöoikeudellinen direktiivi 2006/43/EY. Kyseisellä direktiivillä muutettiin aikaisemmin voimaan astuneita direktiivejä 78/660/ETY ja 83/349/ETY sekä kumottiin neuvoston antama direktiivi 84/253/ETY. Viimeisimmät muutokset voimassa olevaan EU:n tilintarkastusdirektiiviin tehtiin 16.4.2014 direktiivillä 2014/56/EU. (Horsmanheimo & Steiner, 2017, s. 128-131; EU:n oikeus, 2014.)

Euroopan yhteisöjen tilintarkastuksen näkökulmasta EU:n tilintarkastusdirektiivi on merkittävässä asemassa, sillä se on tärkein Euroopan yhteisöjä sääntelevä säädös. Vuonna 2006 julkaistun tilintarkastusdirektiivin suunnittelu käynnistyi jo varhain 1990-luvun lopulla käynnistetyn uudistushankkeen myötä, mutta uudistusta vauhdittivat entisestään 2000-luvun alussa Eurooppaakin koskettaneet Enronin kaltaiset skandaalit. Vuoden 2006 julkaistun tilintarkastusdirektiivin tavoitteena oli ennen kaikkea palauttaa sijoittajien luottamus Euroopan pääomamarkkinoihin, mutta myös turvata tilinpäätösinformaation uskottavuus ja luotettavuus. Kyseessä on hyvin laajalle ulottuva säädös- kokonaisuus, joka koostuu 13 luvusta ja 55 artiklasta ja se käsittelee tilintarkastusalaa hyvin kattavasti aina tilintarkastajan hyväksymisvaatimuksista tilintarkastusvalvontaan sekä viranomaistoimintaan liittyviin vaateisiin. (Horsmanheimo & Steiner, 2017, s. 128-131.) Seuraavassa keskitytään käsittelemään tiivistetysti tilintarkastuksen laatua ja laadunsäätelyä ohjaavat keskeisimmät tilintarkastusdirektiivin luvut.

Tilintarkastuksen laadun sekä laadunsäätelyn kannalta merkittävimpiä voimassa olevassa tilintarkastusstandardissa ovat luvut 4, 5, ja 6. Luku neljä käsittelee ammattietiikkaa, riippumattomuutta, objektiivisuutta, luottamuksellisuutta ja salassapitovelvollisuutta. Artiklat 21, 22, 24 ja 25 käsittelevät tilintarkastajan ammatillista skeptisyyttä ja ammattietiikka, riippumattomuutta, puolueettomuutta sekä tilintarkastuspalkkioita. Aikaisemmassa luvussa on käsitelty kattavasti tilintarkastuksen laatua ja edellä mainitut tekijät ovat merkittävässä osassa tilintarkastuksen laadussa. Tilintarkastajan on säilytettävä ammatillinen skeptisyytensä koko tilintarkastuksen ajan, jolloin aikaisemmat kokemukset

tarkastettavan yhteisön kanssa eivät saa vaikuttaa suoritettavaan tarkastustyöhön. Jäsenvaltioiden on varmistettava, että lakisääteistä tilintarkastusta suorittava tilintarkastusyhteisö tai tilintarkastaja toimii täysin itsenäisesti osallistumatta tarkastettavan yhteisön päätöksentekoon ja ettei tilintarkastajan tai tilintarkastusyhteisön mukaan lukien tarjottavat oheispalvelut sekä tarkastettavan yhteisön välille synny sellaista suhdetta, jonka voidaan katsoa vaarantavan tilintarkastustyön riippumattomuuden. Tilintarkastajan on myös dokumentoitava kaikki riippumattomuuteen vaikuttavat tekijät sekä mahdolliset uhkat sekä niiden minimoimiseksi suoritettavat toimenpiteet. Jäsenvaltioiden vastuulla on varmistaa, etteivät tilintarkastuspalkkiot määräydy osittain tai kokonaisuudessaan tarkastettavalle yhtiölle tarjottavien tilintarkastuksen oheispalveluiden perusteella, eikä tilintarkastuspalkkioiden määräytyminen saa olla millään tavalla sidottu tarkastuksen lopputulokseen. (2006/43/EY; 2014/56/EU.)

Luku viisi käsittelee pääpiirteissään tilintarkastusta koskevia kansainvälisiä tilintarkastusstandardeja (ISA-standardit) sekä tilintarkastajan raportointia. EU:n komissio voi hyväksyä kansainvälisiä tilintarkastusstandardeja, jotka koskevat tilinpäätöksen tilintarkastusta, jolloin jäsenvaltioiden tulee valvoa, että lakisääteiset tilintarkastukset suoritetaan EU:ssa voimassa olevien kansainvälisten tilintarkastusstandardien mukaisesti. Lisäksi luvussa säädetään tilintarkastuskertomuksessa esitettävien tietojen perusvaatimukset. Tilintarkastuskertomukseen sisällytettävästä lisäinformaatiosta voidaan kuitenkin säätää jäsenvaltiotasolla. (2006/43/EY; 2014/56/EU; Horsmanheimo & Steiner, 2017, s. 131-138.)

Direktiivin luku kuusi käsittelee tilintarkastuksen laadunvarmistusta jäsenvaltioissa. Kussakin jäsenvaltiossa on oltava laadunvarmistusjärjestelmä, mikä täyttää direktiivin vaatimukset muun muassa riittävistä resursseista, riippumattomasta rahoituksesta ja organisointitavasta sekä laaduntarkastajien ammattitaidosta. Suomessa laadunvarmistusjärjestelmästä on nykyisin uuden Kirjanpitolain myötä vastuussa PRH. Laaduntarkastus on suoritettava yleisen edun kannalta merkittävien yhteisöjen tilintarkastajille kolmen vuoden välein ja muille yhteisöille kuuden vuoden välein. Luku kahdeksan käsittelee julkista valvontaa sekä jäsenvaltioiden välisiä sääntelyjärjestelmiä. Julkinen valvontajärjestelmä on vastuussa muun muassa

tilintarkastajien sisäisestä laadunvalvonnasta ja laadunvarmistuksesta. Kyseisessä luvussa myös veloitetaan julkisen valvontajärjestelmän tekevän yhteistyötä ja jakavan tietoa muiden jäsenvaltioiden julkisten valvontajärjestelmien kanssa. (2006/43/EY; 2014/56/EU; Horsmanheimo & Steiner, 2017, s. 131-138.)

16.4.2014 astui voimaan Euroopan parlamentin ja neuvoston asetus (EU) N:o 537/2014, joka on osa EU:n tilintarkastusreformia. Kyseinen asetus koskee yleisen edun kannalta merkittävien yhteisöjen tilintarkastusta (jäljempänä PIE-yhteisö) ja se täydentää tilintarkastusdirektiiviä sekä asettaa erityisvaatimuksia yleisen edun kannalta merkittävien yhteisöjen tilintarkastukselle. Asetuksen 2. osasto käsittelee PIE- yhteisön tilintarkastuksen suorittamista koskevia edellytyksiä. Osastossa säädetään muun muassa tilintarkastuspalkkioista, ehdollisista ja kielletyistä lisäpalveluista sekä tilintarkastuskertomuksesta. Tilintarkastajien ja tilintarkastusyhteisöjen tarjoamat palvelut eivät rajoitu ainoastaan lakisääteiseen tilintarkastukseen, sillä yhtiöille tarjotaan myös niin kutsuttuja tilintarkastuksen oheispalveluita. Kyseisessä asetuksen osastossa asetetaan prosentuaalinen raja muille kuin lakisääteisen tilintarkastuksen palveluille. Lisäksi joidenkin lisäpalveluiden tarjoaminen on joko ehdollista tai kokonaan kiellettyä ja kyseinen asetus määrittelee nuo kyseiset palvelut. EU-lainsäätäjät ovat olleet erityisen tarkkoja yhteisöille tarjotuista verokonsultoinneista ja esimerkiksi aggressiivista verosuunnittelua sisältävä konsultointi on kiellettyä. Kyseisten tilintarkastuksen lisäpalveluiden palkkioiden ja palveluiden tarjoamisen rajoittamisella pyritään varmistamaan tilintarkastajan riippumattomuus ja ylläpitämään korkealaatuista tilintarkastusta. Tilintarkastuskertomuksen osalta asetus sisältää PIE-yhteisöjen raportoinnille lisävaatimuksia tilintarkastusdirektiivi 2006/43/EY:ssä säädettyjen vähimmäistietojen lisäksi. (EU N:o 537/2014; Horsmanheimo & Steiner, 2017, s. 139-154.)

Asetuksen 3. osastossa voidaan pitää merkittävänä määräystä artiklassa 17 PIE-yhteisön tilintarkastustoimeksiannon enimmäiskestosta. Kyseisessä artiklassa käsitellään niin sanottua rotaatio- säännöstä, jonka mukaan pääsääntönä voidaan pitää, että tilintarkastustoimeksianto saa kestää enintään kymmenen vuotta. Tästä voidaan kuitenkin kansallisen lainsäädännön tasolla poiketa ja tietyin ehdoin tilintarkastustoimeksiannon enimmäispituus voi olla jopa 24 vuotta. Tilintarkastuksesta vastuussa olevien päävastuullisten tilintarkastajien osalta

pääsääntönä sovelletaan yleisesti seitsemän vuoden enimmäiskestoja siitä hetkestä, kun tarkastettava yhtiö on nimennyt päävastuullisen tilintarkastajan ja he saavat osallistua toimeksiantoon seuraavan kerran, kun kolme vuotta on kulunut. (EU N:o 537/2014; Horsmanheimo & Steiner, 2017, s. 139-154.)

Asetuksen toisessa luvussa täydennetään tilintarkastusdirektiivin säädöksiä laadunvalvonnasta ja markkinoiden seurannasta erityisesti PIE-yhteisöjen näkökulmasta. Laadunvalvontajärjestelmän perustamisesta vastuussa olevan jäsenvaltion viranomaisen on huolehdittava järjestelmän tehokkuudesta sekä riittävästä resursseista ja laaduntarkastuksia on suoritettava riskiperusteisesti. PIE-asetuksen mukaan laaduntarkastuksessa on aina arvioitava tilintarkastajan tai tilintarkastusyhteisön sisäistä laadunvalvontajärjestelmää, tarkastettava toimeksiannon tilintarkastusdokumentaatio sekä tarkastettava tilintarkastusyhteisön julkinen avoimuusraportti. Jäsenvaltion valvontaviranomaisen vastuulla on myös valvoa markkinoita ja seurata PIE-yhteisöille tarjottavien tilintarkastuspalveluiden markkinoita. Erityisen tärkeää on kiinnittää huomiota tilintarkastukseen liittyviin riskeihin sekä niistä mahdollisesti seuraaviin puutteellisiin tilintarkastuksiin. (EU N:o 537/2014; Horsmanheimo & Steiner, 2017, s. 139-154.)

3.3 Kansainväliset tilintarkastusstandardit

Tilintarkastusalan sääntelyyn vaikuttaa merkittävästi kansainväliset tilintarkastusstandardit ja ne ovat keskeinen osa muun muassa hyvän tilintarkastustavan määrittelyä ja sisältöä, jota käsitellään tarkemmin omassa alaluvussaan jäljempänä. Kansainvälisistä tilintarkastusalan standardeista puhuttaessa tarkoitetaan kansainvälisen tilintarkastajaliiton (IFAC) yhteydessä itsenäisesti toimivan IAASB-komitean (International Auditing and Assurance Standards Board) asettamia standardeja. (Horsmanheimo & Steiner, 2017, s. 164-165; Suomen Tilintarkastajat ry, 2020b) Näistä IAASBN-komitean antamista standardeista tilintarkastusta koskevat tilinpäätöksen tilintarkastusta koskevat ISA-standardit (International Standards of Auditing) sekä laadunvalvontaa koskevat ISQC-standardit. IAASBN-komitean toimeksiantostandardit muodostuvat karkeasti jaoteltuna kahdesta pääluokasta: varmennustoimeksiantoja koskevista standardeista ja liitännäispalveluita koskevista standardeista.

ISA-standardit ovat tilinpäätöksen tilintarkastusta koskevia standardeja ja ne määrittelevät kunkin tilintarkastuksen osion peruseriaatteet ja tavoitteet sekä ohjeistavat niin tarkastukseen kuin sen dokumentaatioon liittyvissä asioissa. Tilintarkastajan tulee tarkastusta suorittaessaan noudattaa asiaankuuluvia ISA -standardeja, mutta niitä voidaan soveltaa pienyritysten tilintarkastuksissa. (Suomen Tilintarkastajat ry, 2020c.) ISQC 1 -standardi puolestaan sisältää standardit ja ohjeistukset tilintarkastusyhteisöjen sisäiseen laadunvalvontaan liittyvistä vaatimuksista. Kyseinen standardi koskee sekä yksin toimivia ammattia harjoittavia tilintarkastajia että tilintarkastusyhteisöjä, jotka suorittavat tilinpäätöksen tilintarkastuksia, yleisluonteisia tarkastuksia sekä muita varmennus- ja liitännäispalvelutoimeksiantoja. (Suomen Tilintarkastajat ry, 2020d; Horsmanheimo & Steiner, 2017, s. 164-165.)

IAASB-komitean laadunvalvonnan kehityshankkeen seurauksena syntyivät uudistettu ISA 220 -sekä ISQC 1 -standardi. Kyseisen kehityshankkeen tavoitteena oli luoda peruseriaatteet sekä keskeiset prosessit ja tarjota ohjeistusta yhtiöiden sisäisten laadunvalvonnan järjestämiselle tilinpäätöksen tilintarkastuksia, yleisluonteisia tarkastuksia sekä muita varmennus- ja liitännäispalvelutoimeksiantoja suorittaville tilintarkastusyhteisöille. Lisäksi hankkeen tavoitteena oli uudistaa ISA 220 -standardia (laadunvalvonta tilintarkastuksessa) henkilöstön vastuista tilintarkastustoimeksiantojen laadunvalvonnan käytäntöjen osalta. Uudistettu ISA -220 standardi kattaa aikaisemmasta poiketen myös yhtiön vastuuta muiden kuin tilintarkastustoimeksiantojen laadunvarmistuksen järjestämisestä ja sisältää velvollisuuksia sekä yhtiötasolla laadunvalvontajärjestelmän perustamisesta että yksilötasolla tilintarkastustoimenpiteiden laadunvarmistuksen liittyen. (IAASB, 2020.)

ISQC 1 -standardi koskee kaikkia tilintarkastusyhteisöjen tarjoamia palveluita ja se edellyttää sekä tilintarkastusyhteisöjä että yksityisenä elinkeinonharjoittajana palveluita tarjoavia yhtiöitä perustamaan oman laadunvalvontajärjestelmän (IAASB, 2020). Laadunvalvontajärjestelmän avulla tilintarkastusyhteisöissä voidaan saavuttaa riittävä varmuus siitä, että henkilöstä noudattaa ammatillisia standardeja, sovellettavia säädöksiä sekä määräyksiin perustuvia vaatimuksia ja yhteisön ja toimeksiantojen

vastuuhenkilöt antavat raportteja, jotka ovat asianmukaisia kulloisetkin olosuhteet huomioon ottaen. (Suomen Tilintarkastajat ry, 2020.)

3.4 Sisäinen laadunvalvonta Big 4 -tilintarkastusyhteisöissä

ISQC 1 -standardi velvoittaa tilintarkastusyhteisöjä perustamaan ja ylläpitämään sisäisen laadunvalvontajärjestelmän. Tilintarkastusyhteisöjen sisäinen laadunvalvontajärjestelmä on keskeisessä osassa yhteisöjen laadun ylläpitämisessä. Sen avulla tilintarkastusyhteisöt pyrkivät saavuttamaan riittävän varmuuden siitä, että toimeksiantoista vastuussa olevat henkilöt noudattavat työssään voimassa olevia lakeja, direktiivejä, asetuksia, säädöksiä sekä standardeja ja että he kykenevät antamaan vallitsevat olosuhteet huomioon ottaen asianomaisia raportteja. (PRH, 2020a; Suomen Tilintarkastajat ry, 2020c.) ISQC 1 -standardissa on lueteltu yhteensä kuusi osa-aluetta, joiden tulee sisältyä tilintarkastusyhteisöjen laadunvalvontajärjestelmään. Laadunvalvontajärjestelmän käytäntöjen ja toimenpiteiden tulee kattaa alla luetellut osa-alueet (ks. taulukko 2).

Taulukko 2. Tilintarkastusyhteisön laadunvalvontajärjestelmän osa-alueet (IAASB, 2004).

Laadunvalvontajärjestelmän tulee kattaa seuraavat osa-alueet:
Johdon velvoitteet laadun varmistamiseksi tilintarkastusyhteisöissä
Asiaankuuluvat eettiset vaatimukset
Asiakassuhteiden ja yksittäisten toimeksiantojen hyväksyminen ja jatkaminen
Henkilöresurssit
Toimeksiannon suorittaminen
Valvonta

Tilintarkastusyhteisöjen johdon vastuulla on luoda yhteisöissä yrityskulttuuri, jossa korostetaan korkeaa laatua toimeksiantojen suorittamisessa ja varmistaa, että yhteisöjen laadunvalvontajärjestelmän perustamisesta ja ylläpitämisestä vastuussa olevat työntekijät ovat toimenkuvaan soveltuvia ammattitaidoiltaan ja kokemukseltaan. Laadunvalvontajärjestelmän keskeisenä tehtävänä on varmistaa tilintarkastusyhteisöissä asiaankuuluvien eettisten vaatimusten toteutuminen. Näistä merkittävimpana yhteisöjen on laadunvalvontajärjestelmänsä avulla varmistettava, että se noudattaa kaikkia riippumattomuuden säännöksiä ja ryhtyy välittömästi tarvittaviin toimenpiteisiin, kun riippumattomuus on vaarantunut. Lisäksi

tilintarkastusyhteisöjen on vähintään kerran vuodessa julkaistava kirjallinen vahvistus siitä, että yhteisössä on noudatettu riippumattomuuden varmistamiseksi tarkoitettuja käytänteitä ja toimenpiteitä. (ISQC 1.)

Tilintarkastusyhteisön on laadittava omat käytännöt ja toimintatavat asiakassuhteiden hyväksymiselle ja jatkamiselle. Tällöin yhteisöissä saavutetaan riittävä varmuus siitä, että sillä on riittävät edellytykset solmia asiakassuhde ja ylläpitää sitä noudattaen yhteisön eettisiä- ja muita säännöksiä. Tilintarkastusyhteisön on järjestettävä riittävät henkilöresurssit. Yhteisössä on oltava henkilöstöä, jolla on riittävä ammattitaito, kompetenssi ja sitoutuminen eettisten periaatteiden noudattamisen ja toimeksiantojen suorittamiseen voimassa olevia standardeja, säännöksiä ja lakeja noudattaen. Jotta voidaan varmistua siitä, että tilintarkastusyhteisöissä on edellytykset ylläpitää korkea laatua, on tilintarkastusyhteisöjen järjestettävä mahdollisuus yhteisön sisäiseen konsultaatioon vaikeissa ja kiistanalaisissa tapauksissa. Eräs merkittävä osa tilintarkastusyhteisöjen sisäistä laadunvalvontajärjestelmää on sisäiset laaduntarkastukset. Yhteisöissä on suoritettava säännöllisin väliajoin laaduntarkastuksia, joiden avulla voidaan objektiivisesti arvioida tehtyjä ratkaisuja ja johtopäätöksiä, joiden pohjalta raportit on laadittu. Osana laadunvalvontajärjestelmää yhteisön on järjestettävä riittävä valvonta, jolla varmistetaan laadunvalvontajärjestelmän asianmukaisuus riittävyys ja tehokkuus. (ISQC 1.)

Ulkoisella laaduntarkastuksella on tarkoituksena varmistaa tilintarkastusyhteisöjen sisäisten laadunvalvontajärjestelmien toimivuus (PRH, 2020a). Yleisesti ottaen tilintarkastusyhteisöjen sisäisistä laadunvalvontajärjestelmistä on saatavilla niukasti tietoa. Aiheesta olemassa olevat tieteelliset julkaisut perustuvat tyypillisesti tilintarkastuspartnereiden kyselyihin antamiin vastauksiin (Otley & Pierce, 1996) sekä ulkoisesta laadunvalvonnasta vastaavan tahon julkaisemiin raportteihin tilintarkastusyhteisöjen sisäisten laadunvalvontajärjestelmien laadusta (Aobdia, 2019). Kuten ISQC 1 -standardissa mainitaan, tilintarkastusyhteisöjen on luotava sisäinen laadunvalvontajärjestelmä, joka kannustaa tavoittelemaan korkeaa laatua ja varmistaa tilintarkastusyhteisössä riittävät henkilöresurssit ja edellytykset korkean laadun saavuttamiseksi sen tarjoamissaan palveluissa. Sisäisillä laadunvalvontajärjestelmillä voi kuitenkin olla myös negatiivisia vaikutuksia tilintarkastusyhteisöjen työntekijöihin ja niiden tekemään työhön.

Otley ja Pierce (1996) toteavat artikkelissaan, että tilintarkastusyhteisöjen valvontajärjestelmillä voi olla työntekijöitä painostava vaikutus, joka voi vaikuttaa tilintarkastajien työskentelyyn. Otley ja Piercen (1996) mukaan sisäisillä laadunvalvontajärjestelmillä pitäisi pyrkiä keskittymään asiakkaiden näkökulmasta keskeisiin tilintarkastuksen osa-alueisiin sekä keskittyä tilintarkastajien ajanhallintaan, mikä on merkittävässä osassa tilintarkastustoimeksiantoja. Aobdia (2019) korostaa julkaisussaan tilintarkastusyhteisöjen sisäisten laadunvalvontajärjestelmien vaikutusta tilintarkastuksen laatuun. Hänen tuloksensa osoittavat, että puutteet laadunvalvontajärjestelmissä ovat yhteydessä tilintarkastusten heikompaan laatuun. Suuremmissa tilintarkastusyhteisöissä ongelmat ja puutteet laadunvalvontajärjestelmissä ovat yhteydessä myös matalampiin tuntiveloituksiin. Täten ulkoisen laadunvalvonnan esille tuomien laadunvalvontajärjestelmien puutteiden korjaaminen on yhteydessä korkeampaan tilintarkastuksen laatuun. Nämä tulokset osoittavat, että laadunvalvontajärjestelmä on tutkimustulosten valossa keskeisessä asemassa tilintarkastusyhteisöjen laadunvarmistamisessa, mutta myös kannattavuuden parantamisessa. Tulokset korostavat toisaalta myös ulkoisen laadunvalvonnan merkitystä tilintarkastuksen laadun ylläpitämisessä.

Tilintarkastusalan lisääntynyt säännöstely sekä tiukentuneet vaatimukset sisäisten laadunvalvontajärjestelmien järjestämisestä ja ylläpitämisestä ovat lisänneet merkittävästi tilintarkastusyhteisöjen painetta. Koska tilintarkastuksen laatua on hyvin vaikea arvioida objektiivisesti ainoastaan tilintarkastuskertomuksen avulla, tilintarkastusyhteisöjen laatua arvioidaan usein sen käytänteiden, teknologioiden ja työpapereiden perusteella. Viime vuosien aikana etenkin suuret Big 4 -tilintarkastusyhteisöt ovat alkaneet kehittää hienostuneita tilintarkastustyötä tukevia järjestelmiä, jotka mahdollistavat riskien hallinnan, tarkastustyön tehostamisen sekä valvonnan. Järjestelmien avulla tarkastustyöstä tulee läpinäkyvämpää ja helpommin seurattavaa yhteisöjen sisällä, mutta niiden avulla voidaan toisaalta myös havainnollisemmin todistaa sääntelijöille ja ulkoisille laadunvalvojille yhteisöjen metodologian, käytänteiden sekä voimassa olevien säännösten noudattaminen. Näiden tilintarkastustyötä tukevien taustajärjestelmien voidaan siis sanoa muodostuneen viime vuosien aikana merkittäväksi osaksi tilintarkastusyhteisöjen laadunvalvontajärjestelmiä. (Dowling & Leech, 2012.)

Big 4 -tilintarkastusyhteisöt (EY, KPMG, PWC & Deloitte) julkaisevat Suomessa vuosittain läpinäkyvyys- tai avoimuusraportin, jossa käsitellään muun muassa laadunvalvontajärjestelmiä sekä laadun valvontaa tilintarkastusyhteisössä. Kaikkien Big 4 -tilintarkastusyhteisöjen vastaavissa raporteissa painotetaan laadun merkitystä niiden liiketoiminnan keskiössä ja kullakin tilintarkastusyhteisöllä on oma laadunvalvontajärjestelmänsä, jota noudatetaan kansainvälisesti. Kukin tilintarkastusyhteisö kertoo raporissaan noudattavansa ISQC 1 -standardin mukaisia vaatimuksia laadunvalvontajärjestelmän perustamiselle ja ylläpitämiselle. Lisäksi raporteissa kerrotaan sisäisistä yhteisön sisällä suoritetuista laaduntarkastuksista ja ulkoisen laadunvalvonnasta vastuussa olevan PRH:n suorittamista laaduntarkastuksista. Tarkempia laaduntarkastuksen tuloksia ei kuitenkaan raporteissa ole satavilla. (EY, 2020; KPMG, 2019; PWC, 2020; Deloitte, 2020.) Big 4 -tilintarkastusyhteisöjen avoimuus- ja läpinäkyvyysraporttien perusteella vaikuttaisi, että laatu on keskeisessä asemassa niiden liiketoiminnassa ja toimii kilpailuetuna muihin pienempiin tilintarkastusyhteisöihin, joiden resurssit ovat rajallisemmat. Tämä on linjassa myös lukuisten tutkimustulosten kanssa, joiden mukaan Big 4 – tilintarkastusyhteisöjen suorittamat tilintarkastukset ovat pienempiä tilintarkastusyhteisöjä korkeampaa (DeAngelo, 1981; Sirois & Simunic, 2011; Simunic, 1980; Moizer, 1997; Palmrose, 1988; Feroz, Park & Pastena, 1991; Francis & Yu, 2009; Nelson, Elliott & Tarpley, 2002; Krishnan & Schauer, 2001).

3.5 Ulkoinen laadunvalvonta Suomessa

Tilintarkastuslaissa määritellään PRH:n vastuut tilintarkastusvalvonnassa. Tilintarkastusvalvonta on PRH:n välittömässä alaisuudessa toimiva toimintayksikkö, jonka vastualueita ovat muun muassa tilintarkastajien ja tilintarkastusyhteisöjen hyväksyminen, rekisteröinti ja valvonta. Tilintarkastusvalvontaa johtaa tilintarkastusvalvonnan johtaja, jonka apuna työskentelee virkamiehiä, joista kunkin työtehtävät määritellään työjärjestyksessä. Osana tilintarkastusvalvontaa toimii myös ratkaisuisaan itsenäinen tilintarkastuslautakunta. Tässä alaluvussa keskitytään käsittelemään erityisesti tilintarkastusvalvonnan valvontatehtäviä. (Horsmanheimo & Steiner, 2017, s. 71–73.)

Tilintarkastusvalvonnan valvonnan kohteena toimii tilintarkastuslain mukaan tilintarkastaja ja tilintarkastajalla tarkoitetaan sekä luonnollista henkilöä että tilintarkastusyhteisöä. Valvontatehtävät koostuvat neljästä eri osa-alueesta. (Horsmanheimo & Steiner, 2017, s. 71–73.)

Taulukko 3. Tilintarkastusvalvonnan valvontatehtävät (Horsmanheimo & Steiner, 2017, s. 73)

Tilintarkastusvalvonnan valvontatehtäviä ovat:

tilintarkastajien ammattitaidon ja muiden hyväksymisen edellytysten säilymisen valvonnasta

tilintarkastajien toiminnan tilintarkastuslain ja sen nojalla annettujen säännösten mukaisuuden valvonnasta

tilintarkastajien ja tilintarkastusyhteisöjen laadunvarmistuksen valvonnasta

kansainvälisestä valvontayhteistyöstä.

Tilintarkastajien valvonta voi olla toistuvaa määräaikaan perustuvaa-, erityisin perustein suoritettavaa- tai pistokoevalvontaa. Valvonnan päälinjat voidaan jakaa karkeasti kahteen päälinjaan: tarkastuksiin ja tutkintaan. (Horsmanheimo & Steiner, s. 73–75.) PRH määrää tilintarkastajan laaduntarkastukseen vähintään joka kuudes vuosi. PIE-yhteisöjen tilintarkastajat määrätään laaduntarkastukseen vähintään joka kolmas vuosi. PRH:n ulkoisen laadunvalvonnan yksi tavoite on varmistua tilintarkastusyhteisön sisäisen laadunvalvontajärjestelmän toimivuudesta ja siitä, että se vastaa ISQC 1 -standardissa määritellyjä edellytyksiä tilintarkastusyhteisön laadunvalvontajärjestelmälle. (PRH, 2020a; Ruuska, 2017.) Toisena tavoitteena on varmistua siitä, että tilintarkastuksessa on noudatettu Tilintarkastuslakia, muuta relevanttia lainsäädäntöä sekä hyvää tilintarkastustapaa (Ruuska, 2017). PRH määrää vähintään joka kolmas vuosi PIE-yhteisöjä tarkastavat tilintarkastusyhteisöt laaduntarkastukseen. Muiden kuin PIE-yhteisöjen tilintarkastajien ja tilintarkastusyhteisöjen laaduntarkastuksia suoritetaan riskiperusteisesti muussa valvonnassa esiin tulleiden tietojen perusteella. Näiden tilintarkastajien ja tilintarkastusyhteisöjen tarkastuksessa huomioidaan niiden toiminnan laajuus ja monimutkaisuus. (PRH, 2020b; Ruuska, 2017.)

Tilintarkastusyhteisöihin kohdistuvissa laaduntarkastuksissa arvioidaan sisäisen laadunvalvontajärjestelmän toimivuutta. Tilintarkastusyhteisöiltä pyydetään aineistoa pääasiassa sähköisessä muodossa koskien tilintarkastusyhteisön laadunvalvontajärjestelmän toimintaperiaatteita ja menettelytapoja sekä toteutettua

seurantaa. Isojen tilintarkastusyhteisöjen laaduntarkastusprosessi sisältäen suunnittelun, tarkastuksen ja raportoinnin kestää useamman kuukauden ja se toteutetaan sekä tilintarkastusyhteisön että PRH:n toimitiloissa. Laaduntarkastuksen päätteeksi PRH esittää tarkastuksensa pohjalta muistion laadunvalvontajärjestelmästä tehdyistä havainnoista, joita myös tarkastuksen kohteena ollut tilintarkastusyhteisö saa halutessaan kommentoida. (PRH, 2020b; Ruuska, 2017.)

Tilintarkastajien laaduntarkastus etenee siten, että PRH pyytää tilintarkastajilta tarkastettavaksi yhden tai useamman toimeksiannon sekä siihen liittyviä ennakkotietoja. Toimeksiantojen tarkastus perustuu hyvin pitkälti tilintarkastustoimeksiannon dokumentoituun tarkastusaineistoon, joka toimitetaan PRH:lle pääosin sähköisessä muodossa. Dokumentaatiosta käy ilmi tehdyt tarkastustoimenpiteet sekä sen pohjalta tehdyt johtopäätökset. PRH esittää PIE-yhteisöjen tilintarkastuksen suorittaneelle tarkastustiimille lisäselvitystoimenpiteitä laaduntarkastuksen edetessä tarkastusdokumentaation perusteella tehtyjen havaintojen pohjalta. (PRH, 2019b; Ruuska, 2017.)

Pienempien tilintarkastusyhteisöjen laaduntarkastus suoritetaan PRH:n valitsemien ammatissa toimivien tilintarkastajien toimesta. Laaduntarkastus suoritetaan PRH:n laadunvarmistuksen ammattilaisten laatimia menetelmiä ja lomakkeita käyttäen. Tilintarkastusvalvonta valitsee tarkastettavat toimeksiannot etukäteen ja tarkastus suoritetaan yleisesti ottaen tarkastettavan työpaikalla. Tarkastuksen tehtyään laaduntarkastaja toimittaa laaduntarkastuksen aineiston PRH:lle. Tilintarkastusvalvonta käy läpi aineiston ja laaduntarkastuksen alustavan tuloksen, jotta varmistutaan tarkastettavan tilintarkastajan tasapuolisesta kohtelusta sekä siitä, että laadunvarmistajien työn laatu säilyy tasaisena. (Ruuska, 2017.)

PIE-yhteisöjen laaduntarkastuksen suoritettuaan PRH raportoi yhteisölle laaduntarkastuksensa tuloksen. PRH antaa tarkastetulle yhteisölle raportin, jossa esitetään päätelmät ja suositukset laaduntarkastuksen pohjalta. Yhteisöllä on 12 kuukautta aikaa toteuttaa raportissa annetut suositukset. Muiden kuin PIE-yhteisöjen laaduntarkastuksessa ei noudateta tulosasteikkoa, vaan laaduntarkastuksen tulokset käsiteltyään tilintarkastusvalvonta tekee päätöksen tarvittavista toimenpiteistä.

PIE-yhteisöjen tilintarkastajien laaduntarkastuksen suoritettuaan PRH lausuu päätöksen laaduntarkastuksen tuloksesta ja laatii raportin, jossa annetaan suosituksia ja päätelmiä tehdyn laaduntarkastuksen perusteella. Muiden kuin PIE-yhteisöjen tilintarkastajien laaduntarkastuksen jälkeen PRH:n tilintarkastusvalvonta antaa päätöksen laaduntarkastuksen tuloksesta. Henkilötilintarkastajien (Tilintarkastusyhteisöön kuulumattomat yksityiset elinkeinonharjoittajat) laaduntarkastuksen tulos on joko hyväksytty tai hylätty. Laaduntarkastuksen hylkääminen voi johtua esimerkiksi erittäin puutteellisesta tarkastustyöstä, heikosta tarkastuksen dokumentaatiosta tai selvästi virheellisesti annetusta tilintarkastuskertomuksesta.

PRH julkaisee vuosittain laaduntarkastuksen vuosiraportin, jossa käydään läpi vuoden aikana suoritettut tilintarkastusyhteisöjen laaduntarkastukset sekä tilintarkastajien laaduntarkastukset. Raportissa kootaan yhteen laaduntarkastuksissa havaittuja puutteita ja kehityskohteita sekä julkaistaan tilastoja laaduntarkastuksen tuloksista. Laaduntarkastuksissa havaittujen kehityskohteiden perusteella muodostetaan seuraavan vuoden laaduntarkastusten painopistealueet. Esimerkiksi vuoden 2019 laaduntarkastuksissa havaittiin kehitettävä liikevaihdon ja vaihto-omaisuuden tilintarkastuksissa, joten ne ovat vuoden 2020 laaduntarkastusten painopistealueita. (PRH, 2020c; PRH, 2020d)

3.6 Hyvä tilintarkastustapa

Tilintarkastuslain (1141/2015) neljännen luvun 3 §:ssa säädetään, että ”Tilintarkastajan on noudatettava hyvää tilintarkastustapaa tässä laissa tarkoitettuja tehtäviä suorittaessaan.” Hyvä tilintarkastustapa ohjaa tilintarkastajan työtä ja sitä on noudatettava niin lakisääteistä tilintarkastusta suorittaessa kuin muita varmennustoimeksiantoja suorittaessa. (PRH, 2019c; Suomen Tilintarkastajat ry, 2020e) Hyvä tilintarkastustapa muuttuu jatkuvasti ajan saatossa, kun siihen vaikuttaviin lähteisiin tehdään lisäyksiä ja muutoksia (Suomen Tilintarkastajat ry, 2020e). Hyvän tilintarkastuksen lähteinä toimivat lait, asetukset sekä säädökset, kansainväliset tilintarkastusalan standardit, ammattieettiset periaatteet, tilintarkastusalan järjestöjen ohjeet ja suositukset, huolellisten ammattihenkilöiden

yleisesti noudattamaa tilintarkastuskäytäntö ja tuomioistuinten ratkaisut sekä viranomaisten päätökset (PRH, 2019c; Suomen Tilintarkastajat ry, 2020e).

Tärkeimpänä hyvää tilintarkastustapaa säätelee Suomessa Tilintarkastuslaki, mutta siihen vaikuttaa myös moni muu säännös kuten osakeyhtiölaki (624/2006) sekä laki julkishallinnon ja -talouden tilintarkastuksesta (1142/2015) (Suomen Tilintarkastajat ry, 2020f). Tilintarkastuslakia on käsitelty tarkemmin jo aikaisemmin tässä luvussa. Ammattieettisiä periaatteita säätelee kansainvälinen tilintarkastajaliitto ja heidän laatimat eettiset säännökset (Suomen Tilintarkastajat ry, 2020f; PRH, 2019). Tilintarkastuslaissa edellytetään tilintarkastajan noudattavan ammattieettisiä periaatteita tarkastusta suorittaessaan. Ammattieettisten periaatteiden noudattamisella tarkoitetaan, että tilintarkastajan on työssään toimittava ammattitaitoisesti, rehellisesti ja objektiivisesti siten, että hän säilyttää ammatillisen kriittisyyden ja huomioi yleisen edun. Tilintarkastajan vastuulla on myös pitää ammattitaitoa yllä sekä varmistaa riippumattomuudestaan kaikissa toimeksiannoissa. (Suomen Tilintarkastajat ry, 2020g.)

Kansainväliset standardit voidaan jakaa tilintarkastusta koskeviin standardeihin sekä muita tilintarkastajien varmennustoimeksiantoja koskeviksi standardeiksi. Merkittävimpinä hyvään tilintarkastustapaan vaikuttavina kansainvälisinä tilintarkastusstandardeina voidaan pitää ISA-standardeja (International Standards of Auditing), joissa määritellään kullekin tilintarkastuksen osa-alueelle toimintaperiaatteet ja tavoitteet, sekä ohjeistetaan tarkastustyössä ja sen dokumentaatioissa. Lisäksi hyvään tilintarkastustapaan vaikuttavat ISQC 1 -laadunvalvontastandardi, tilinpäätösten tai osavuosi-informaation yleisluonteisia tarkastuksia koskevat ISRE-standardit, muita varmennustoimeksiantoja koskevat ISAE-standardit ja liitännäispalveluja koskevat ISRS-standardit. (PRH, 2019c; Suomen Tilintarkastajat ry, 2020f.)

PRH:n tilintarkastusvalvonta voi antaa ohjeita, lausuntoja ja ratkaisuja hyvään tilintarkastustapaan liittyen Suomessa ja siten heidän kannanottonsa ohjaavat hyvää tilintarkastustapaa. Myös PRH:ta edeltäneiden valvontaelinten kuten Valtion tilintarkastuslautakunnan sekä Keskuskauppakamarin tekemät ratkaisut on otettava huomioon hyvää tilintarkastustapaa tulkittaessa. Loppujen lopuksi hyvää

tilintarkastustapaa sanelevat ja arvioivat tuomioistuimet, joiden ratkaisut toimivat tulkintoina hyvästä tilintarkastustavasta. (Suomen Tilintarkastajat ry, 2020f.) Osaltaan hyvä tilintarkastustapa muotoutuu myös ammatillisten järjestöjen jäsenilleen antamien suositusten ja mallien pohjalta. Lisäksi huolellisten ammattihenkilöiden vakiintuneet ammatilliseen harkintaan perustuvat toimintatavat ohjaavat osaltaan hyvän tilintarkastustavan kehittymistä. (Suomen Tilintarkastajat ry, 2020f.)

4 TUTKIMUSMENETELMÄT JA AINEISTO

Tämä luku koostuu kahdesta lyhyestä tutkimuksen aiheeseen johdattelevasta alaluvusta sekä tutkimusmenetelmiä ja aineistoa käsittelevistä alaluvuista. Pääluvun alkupuolella käsitellään ensin tiiviisti koronakriisin vaikutuksia yrityksiin sekä tarkastellaan saatavilla olevan tiedon pohjalta muun muassa konkurssitilastoja. Lisäksi pohditaan koronakriisin seurauksena aiheutuneen epävarmuuden sekä muiden seikkojen vaikutuksia yritysten tilinpäätösraportointiin. Luvun toisessa osiossa käsitellään koronakriisin aiheuttamia haasteita tilintarkastajan näkökulmasta ja pohditaan asioita, joiden merkitys kriisin myötä on korostunut.

Luvun loppuosa käsittelee tutkimuksessa käytettävää laadullista tutkimusmenetelmää ja sen soveltuvuutta tässä tutkimuksessa tutkittavaan kontekstiin. Lisäksi luvussa kuvataan, kuinka tutkimuksen aineisto on kerätty ja kuinka sitä analysoidaan.

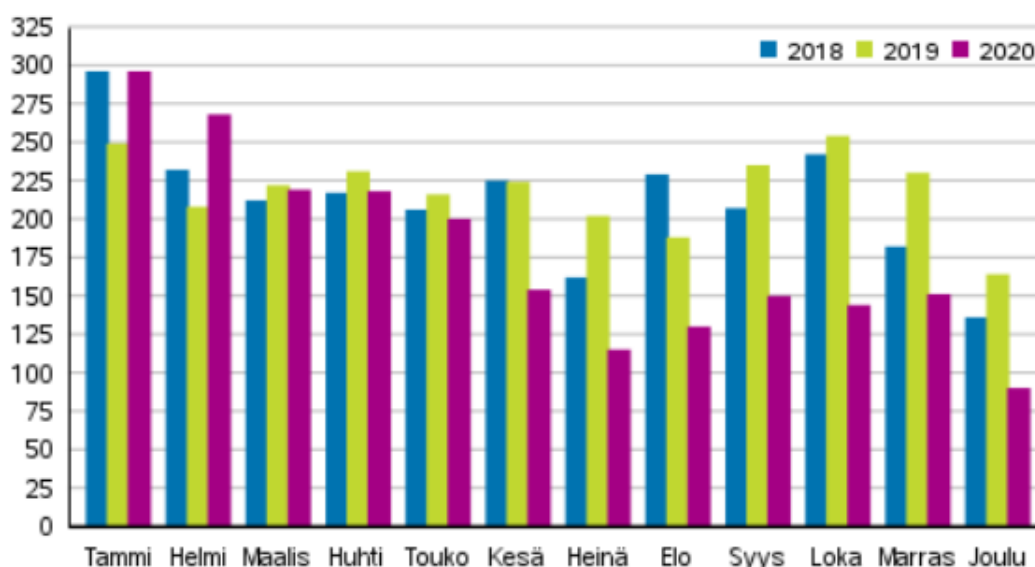
4.1 Koronakriisin vaikutukset yrityksiin

Koronakriisin puhjettua monet yritykset ovat joutuneet ennen näkemättömään tilanteeseen ja erityisesti joidenkin toimialojen yritykset ovat ajautuneet suuriin vaikeuksiin koronakriisin seurauksena. Erityisesti pienten ja keskisuurten yritysten maksuvalmius on kriisin seurauksena heikentynyt merkittävästi ja kyky selvitytä juoksevista kuluista on vaikeutunut (Bartik ym., 2020). Tämän vuoksi, yrityksiä helpottamaan on kriisin aikana tehty poikkeuslain voimin useita väliaikaisia lakimuutoksia. Lakimuutoksia on tehty muun muassa konkurssilakiin, ulosottokaareen, työttömyysturvalakiin sekä kuntalakiin. Edellä lueteltujen lakimuutosten lisäksi muun muassa valtion starttirahan enimmäiskestoa pidennettiin ja Kirjanpitolautakunta myönsi poikkeusluvalla lisäaikaa tilipäätöksen laatimiseen.

Myös Verohallinto, pankit sekä työeläkeyhtiöt ovat antaneet tukensa koronakriisissä kärsineille yrityksille. Verohallinto on muun muassa tarjonnut helpotetuin ehdoin maksujärjestelyyn hakeutumista sekä mahdollistanut maksettujen arvonlisäverojen takaisinlainausta alhaisemmalla viivästyskorolla. Pankit ovat myöntäneet lyhennysvapaita ja työeläkeyhtiöt ovat madaltaneet työnantajan

työeläkevakuutusmaksuja ja tarjonneet mahdollisuutta lainata Finnveran takaamana maksettuja TyEl-maksuja takaisin.

Vaikka koronakriisin vaikutukset yrityksiin ovat olleet rajut, viestivät konkurssiluvut jostain poikkeuksellisesta. Vuonna 2020 konkurssien määrä oli poikkeuksellisen alhaalla koronakriisistä huolimatta, kuten alla näkyvästä kuviosta 2 näkyy. (Tilastokeskus, 2020b; Ahtela, 2020.) Kuten edellä mainittu, konkurssilakiin tehtiin väliaikaisia muutoksia koronakriisin seurauksena ja muutosta jatkettiin kestäämään alkuperäisen kuuden kuukauden sijaan tammikuun 2021 loppuun. Lakimuutoksen myötä velallista ei pidetä maksukyvyttömänä siitä huolimatta, että se ei ole kyennyt maksamaan velkojaan viikon kuluessa velkojan konkurssiuhkaisesta maksuhuomautuksesta. (Ahtela, 2020.)

Kuvio 2. Vireille pannut konkurssit tammi–joulukuussa 2018–2020 (Tilastokeskus, 2020b).

Vaikka tilanne on monin tavoin ollut poikkeuksellinen ja osa maksukykyvaikeuksista väliaikaisia, tulee koronakriisillä varmasti olemaan vaikutuksena myös konkurssilukujen kasvuun. Kun muutos konkurssilaissa päättyi tammikuun 2021 loppuun, oli konkurssiluvuissa odotettavissa kasvua (Ahtela, 2020), mutta tilastojen valossa konkurssiluvut ovat vuoden takaista alhaisemmalla tasolla. Tammi–helmikuussa vireille pantujen konkurssien määrä oli kuitenkin reilut 28,4 % vuoden

takaista alhaisemmalla tasolla. (Tilastokeskus, 2021.) Nähtäväksi jää tuleeko konkurssiluvuissa näkymää kasvua vuoden 2021 aikana.

Vaikka konkurssilain muutoksella on ollut tarkoitus auttaa mahdollisimman monia yhtiöitä selviämään koronakriisin aiheuttamista talousvaikeuksista, sillä on voinut olla myös negatiivisia vaikutuksia muun muassa velkojien asemaan. Konkurssin viivyttäminen peräti puolella vuodelle avaa mahdollisuuden myös talousrikollisille järjestellä varallisuuseriä sekä hävittää omaisuutta ilman konkurssin välitöntä uhkaa. Lisäksi terve ja tehokas talous edellyttää ”luovaa tuhoa” ja konkurssin viivästyttäminen jarruttaa talouden tehokasta kehitystä. (Ahtela, 2020.)

Taloudellisen toiminnallisuuden lisäksi rajoitustoimilla on vaikutusta myös muun muassa liikearvoon, toiminnan jatkuvuuteen, rahoitusinstrumenttien ja sijoituskiinteistöjen käypiin arvoihin, vaihto- ja käyttöomaisuuden arvon alenemisiin, mahdollisista sopeuttamistoimenpiteistä aiheutuviin varauksiin sekä kovenanttiehtojen raukeamiseen (Haaramo, 2020). Tällöin yhtiöiden taloudellisen raportoinnin läpinäkyvyyden merkitys korostuu ja yhtiöiden on annettava tarvittaessa taloudellisessa raportoinnissaan lisätietoja, jotta kriisin vaikutukset taloudelliseen asemaan ja tulokseen ovat paremmin havaittavissa (Finanssivalvonta, 2020). Taloudellisen epävarmuuden tulee olla nähtävissä tilinpäätöksessä, jotta se antaa oikean kuvan toiminnan tuloksesta ja taloudellisesta asemasta. Koronakriisin vaikutukset yhtiöiden toimintaan ovat väistämättömät, jolloin tilinpäätöksen käyttäjät olettavat saavansa tietoja koronan vaikutuksista yhtiöihin. Asioista avoimesti ja rehellisesti viestiminen tilinpäätösinformaatiossa on hyvän kirjanpitotavan mukaista ja voi parhaillaan lisätä tilinpäätöksen käyttäjien luottamusta yhtiöön. (Laine & Raitio, 2020.)

4.2 Koronakriisin vaikutukset tilintarkastajan työhön

Tilintarkastajan velvollisuutena on arvioida osana tilintarkastustaan liiketoiminnan jatkuvuutta. Koronakriisin vaikutukset näkyvät tilintarkastuskertomuksissa lisääntyneinä huomautuksina liiketoiminnan jatkuvuudesta. (Herrala, 2020.) Tilintarkastajan arvio liiketoiminnan jatkuvuudesta perustuu sekä keskusteluihin yhtiön johdon kanssa heidän tekemistään avioista että hänen omiin arvioihinsa.

Omassa arviossaan tilintarkastaja pohtii ennen kaikkea sitä, onko tilinpäätöksen laatiminen jatkuvuuden periaatteella asianmukaista sekä sitä, onko liiketoiminnan jatkuvuuden epävarmuuteen vaikuttavista seikoista annettu riittävät seikat tilinpäätöksessä. Lisäksi tilintarkastajan on pohdittava, onko hän törmännyt tarkastuksessaan sellaisiin seikkoihin, joiden perusteella voidaan epäillä yhteisön kykyä jatka liiketoimintaansa. (Laine & Raitio, 2020.)

Tilintarkastajan merkitys poikkeusoloissa kasvaa, sillä koronakriisin vaikutukset yhteisöihin ovat mittavat ja ne heijastuvat myös kauas tulevaisuuteen. Tällöin tilintarkastaja joutuu väistämättä arvioimaan yhteisöjen maksukykyä ja edellytyksiä liiketoiminnan jatkamiseen. (Laine & Raitio, 2020; Herrala, 2020.) Tilintarkastajan on aidosti puntaroitava yritysten rahoitusta ja kassan riittävyyttä, kun kulut juoksevat, mutta liikevaihto laskee (Herrala, 2020). Tilintarkastajien ei tule välttää mukautettujen tai lisätietoja sisältävien kertomusten antamista, sillä se on tilintarkastajan velvollisuus sekä koko yhteiskunnan hyöty pidemmällä aikavälillä (Suomen Tilintarkastajat ry, 2020h).

On kuitenkin muistutettava, että niin yhteisöjen johtajien arviot koronakriisin vaikutuksista, kuin tilintarkastajan arviot koronakriisin vaikutuksista pohjautuvat aina laatimishetken ja tilintarkastushetkellä saatavilla olevaan tietoon. Koronan todellisia vaikutuksia liiketoiminnan jatkuvuuteen on siten mahdotonta ennustaa. Kriisiaikana tilintarkastusta vaikeuttaa myös se, ettei tilintarkastusta voida välttämättä suorittaa tavanomaiseen tapaan asiakkaan luona, mikä edellyttää tarkastuksen suorittamista etänä. Tällöin korostuu erityisesti tekniset valmiudet sekä kommunikaatio yhtiön johdon ja tilintarkastajan välillä. (Laine & Rautio, 2020.)

Useat yritykset ovat koronaviruksen seurauksena saaneet taloudellisia tukia toimintansa ylläpitämiseksi tai kehittämiseksi (Laine & Rautio, 2020). Kyseiset tuet on kirjattava sekä jaksotettava oikein yhtiön kirjanpitoon ja lisäksi tilinpäätöslukuihin nähden merkittävistä saaduista tuista on myös annettava liitetieto tilinpäätökseen (Laine & Rautio, 2020; Suomen Tilintarkastajat ry, 2020h.) Lähtökohtaisesti yhtiön tilinpäätös laaditaan jatkuvuuden periaatetta noudattaen. Toisin sanoen liiketoiminnan oletetaan jatkuvan ennallaan vähintään seuraavan 12 kuukauden ajan. Mikäli yhtiön toiminnan jatkuvuus on kriisin seurauksena epävarmaa, tulee tilinpäätös laatia jollain

muulla periaatteella, josta tulee olla selostus liitetiedoissa. (Laine & Rautio, 2020.) Kriisin seurauksena yhtiöt voivat joutua arvioimaan uudelleen omaisuuseriensä arvoa ja tarpeen vaatiessa niihin on tehtävä alakirjauksia (Laine & Rautio; Haaramo, 2020). Lisäksi yhtiön velat tulee esittää täysimääräisinä ja liitetiedoissa on annettava tiedot taseen ulkopuolisista vastuista ja vakuuksista (Laine & Rautio, 2020). Edellä mainittuihin seikkoihin tulee tilintarkastajien kiinnittää erityistä huomiota koronakriisin seurauksena. Mikäli yhtiö ei ole maininnut tai huomioinut edellä listattuja asioita tilinpäätöksessään, ei tilinpäätöksen voida katsoa antavan oikeaa ja riittävää kuvaa yhtiön tuloksesta sekä taloudellisesta asemasta.

4.3 Tutkimusmenetelmä

Tutkimuksen empiirinen osa toteutetaan laadullisena tutkimuksena ja sen aineisto kerätään puolistrukturoiduilla teemahaastatteluilla. Tutkimuksen toteuttaminen laadullisena on perusteltua siksi, että koronakriisin vaikutuksia tilintarkastukseen ei voida vielä mitata kvantitatiivisin menetelmin. Koronakriisi on tutkimushetkellä yhä käynnissä, eikä tilintarkastuksen laadun mittaamiseksi tarvittavia muuttujia ole vielä saatavilla. Tutkimuksessa on tavoitteena selvittää koronakriisin vaikutuksia tilintarkastajan kokemaan tilintarkastuksen laatuun sekä tilintarkastustyöhön, minkä vuoksi on perusteltua käyttää aineiston hankintaan puolistrukturoitua teemahaastattelua. Metodologisesti teemahaastattelussa korostuu erityisesti haastateltavan yksilön tulkinnat ja merkitykset, minkä vuoksi teemahaastattelun käyttäminen on perusteltua tutkittaessa koronakriisin vaikutuksia tilintarkastajan kokemaan laatuun.

Teemahaastattelun etuna voidaan pitää, sitä että tutkittavasta teemasta etukäteen laaditut haastattelukysymykset muodostavat tutkittavalle aiheelle viitekehyksen, jotka on laadittu tutkittavasta ilmiöstä jo tiedetyn perusteella (Tuomi & Sarajärvi, 2018). Tässä kyseisessä pro gradu -tutkielmassa aikaisempaa tutkimustietoa ei ole, joten kysymykset on pyritty luomaan sillä perusteella, miten koronakriisin vaikutukset olisivat voineet vaikuttaa tilintarkastuksen laatuun tai tilintarkastustyöhön käytännössä. Kysymysten laadinnassa on myös pyritty kattavasti huomioimaan tilintarkastuksen laadun tutkimusten perusteella tilintarkastuksen laatuun vaikuttavia tekijöitä. Tutkittavan ilmiön teemahaastattelut on haluttu pitää mahdollisimman

avoimina siten, että viitekehyksen sisällä etukäteen laadittujen haastattelukysymysten lisäksi on ollut mahdollista esittää tarkentavia lisäkysymyksiä puolin ja toisin sekä sallittu intuitiivisten havaintojen ja kokemusperäisten havaintojen ilmaiseminen (Tuomi & Sarajärvi, 2018). Tätä voidaan pitää perusteltuna siksi, että tutkittava aihe perustuu nimenomaan haastateltujen henkilöiden henkilökohtaisiin havaintoihin, ajatuksiin ja kokemuksiin, sillä koronakriisin todellisia vaikutuksia tilintarkastuksen laatuun ei voida tässä vaiheessa vielä mitata.

Yleisesti haastattelututkimuksiin liittyy sosiaalisen suotavuuden harha (social desirability bias), joka on huomioitava myös tässä tutkielmassa. Ihmisillä on tapana pyrkiä antamaan mahdollisimman hyvä kuva itsestään. Tällä tarkoitetaan ihmisten taipumusta haastattelutilanteissa vastata kysymyksiin siten, kuin he ajattelevat olevan suotavaa tai ajattelevat olevan ”oikea” tapa vastata. (Fisher, 1993; Krumpal, 2011.) Tällöin tämä harha on otettava huomioon tutkimusten aineistoa kerätessä ja pyrittävä valitsemaan strategia siten, että vastauksiin liittyvä harhan mahdollisuus on mahdollisimman pieni (Krumpal, 2011). Yksi tapa pyrkiä minimoimaan harhaa on laatia epäsuoria kysymyksenasetteluita (Fisher, 1993). Myös tähän tutkielmaan liittyy riski siitä, että haastateltavat vastaavat kysymyksiin siten kuten ajattelevat olevan oikea tapa vastata. Tilintarkastus on Suomessa luvanvarainen ammatti ja ennen kaikkea asiantuntijatyö, mikä voi osaltaan lisätä sosiaalisen suotavuuden harhan mahdollisuutta tutkielmassa.

Analyysimenetelmänä tässä pro gradu -tutkielmassa käytetään sisältöanalyysiä, sillä se mahdollistaa kerätyn aineiston analysoinnin systemaattisesti ja objektiivisesti. Tutkimuksessa kerätty aineisto kuvaa tutkittavaa ilmiötä ja sisältöanalyysin avulla aineistosta saadaan muodostettua sanallinen ja ymmärrettävä kuvaus tutkittavasta ilmiöstä. Sisältöanalyysin avulla haastatteluaineistosta saadaan muodostettu tiivis kokonaisuus, joka kuvaa yleisellä tasolla tutkimuksen tuloksia ja mahdollistaa johtopäätöksen tekemisen. Kyseiseen analyysimenetelmää käytettäessä on tiedostettava myös se tosiseikka, että kerätyistä aineistosta saattaa löytyä mielenkiintoisia tuloksia, jotka eivät liity tutkimuksen alkuperäiseen tutkimuskysymykseen. Itse tutkimuskysymykseen ja -asetteluun liittyen on huomioitava, että tässä kyseisessä tutkimuksessa tutkitaan nimenomaan tilintarkastajan kokemaa laatua. Tämä on syytä erottaa mitattavissa olevasta

tilintarkastuksen laadusta, joka on mahdollista vasta, kun kriisi on lopullisesti ohi ja sen vaikutukset mitattavissa. (Tuomi & Sarajärvi, 2018)

Tarkemmin sanottuna tässä pro gradu -tutkielmassa sovelletaan tutkimusaineiston analysoinnissa aineistolähtöistä eli induktiivista laadullista analyysia. Tämän tutkielman aineiston analyysiprosessi voidaan jakaa karkeasti kolmeen vaiheeseen, joita ovat: 1) Aineiston pelkistämiseen (reduointi), 2) Aineiston ryhmittelyyn (klusterointi) sekä 3) Teoreettisten käsitteiden luonti (abstrahointi). Pelkistämisessä karsitaan haastatteluaineistosta kaikki epäolennainen pois ja pilkotaan sekä tiivistetään tutkittavan ilmiön kannalta olennainen data. Pelkistämistä seuraa aineiston ryhmittely, jossa nimensä mukaisesti pyritään etsimään aineistosta eroavaisuuksia ja yhtäläisyyksiä sekä luokittelemaan aineistoa. Lopuksi käsitteellistämässä erotetaan tutkittavan ilmiön kannalta olennainen tieto. Tässä vaiheessa tavoitteena on edetä alkuperäisdatassa käytetyistä kielellisistä ilmaisuista kohti tutkielman johtopäätöksiä, kuitenkin säilyttäen polku alkuperäiseen aineistoon. (Tuomi & Sarajärvi, 2018)

Tässä pro gradu -tutkielmassa sovelletaan fenomenologis-hermeneuttista lähestymistapaa tutkittavaan ilmiöön. Sekä fenomenologista että hermeneuttista tutkimusperinnettä yhdistää se, että tutkijana sekä tutkimuksen kohteena on ihminen. Molempien tutkimusperinteiden kannalta merkittävässä osassa ovat käsitteet kokemus, merkitys ja yhteisöllisyys. Fenomenologisessa tutkimuksessa tutkimuksen kohteena on erityisesti ihmisten kokemusten tutkiminen. (Tuomi & Sarajärvi, 2018.) Yksilön henkilökohtainen näkökulma, jonka kautta hän kokee ja elää maailmaansa, muotoutuu osana yksilön elämänhistoriaa. Toisin sanoen, yksilöiden aikaisemmat kokemukset, käsitykset, arvot sekä tavat tuntea muodostavat näkökulman, jonka rajoissa koemme ja tulkitsemme kokemaamme sekä muodostamme käsityksiä maailmasta, jossa elämme. Kokemukset muodostuvat olennaisesti merkityksistä ja tutkittaessa kokemuksia, tutkitaan kokemusten rakennetta ja merkityssisältöä. Fenomenologiassa merkitysteorian lähtökohtana on ihmisten yhteisöllisyys. Toisin sanoen merkitykset, joiden pohjalta maailmaa tutkitaan, rakentuvat yhteisöissä. Tällöin kulttuurillinen tausta vaikuttaa siihen, miten merkityksiä tulkitaan. Koska merkitykset rakentuvat osana yhteisöjä, voidaan tutkimalla yksilön kokemuksia tuoda esiin jotain yleistä. Toki on muistettava, että kukin yksilö on erilainen, vaikka

tieteellisessä ajattelussa usein pyritäänkin yleistämään ihmisten kokemuksia. (Laine, 2001.)

Tilintarkastuksen laatu on käsitteenä monitulkintainen (Knechel ym. 2013). Ilmiöiden sekä kokemusten yleistäminen on sidonnainen ympäristöön, olosuhteisiin sekä yksilöihin. Fenomenologis-hermeneuttisen tutkimuksen voidaan ajatella olevan yksittäiseen rajattuun ilmiöön kohdistuvaa tutkimusta, jonka tavoitteena ei ole välttämättä pyrkiä löytämään maailmanlaajuisesti yleistettäviä tuloksia. Ennen kaikkea tavoitteena on pyrkiä lisäämään ymmärrystä rajatun ihmisjoukon sen hetkistä merkityksimaailmaa. (Laine, 2001.) Tässä tutkimuksessa tutkitaan Suomessa työskenteleviä KHT-tilintarkastajia ja tavoitteena on tutkia, miten he kokevat koronakriisin vaikuttaneen tilintarkastuksen laatuun sekä tilintarkastustyöhön yleisellä tasolla. Koska tutkittavat ovat Suomessa työskenteleviä KHT-tilintarkastajia, eivät tulokset ole välttämättä yleistettävissä kaikkialle. Suomessa on esimerkiksi hyvin alhaiset lakisääteisen tilintarkastuksen rajat, mikä tekee Suomesta poikkeuksellisen maan tilintarkastuksen suhteen. Tällöin Suomessa tilintarkastusvelvollisuus on myös pienemmillä yhtiöillä. Vaikkei tutkimuksen pohjalta voidakaan tehdä yleistä johtopäätöstä koronakriisin vaikutuksista tilintarkastuksen laatuun, tutkimuksen avulla pyritään kuitenkin saamaan tietoa siitä, miten tilintarkastajat ovat kokeneet koronakriisin vaikutukset työssään ja miten he tulkitsevat poikkeusolosuhteiden vaikututtaneen tilintarkastustyön luonteeseen ja riskisyyteen.

Hermeneutiikka on teoriaa ymmärtämisestä ja tulkitsemisesta. Sen tavoitteena on etsiä kriteerejä tulkintojen parempaan tekemiseen. Fenomenologiseen tutkimukseen se yhdistetään nimenomaan tulosten tulkinnan vuoksi. Haastattelututkimuksessa korostuvat haastattelijan kyky ymmärtää, kysyä ja tulkita sekä haastateltavan kyky ilmaista kokemuksiaan. Tällöin hermeneuttisessa tutkimuksessa korostuvat ilmaisut, sillä ne pitävät sisällään merkityksiä. Merkityksiä voidaan lähestyä ainoastaan ymmärtämällä ja tulkitsemalla, mikä erottaa ihmisten tutkimisen esimerkiksi luonnontieteiden tutkimisesta, jossa tulokset ovat faktisia. (Laine, 2001.) Tällöin korostuu haastattelukysymysten huolellinen suunnittelu sekä tutkittavaan aiheeseen perehtyminen etukäteen. Kun tutkijalla on jo etukäteen tietoa tutkittavasta aiheesta, pystyy hän laatimaan haastattelukysymykset siten, että ne jättävät mahdollisimman vähän tulkinnan varaa haastateltavalle. Tieto tutkittavasta aiheesta helpottaa myös

haastateltavien vastausten ymmärtämistä ja tulkintaa. Hermeneuttisessa kirjallisuudessa tästä käytetään käsitettä esiymmärrys, jolla tarkoitetaan käytännössä kaikkea jo entuudestaan omaksuttua tietoa tutkimuskohteesta (Laine, 2001).

Sekä fenomenologisessa että hermeneuttisessa tutkimuksessa tutkimus jakautuu kahteen perustasoon. Perustason muodostaa tutkittavan elämä sisältäen hänen kokemuksensa ja merkitykset sellaisenaan kuin hän ne ilmaisee tutkijalle. Toisen tason muodostaa itse tutkimus, joka kohdistuu ensimmäiseen tasoon. Toisin sanoen tutkittava pyrkii ilmaisemaan kokemuksensa tutkittavasta aiheesta tutkijalle, joka puolestaan pyrkii käsittelemään ja jäsentelemään vastauksia siten, että voi tuottaa niiden pohjalta tekstiä. (Laine, 2001) Tämän kyseisen pro gradu -tutkielman varsinainen tutkimusvaihe on jaettu haastatteluihin sekä haastattelutulosten litterointiin ja analysointiin.

4.4 Haastattelukysymykset

Teemahaastattelurunko on jaettu taustamuuttujiin sekä varsinaisiin haastattelukysymyksiin. Taustamuuttujien avulla pyritään selvittämään haastateltavasta perustietoja, joiden perusteella haastateltavia ja heidän vastauksiaan voidaan vertailla. Taustamuuttajat voivat myös osaltaan selittää haastateltavien poikkeavia vastauksia. Varsinaiset haastattelukysymykset on jaettu kuuteen osa-alueeseen, joista kullekin on laadittu yksi haastattelukysymys. Haastattelukysymykset voidaan jakaa karkeasti kahteen osa-alueeseen: 1) Koronakriisin vaikutukset tilintarkastuksen laatuun sekä 2) Koronakriisin vaikutukset tilintarkastustyöhön. Haastattelukysymyksiä on täydennetty esittämällä haastateltavalle lisäkysymyksiä vastausten rikastamiseksi ja täydentämiseksi.

Jotta tutkielmassa voidaan tutkia koronakriisin vaikutuksia tilintarkastajan kokemaan tilintarkastuksen laatuun, on tärkeää ymmärtää, miten tilintarkastajat itse ymmärtävät tilintarkastuksen laadun ja millaisena he pitävät laadukasta tilintarkastusta. Tämän tutkielman luvussa kaksi on käsitelty kattavasti tilintarkastuksen laatua sekä siihen vaikuttavia tekijöitä. Tutkimustulosten valossa ei tilintarkastuksen laatua voida pitää yksiselitteisenä. Tilintarkastuksen laadun määrittelyyn vaikuttaa olennaisesti se, mistä näkökulmasta tilintarkastuksen laatua tarkastellaan. (Knechel ym. 2013.)

Haastattelukysymys 1:

Millainen on laadukas tilintarkastus? Miten määrittelisit tilintarkastuksen laadun?

Tutkimuksen tavoitteena on selvittää, miten tilintarkastajat kokevat koronakriisin vaikuttaneen tilintarkastukseen. Tarkoituksena on tunnistaa muutoksia tilintarkastustyössä verrattuna aikaisempaan ja tunnistaa mahdollisia tilintarkastukseen laatuun vaikuttavia muutoksia työympäristössä. Lisäksi pyritään selvittämään, kokevatko tilintarkastajat työnsä muuttuneen riskisemmäksi koronakriisin seurauksena.

Haastattelukysymys 2:

Miten koronakriisi on vaikuttanut tilintarkastustyöhön?

Tavoitteena on selvittää, kokevatko tilintarkastajat vallitsevan koronakriisin vaikuttaneen tilintarkastuksen laatuun ja jos, niin miksi. Lisäksi tarkoituksena on saada haastateltavat tunnistamaan mahdollisia tilanteita, joissa koronakriisillä voisi olla vaikutusta tilintarkastuksen laatuun.

Haastattelukysymys 3:

Miten koet koronakriisin vaikuttaneen tilintarkastuksen laatuun? (Jos, niin miksi näin on tapahtunut?)

Kysymyksellä pyritään selvittämään, miten tilintarkastusyhteisöissä on reagoitu koronakriisin vaikutuksiin ja onko sen seurauksena tunnistettu tarvetta uusille työvaiheille. Sen lisäksi tiedustellaan, onko tilintarkastajille tullut vallitsevan tilanteen seurauksena uusia raportointivelvoitteita viranomaisilta. Tilintarkastusyhteisöjen metodologian ajatellaan olevan myös osa laadukasta tilintarkastusta (Watkins ym., 2004; Francis 2011), minkä vuoksi on perusteltua selvittää, miten koronakriisi on vaikuttanut Big 4-tilintarkastusyhteisöjen tarkastusmetodologiaan.

Haastattelukysymys 4:

Onko jokin tilintarkastusmetodologiassa muuttunut? Onko koronakriisin seurauksena tullut uusia työvaiheita tai raportointivelvoitteita?

Tilinpäätös toimii tehokkaana informaationlähteenä yhtiöiden sidosryhmille. Koronakriisin vaikutukset yhtiöiden liiketoimintaan ovat väistämättömät, jolloin myös tilinpäätöksen käyttäjät odottavat saavansa tilinpäätöksistä tietoa koronakriisin vaikutuksista yhtiöiden liiketoimintaan. Vaikutuksista raportointi tilinpäätösinformaatiossa on ennen kaikkea hyvän kirjanpitotavan mukaista ja voi parhailleen lisätä tilinpäätösten käyttäjien luottamusta yhtiötä kohtaan. (Laine & Rautio, 2020.) Laadukas tilinpäätösinformaatio on yhteydessä laadukkaaseen tilintarkastukseen (Watkins ym. 2004; Knechel ym. 2013). Tämän vuoksi on mielenkiintoista selvittää, painottavatko tilintarkastajat joitain tilinpäätöksen eriä koronakriisin seurauksen enemmän pitääkseen yllä korkeaa tilintarkastuksen laatua.

Haastattelukysymys 5:

Onko joitain tilinpäätöksen eriä, joihin on syytä tilintarkastuksessa kiinnittää koronakriisin myötä erityistä huomiota? (Jos on, mitä eriä?)

Tilintarkastuksen laadun tutkimuksessa tilintarkastuksen laadun sekä tilintarkastuksen oheispalveluiden määrää sekä niistä saatavien palkkioiden määrän suhdetta on tutkittu paljon. Tutkimustulosten valossa voitaneen todeta, että tulokset ovat jokseenkin ristiriitaisia tilintarkastuksen oheispalveluiden tarjoamisen ja tilintarkastuksen laadun välillä. Tutkijat ovat kuitenkin nostaneet esille ajatuksen siitä, että korkeat oheispalveluiden palkkiot vaarantaisivat tilintarkastajan riippumattomuutta ja siten heikentäisivät tilintarkastuksen laatua (DeAngelo, 1981; Simunic, 1984; Kinsey ym. 2004). Toisaalta oheispalveluiden ja tilintarkastuksen laadun positiivisistakin vaikutuksista on tutkimusnäyttöä (Simunic, 1984; Svanström, 2012; Knechel ym. 2012; Lim & Tan, 2007). Tämän vuoksi onkin mielenkiintoista kuulla tilintarkastajan näkemyksiä tilintarkastuksen oheispalveluiden kysynnästä koronakriisin aikana.

Haastattelukysymys 6:

*Onko koronaviruksella ollut vaikutusta tilintarkastuksen oheispalveluiden kysyntään?
(Jos on, niin minkä oheispalveluiden osalta?)*

4.5 Aineisto

Tämän pro gradu -tutkielman aineisto on kerätty haastattelemalla neljää KHT-tilintarkastajaa Oulun alueella. Kaikki neljästä haastatellusta työskentelevät Big 4 -tilintarkastusyhteisössä. Otannassa on edustettuna molempaa sukupuolta edustavia tilintarkastajia, joista jokaisella on toisistaan poikkeava tilintarkastuksen erikoistumisalueensa. Kaikilla haastateltavilla on tarkastettavia kohteita ympäri Suomea.

Haastateltavien määrää ei ollut tutkimuksen suunnitteluvaiheessa ennalta päätetty. Tätä haastateltavien henkilöiden määrää voidaan pitää perusteltuna, sillä haastateltavien vastauksissa alkoi olla tutkittavan aiheen teeman sisällä samankaltaisuutta, eikä uusia näkökulmia tutkittavaan teemaan enää saatu. Tästä tilanteesta käytetään nimitystä saturaatio eli kylläntyminen, jolloin aineisto alkaa toistamaan itseään, eikä haastateltavat tuota enää tutkittavan teeman kannalta uutta tietoa. Teemahaastattelun ominaispiirteiden mukaisesti sen tavoitteena on kuvata tiettyä teemaa, jolloin samankaltaisuudesta puhuttaessa on säilyttävä tutkittavan teeman sisällä. Saturaatio on yhteydessä yleistettävyyteen ja mikäli aineisto alkaa toistamaan itseään, voidaan pienenkin aineiston pohjalta tehdä yleistyksiä. (Tuomi & Sarajärvi, 2018.)

Haastateltavien taustatiedot ovat nähtävissä alla olevasta taulukosta. Haastateltavista kaikki neljä ovat työskennelleet alalla jo pitkään ja osa on siirtynyt tilintarkastusalalle suoraan yliopistosta valmistuttuaan. Osalla haastateltavista on myös muuta työkokemusta. Haastateltavista kolme työskentelee Senior Manager- ja yksi Partner-nimikkeellä. Tällöin kaikkien haastateltavien työnkuvana on toimia pääosin toimeksiantojen päävastuullisina tilintarkastajina. Haastattelut suoritettiin aikavälillä 14.1. – 9.2.2021, joista kolme suoritettiin kasvotusten ja yksi etäyhteydellä. Haastateltujen henkilöllisyydet pidetään tutkimuksessa anonymoineina ja haastateltavista käytetään tästä eteenpäin nimityksiä Tilintarkastaja 1, Tilintarkastaja 2, Tilintarkastaja 3 ja Tilintarkastaja 4.

Taulukko 4. Haastateltavien tiedot.

Haastattelun tiedot	Rooli yrityksessä	Työkokemus KHT-tilintarkastajana	Koulutus	Tarkastettavien kohteiden lukumäärä	Toimiala painotus
Tilintarkastaja 1 14.1.2021	Executive Director	14 vuotta	KTM	200-300 vuosittain	Tuotanto-, teknologia-, rakennus- ja kiinteistötoimialan yhtiöt
Tilintarkastaja 2 15.1.2021	Senior Manager	9 vuotta	KTM	300-400 vuosittain	Sähköyhtiöt, sahat, kuljetusyhtiöt
Tilintarkastaja 3 21.1.2021	Partner	25 vuotta	KTM	700-800 vuosittain	Korkean teknologian yhtiöt
Tilintarkastaja 4 9.2.2021	Senior Manager	7 vuotta	KTM	200-300 vuosittain	Rakennus-, ravintola- ja pankkitoimiala

5 TULOKSET

Tässä luvussa käsitellään haastatteluiden tuloksia. Haastattelukysymykset on jaettu kahteen tutkielman pääteemaan: 1) koronakriisin vaikutuksiin tilintarkastuksen laadussa ja 2) koronakriisin vaikutuksiin tilintarkastustyössä. Molempia tutkielman pääteemoja käsitellään omissa alaluvuissaan.

5.1 Koronakriisin vaikutukset tilintarkastajien kokemaan tilintarkastuksen laatuun

Ensiksi lähestytään aihetta määrittelemällä tilintarkastuksen laatu. Sen jälkeen käsitellään sekä tilintarkastajien kokemuksia koronakriisin vaikutuksista tilintarkastuksen laatuun että koronakriisin seurauksena tilintarkastustyössä painotettavia tilinpäätöksen eriä. Lisäksi kuvataan tilintarkastajien ajatuksia kriisin vaikutuksista tilintarkastuksen riskisyyteen.

5.1.1 Tilintarkastuksen laadun määrittely

Haastatteluiden pohjalta voidaan todeta, että tilintarkastajat lähestyvät tilintarkastuksen laatua hyvin käytännönläheisesti. Haastatteluista kävi kuitenkin ilmi, ettei tilintarkastajienkaan keskuudessa ole tilintarkastuksen laadulle yksiselitteistä määritelmää. Tämä vaikuttaa olevan linjassa muun muassa Knechelin ym. (2013) näkemyksen kanssa. Yhteistä kaikkien vastanneiden kesken oli, että laadukasta tilintarkastusta lähdettiin määrittelemään säädösten, ohjeistusten sekä standardien kautta. Lisäksi nousi esille Big 4 -tilintarkastusyhteisöjen sisäisen tarkastusmetodologian noudattaminen. Toisin sanoen laadukkaana tilintarkastuksena pidettiin tarkastusta, joka noudattaa niin voimassa olevia standardeja ja lakeja, kuin myös Big 4 -tilintarkastusyhteisöjen sisäistä tarkastusmetodologiaa.

”Meillä on tietenkin ulkoiset säädökset ja ohjeistukset, jotka määrittelevät tilintarkastuksen laatua. On sekä kansainvälisiä että kansallisia ohjeistuksia, jotka määrittelee hyvinkin tarkkaan meidän laatua. Sitten meillä on tietysti -- Big 4 -yhteisössä meidän oma laatukriteeristö...” (Tilintarkastaja 3).

”Laadukas tilintarkastus on sellainen, että se on tehty ISA-standardien mukaan – ja tietenkin meidän oman metodologian mukaan” (Tilintarkastaja 2).

Haastattelujen pohjalta voitaneen todeta, että tilintarkastajat pitävät laadukkaana tilintarkastuksena tarkastusta, joka on tehty voimassa olevien säännösten mukaisesti ja tilintarkastusyhteisön sisäisen metodologian mukaisesti. Tieteellisessä kirjallisuudessa ammatinharjoittajien keskuudessa laadukkaana tilintarkastuksena on pidetty tarkastusta, joka on laadittu voimassa olevien standardien mukaisesti (Watkins ym., 2004). Francis (2011) puolestaan painottaa tilintarkastusmetodologian merkitystä osana tilintarkastuksen laatua. Haastattelujen vastaukset vaikuttavat siis olevan linjassa aiheen kirjallisuuden kanssa. Knechel (2013) korostaa, että tilintarkastuksen laatua määritellessä on huomioitava, kenen näkökulmasta laatua määritellään. Tällöin on luontevaa, että tilintarkastajata lähtevät laadun määrittelyssä liikkeelle tilintarkastusta sääntelevien säännösten ja tilintarkastusyhteisön metodologian kautta.

Kaikki haastateltavat korostivat ennen kaikkea ISA- standardien noudattamista osana laadukasta tilintarkastusta, mikä on myös keskeinen hyvän tilintarkastustavan osa-alue Suomessa. Vastausten perusteella voidaan kuitenkin päätellä, että noudattaessa Big 4 -tilintarkastusyhteisöjen omaa tilintarkastusmetodologiaa, tulee automaattisesti noudattaneeksi voimassa olevia tilintarkastusta säänteleviä säädöksiä, ohjeistuksia sekä standardeja.

”Tietysti ISA -standardithan siellä on taustalla. Meidän metodologia, joka nojaa sitten näihin ISA -standardeihin, niin sen mukaista tarkastusta tehdään. Se on laadukasta” (Tilintarkastaja 4).

Haastateltavat painottivat myös tilintarkastustoimeksiantojen suunnittelun merkitystä osana tilintarkastuksen laatua. Yksi haastateltavista painotti eritoten riskien määrittelyä keskeisenä osana laadukasta tilintarkastusta. Keskeisenä osana toimeksiantojen johtamista on suunnittelu, jossa tunnistetaan ja määritellään tarkastukseen liittyvät riskit.

”Kyllähän tilintarkastuksen laatu lähtee liikkeelle siitä, että me ollaan tehty riskin määrittely ja me ollaan tehty toimenpiteitä vastaamaan siihen riskiin” (Tilintarkastaja 4).

Kun toimeksiantoihin liittyvät riskit on määritelty asianmukaisesti, voidaan suunnitella tarkastustoimenpiteitä vastaamaan toimeksiannon riskeihin. Tämä on linjassa muun muassa Knechelin ym. (2013) ajatusten kanssa, sillä he mainitsevat toimeksiantojen riskien analysoinnin tilintarkastuksen laatuun vaikuttavana tekijänä.

Haastatteluissa nousi esiin myös ihmisten merkitys osana tilintarkastuksen laatua sekä tarkastustiimien tehokas johtaminen. Tällöin korostuu tilintarkastustiimin työntekijöiden ammattitaito sekä tilintarkastustiimien muodostaminen siten, että työntekijöiden vahvuudet huomioidaan. Sekä Watkins ym. (2004) että Francis (2011) korostavat tilintarkastustiimin jäsenten pätevyyden merkitystä luotettavan ja laadukkaan informaation tuottamisessa. Kun tarkastus on suunniteltu oikein ja tarkastustiimiä ohjataan tehokkaasti, voidaan tilintarkastus suorittaa laadukkaasti. Nämä edellä luetellut osa-alueet ovat tarkastuksen laadun kannalta merkittäviä tekijöitä. Kuitenkin haastatteluissa nousi esiin myös asiakaslaatu, joka on laadukkaan tilintarkastuksen kannalta merkittävä tekijä. Tällöin tilintarkastuksen laatu lähtee liikkeelle jo tilintarkastusyhteisöjen asiakashyväksyntäprosessista.

”Sitten tietenkin että mitä on laadukasta, niin ihmisethän sen tekee. Miten he toimivat ja miten -- ohjataan niitä ihmisiä ja miten niitä tarkastuksia suunnitellaan. -- Se minun mielestä tekee kuitenkin laadukkaan tarkastuksen, että miten tarkastus manageerataan ja sitten sen jälkeen suoritetaan” (Tilintarkastaja 3).

Myös muun muassa Francis (2011) painottaa tarkastustoimenpiteiden sekä tarkastustiimin merkitystä osana tilintarkastuksen laatua. Tällöin korostuu pätevien työntekijöiden merkitys osana tilintarkastustiimejä sekä tarkastuksessa suoritettavien tarkastustoimenpiteiden asianmukaisuus sekä riittävä dokumentaatio. Johnstone ja Bedard (2004) havaitsivat tutkimuksessaan, että suuret tilintarkastusyhteisöt pyrkivät välttämään ”huonoja” taloudellisissa vaikeuksissa olevia asiakkaita minimoidakseen tilintarkastustyöhön liittyviä riskejä. Tämä vaikuttaisi olevan linjassa tilintarkastajien ajatusten kanssa. Toisin sanoen Big 4 -tilintarkastusyhteisöissä pyritään pitämään asiakasportfolioissa vakavaraisia matalamman riskin asiakkaita. Kun asiakkaaseen liittyvät riskit ovat matalammat, laskevat myös tilintarkastuksen virheen mahdollisuudet, mikä puolestaan viestii korkeammasta tilintarkastuksen laadusta.

Oikeudellisesta näkökulmasta onnistunutta tilintarkastusta voidaan pitää laadukkaana (Francis, 2011).

5.1.2 Koronakriisin vaikutukset tilintarkastuksen laatuun

Haastateltavien tilintarkastajien kokemusten perusteella voidaan sanoa heidän olevan koronakriisin vaikutuksista tilintarkastuksen laatuun hyvin yksimielisiä. Haastateltavat tilintarkastajat kokivat, ettei yhä vallitsevalla koronakriisillä ole ollut vaikutusta tilintarkastusten laatuun. Haastateltavien kokemusten mukaan, koronakriisillä ei ole ainakaan ollut tilintarkastuksen laatua heikentävää vaikutusta tai ainakaan se ei olisi saanut vaikuttaa tilintarkastuksen laatuun.

”En minä usko, että se vaikuttaa millään tavalla. Ei se varmasti huononna. Kyllähän meidän täytyy osata reagoida ja tehdä uudella tavalla asioita.” (Tilintarkastaja 1)

”En mä koe, että se olis vaikuttanu.” (Tilintarkastaja 2)

”Mä uskon, että Big 4 tasolla ei oo varmastikaan laatuun vaikuttanut, koska kyllä siellä tiedostetaan tämä asia ihan varmasti.” (Tilintarkastaja 3)

”Tietenkään -- laatuun se ei sais vaikuttaa. Eikä se minusta sitä olekaan tehnyt.” (Tilintarkastaja 4)

Vastauksiaan tilintarkastajat perustelivat sillä, että koronakriisin seurauksena tilintarkastuksessa korostuneet osa-alueet ovat olleet osa tarkastusmetodologiaa jo ennen pandemiaakin. Toisin sanoen niiden merkitys on vain entisestään korostunut, minkä vuoksi tarkastustyöhön on lisätty uusia työvaiheita, joissa tulee arvioida Covid-19 pandemian vaikutuksia tarkastettavien yhtiöiden liiketoimintaan. Tekniset valmiudet tarkastusten suorittamiseksi etänä on olleet olemassa jo aikaisemminkin, mutta koronakriisi on vain vauhdittanut tilintarkastuksen digitalisoitumista. Lisäksi tilintarkastajat kokivat, että tilanteeseen on osattu reagoida riittävällä tasolla ja tehdä tarvittavia toimenpiteitä korkean tilintarkastuksen laadun ylläpitämiseksi.

Tilintarkastajat kokevat, että tilanne on vaatinut sopeutumista ja uusia toimintatapoja, mutta uskovat että Big 4 -tilintarkastusyhteisöissä on riittävät valmiudet pitää yllä

laadukasta työtasoa yllä myös muuttuneissa olosuhteissa. Suurimpana muutoksena tarkastustyössä on koettu tarkastusten suorittaminen etänä, mikä on vaatinut joiltain osin uusien työkalujen ja menetelmien omaksumista ja käyttöönottoa. Yhtenä uutena asiana nousi muun muassa tilinpäätösinventaarien suorittaminen etäyhteyden välityksellä.

”Vaikka ollaan siirrytty etätyöskentelyyn ja tehdään tarkastukset etänä, niin kyllä minusta me ollaan aika laadukkaasti pystytty tarkastuksia tekemään. Ihan hyviä työpapereita meillä on yhä” (Tilintarkastaja 4).

Tilintarkastajat korostivat haastatteluissaan, että tekniset valmiudet tarkastuksen suorittamiselle etänä ovat olleet kunnossa jo ennen koronakriisin puhkeamista. Haastateltavat eivät myöskään kokeneet, että koronakriisin seurauksena olisi tarkastusmetodologiassa syntynyt mitään perustavanlaatuisia muutoksia, vaan ennemminkin tietyt osa-alueet tarkastuksessa ovat koronakriisin seurauksena korostuneet. Esimerkiksi tarkastettavien yhtiöiden liiketoiminnan jatkuvuuden arvioiminen on ollut osa tilintarkastustyötä jo ennen koronakriisiäkin, mutta sen merkitys on kriisin myötä voimistunut.

Tilintarkastajat painottivat haastatteluissa ennen kaikkea kommunikaation merkitystä tilanteissa, joissa tarkastukset suoritetaan etänä. Kommunikaatio yhtiön ja tilintarkastajan välillä on keskeisessä roolissa tilintarkastustyön suunnittelua ja sen toteuttamista. Yhtiön ja tilintarkastajan käymillä keskusteluilla on ennen kaikkea vaikutusta myös tarkastuksessa suoritettaviin toimenpiteisiin. Tällöin heikko kommunikaatio yhtiön ja tilintarkastajan välillä voi pahimmassa tapauksessa johtaa vääriin tarkastustoimenpiteisiin ja heikompaan tilintarkastuksen laatuun.

”Miten koen että se ois voinu vaikuttaa, niin esimerkiksi puutteellinen kommunikaatio tilintarkastustiimin ja asiakkaan välillä, että jäis joitakin asioita tavallaan käsittelemättä. Että kyllähän sekin mitä asiakas meille kertoo vaikuttaa sitten niihin toimenpiteisiin, mitä me tehdään” (Tilintarkastaja 2).

Kun tarkastuksia suoritetaan etänä, korostuu tilintarkastustiimin aktiivisuus. Asiat, jotka tavallisesti pystyttäisiin käsittelemään kasvotusten asiakkaan kanssa, vaativat nyt esimerkiksi puhelinsoiton tai etäpalaverin järjestämistä asiakkaan kanssa.

”Se vaatii kyllä meiltä sitä aktiivisuutta. Se, että me ollaan asiakkaan tiloissa tekemässä tarkastusta, niin asiakkaalta on hirveen helppo käydä kysymässä, jos jokin on epäselvää. Nythän se vaatii sen, että otetaan puhelin käteen tai sitten järjestetään se Teams- palaveri asiakkaan kanssa” (Tilintarkastaja 4).

Eräs haastateltavista nosti esiin mahdollisen vaihtelun tilintarkastuksen laadussa pienemmissä tilintarkastusyhteisöissä. Pienemmissä tilintarkastusyhteisöissä tilintarkastukselle ei ole olemassa yhtä laajamittaisia ohjeistuksia kuin suurissa Big 4 -tilintarkastusyhteisöissä ja tällöin yksilöiden omakohtainen harkinta korostuu tilintarkastustyössä.

”Mutta sitten varmaan pienemmissä tilintarkastustoimistoissa voi olla varmaan sitä hajontaa, koska se on jo sitten niin subjektiivista ja niillä ei oo ohjeistusta ja voi olla ettei niiden oo tarvinnu tällaisia niin aikaisemmin miettiä. Siellä saattaa olla, että on voinut tulla tällaisia lapsuksia, että on jäänyt unholaan tällaiset tulevat kassavirta-ajattelumallit ja kuinka yhtiöihin on vaikuttanu sitten Covid” (Tilintarkastaja 3).

Voitaneen todeta, että Big 4 -tilintarkastusyhteisöissä työskentelevät tilintarkastajat ajattelevat, työnsä laadun olevan tasaisempaa kuin pienemmissä tilintarkastusyhteisöissä. Tätä ajatusta tukee myös useampi tutkimus, joiden mukaan suurempien tilintarkastusyhteisöjen tarjoama tilintarkastuksen laatu on korkeampaa verrattuna pienempiin tilintarkastusyhteisöihin (Palmrose, 1988; Feroz ym., 1991; Krishnan & Schauer, 2001; Nelson ym, 2002 & Francis & Yu, 2009). Toisaalta tilintarkastajien ajatuksiin voi myös vaikuttaa Big 4 -tilintarkastusyhteisöjen maine laadukkaampina tilintarkastajina (Francis & Wilson, 1988 & Barton, 2005).

Kuten haastatteluissa kävi ilmi, keskeistä tilintarkastustyön laadussa on tunnistaa toimeksiantoihin liittyvät riskit sekä tehdä toimenpiteitä vastaamaan niihin riskeihin. Haastateltavat kokivat, että joidenkin toimialojen kohdalla tilintarkastus on muuttunut koronakriisin seurauksena riskisemmäksi. Tietyillä toimialoilla toimivien yhtiöiden toimintaan liittyy olennainen riski liiketoiminnan jatkumisesta, jota on korostetusti analysoitava tilintarkastusta suorittaessa.

”Kyllä on. Ehdottomasti koronakriisi on vaikuttanut tähän riskisyyteen, että se toiminnan jatkuvuus on siellä ja kassavarojen riittävyys. Että sitä saa kyllä nyt kaikissa liiketoimintaa harjoittavissa yhtiöissä enemmän tai vähemmän analysoida” (Tilintarkastaja 4).

5.1.3 Tilintarkastuksen painopistealueet koronakriisin aikana

Ennen kaikkea kaikki haastateltavat korostivat liiketoiminnan jatkuvuuden analysoimisen merkitystä tilintarkastuksessa koronakriisin seurauksena. Liiketoiminnan jatkuvuus on pitkälti sidoksissa yhtiöiden taseisiin. Kenties tärkeimpänä nousi esiin yhtiöiden rahoituksen riittävyys seuraavan 12 kuukauden ajan. Koronakriisin seurauksena on tilintarkastuksessa kiinnitettävä korostetusti huomioita tuleviin kassavirtoihin ja analysoitava rahoituksen riittävyyttä.

”Kaikissa asiakkaissa meidän pitäis miettiä, että miten -- korona on vaikuttanu siihen liiketoimintaan ja miten yhtiö pystyy jatkamaan sitten toimintaansa. Että me kuitenkin otetaan kantaa siinä kertomuksessa toiminnan jatkuvuuteen. Jos me annetaan ”puhdas kertomus”, niin vakiomuotoisenahan me todetaan että toiminta on jatkuvaa” (Tilintarkastaja 4).

”Jos yhtiön volyymit on laskenu voimakkaasti, niin miten yhtiö on pystynyt reagoimaan siihen ja miten -- yhtiö pärjää rahoituksellisesti” (Tilintarkastaja 1).

”Onhan se aiheuttanut sen, että joutuu korostetusti -- kiinnittämään huomiota liiketoiminnan jatkuvuuteen.” (Tilintarkastaja 2).

Tilinpäätöksen eristä tilintarkastajat painottivat ennen kaikkea taseen eriä sekä liitetietoja. Taseen eristä ennen kaikkea omaisuuserien arvostuskysymykset, saamiset sekä velka, nousivat esille haastatteluissa erinä, joihin tilintarkastajat kiinnittävät erityistä huomiota. Taseen omaisuuserien arvostukseen vaikuttavat olennaisesti tulevaisuuden tuotto-odotukset. Koronakriisin seurauksena näkymät tulevaisuuden tuotto-odotuksista ovat voineet heikentyä merkittävästi, jolloin saattaa aiheutua tarve omaisuuserien alaskirjauksille.

”Tietenki tää nivoutuu -- taseeseen ja kaikkiin tulevaisuuden tuotto-odotuksiin, että tietenki pitäis olla niillä asset-erillä -- tulevaisuuden tuotto-odotuksia... Niihinhan se voi vaikutta negatiivisesti tämä koronakriisi. Saattaa olla joitaki eriä, joita täytyy sitten alaskirjata sen takia, ettei olekaan niitä tuotto-odotuksia enää” (Tilintarkastaja 4).

Myös vaihto-omaisuuden kierto on voinut joillakin toimialoilla hidastua, jolloin varastoon voi kertyä epäkurantteja nimikkeitä. Lisäksi taseen saamisiin ja velkoihin voi liittyä riskiä. Yhtiöiden myyntisaamisten määrä on voinut kasvaa, koska asiakkaat

ovat maksuvaikeuksissa. Tällöin on myös pohdittava myyntisaamisten kuranttiutta sekä arvioida tarvetta niiden alaskirjauksille.

”...Jos yritysten liiketoiminnot hiipuu, niin niillä on vaikutusta sitten toisille maksettaviin myyntisaamisiin ja myyntisaamisiin saattaa tulla epävarmuutta ja jopa luottotappioriskiä. Varastoihin saattaa sisältyä enemmän kiertämätöntä tavaraa ja -- niistä tulle -- epäkurantteja, jos ei toiminnat liiku” (Tilintarkastaja 3).

Vastaavasti on kiinnitettävä huomiota tarkastettavien yhtiöiden velkapuoleen. Mikäli yhtiöiden ostovelkojen määrä on kasvanut olennaisesti, on myös syytä puntaroida yhtiön maksukykyä. Koronakriisin seurauksena yhtiöiden rahoituslaitoslainoille asetetut lainojen kovenantit ovat saattaneet rikkoutua, jolloin niihin on syytä myös kiinnittää huomiota. Hyvän kirjanpitotavan mukaan rikkoutuneista kovenanteista tulisi olla maininta tilinpäätöksen liitetiedoissa (Kirjanpitolautakunta, 2014). Muita liitetietoasioita, joihin koronakriisin seurauksena tiettyjen toimialojen tilintarkastajien on kiinnitettävä huomiota, ovat ravintola-alan yhtiöiden saamat koronatuot.

”Tietenki tietyillä toimialoilla esimerkiksi ravintola-alalla saattaa olla saatuja koronatukia, joista meidän pitää tilintarkastajana ottaa kantaa siihen, että ne tietyt edellytykset täytyy sille tuen saamiselle” (Tilintarkastaja 4).

Haastatellut viittaavat koronatuilla muun muassa ravitsemisyriyten saamiin uudelleen työllistämisen- ja toiminnan rajoittamisen tukiin rajoituskaudelta 4.4.-31.5.2020. Kirjanpitolautakunnan lausunnon mukaan ravitsemisalan yhtiöiden on annettava omaehtoinen lausunto toimintarajoituksen hyvityksestä liitetiedoissa. Yritysten on laadittava laskelma rajoituskauden kertyneestä tuloksesta verrattuna vertailukauteen. Tämä perustuu siihen, että hyvitystä rajoituskaudelta maksetaan enintään määrä, jolla rajoituskauden tulos alittaa vertailukauden vastaavan tuloksen ja loppuosa on palautettava. Toteumaperusteinen rajoitus ei kuitenkaan koske pieni- ja mikrokokoisia yrityksiä, jolloin toteumavertailun laatiminen ei ole pakollista. (Kirjanpitolautakunta, 2021.) Lisäksi haastateltavat painottivat, että hyvän kirjanpitotavan mukaisesti yhtiöitä on pyydetty lisäämään tarvittaessa tietoja koronakriisin vaikutuksista yhtiön liiketoimintaan.

5.2 Koronakriisin vaikutukset tilintarkastustyöhön tilintarkastajan näkökulmasta

Luvussa kuvataan koronakriisin vaikutuksia tilintarkastustyöhön. Lisäksi tilintarkastajat kertovat koronakriisin vaikutuksista tarkastusmetodologiaan ja raportointivelvoitteisiin sekä tilintarkastuksen oheispalveluiden kysyntään.

5.2.1 Tilintarkastustyö koronakriisin aikana

Merkittävimpänä muutoksena tilintarkastustyössä haastateltavat nostivat esiin tilintarkastuksen suorittamisen etänä. Aikaisemmin tilintarkastustyö on suoritettu pitkälti asiakkaan tiloissa, mutta pakon sanelemana tilintarkastuksia on jouduttu järjestämään vaihtoehtoisin menetelmin.

”Varmaan suurin vaikutus on ollut se, että tarkastukset tehdään etänä” (Tilintarkastaja 2).

Etänä suoritettavat tarkastukset sekä etätyöskentely ovat tuoneet työhön uudenlaisia haasteita. Asiakkaiden kanssa kasvotusten tapahtuva vuorovaikutus on vähentynyt, mikä korostaa kommunikaation merkitystä sekä tilintarkastajan aktiivisuutta. Tarkastustiimin sisäinen koordinointi on myös vaikeutunut, sillä valtaosa työskentelee etänä. Tilintarkastajat kokevat asiakkaiden kanssa kasvotusten tapahtuvan vuorovaikutuksen vähenemisen haasteellisena uusasiakashankinnan kannalta. Eräs haastateltavista nosti esiin myös muutokset asiakashyväksyntäprosessissa koronakriisin seurauksena.

”Toki tämä tilanne ei voi jatkua tällaisena enää kovin pitkään. Me ollaan nyt oltu vaan tekemisissä -- aikaisemmin asiakkaina olleiden ihmisten kanssa. Jos tämä jatkuisi tosi pitkään ja pitäisi ottaa uusia asiakkaita sisään, niin se olis tosi vaikeeta” (Tilintarkastaja 1).

Tarkastusten tulee noudattaa projektimaista ohjelmaa ja asiakkaan kanssa on sovittava palavereita työn edetessä. Tällöin kumpikin osapuoli on ajan tasalla tarkastuksen edetessä ja tarkastukset saadaan suoritettua aikataulun mukaisesti. Projektimainen lähestymistapa ja riittävä kommunikaation määrä asiakkaan ja tilintarkastustiimin välillä pienentävät riskiä siitä, että tarkastuksen kannalta merkittäviä asioita jäisi

asiakaan kanssa käsittelemättä. Toisaalta matkustamisen ja asiakaskäyntien vähentyminen on tehnyt tarkastustyöstä nopeasyklisempää.

”No, mitä se on -- prosessiin vaikuttanut, niin meillä täytyy miettiä kommunikaatio asiakkaan kanssa tarkkaan.... Täytyy olla projektimainen ohjelma; aloituspalaveri, välipalaveri ja loppupalaveri. Tällöin asiakas tietää, että missä mennään” (Tilintarkastaja 1).

Haastateltavat kokevat, että alkuun keväällä 2020 tilintarkastuksiin käytettävä aika kasvoi koronakriisin seurauksena. Uusien toimintatapojen omaksuminen ja asiakkaiden kanssa tilintarkastustyön tekeminen etänä teettivät alkuun työtä, mutta kun uudet toimintatavat tulivat tutuiksi, työn määrä on palannut ennalleen.

”Ei se ainakaan tästä koronakriisistä lisääntynyt, nyt syksyllä ainakaan. Ehkä keväällä, kun ei oltu totuttu kaikkiin toimintatapoihin, niin saattoi olla -- vähän vaikeutta. Mutten usko, että enää” (Tilintarkastaja 1).

”Ehkä se on vähän kasvanu. Luulen että just tää että aiemmin oltiin siellä asiakkaiden luona, niin pystyttiin käymään kysymässä asioita... Tietenkin meillä on nyt jonkin verran kokemusta asiasta, että pystytään hyödyntämään sitä ja pystytään tekemään tarkkoja materiaalitypyyntöjä asiakkaille, että mitä me tarvitaan” (Tilintarkastaja 4).

Tilintarkastajat näkevät koronakriisissä kuitenkin myös positiivisia puolia tilintarkastustyön kannalta. Tarkastus on siirtynyt yhä enemmän digitaaliseksi ja asiakkaat toimittavat aineistoja entistä enemmän sähköisesti. Tällöin tarkastusaineiston kasaaminen on kyetty ulkoistamaan entistä enemmän asiakkaalle, jolloin tilintarkastustiimillä on enemmän aikaa itse tarkastustyön suorittamiseen. Lisäksi tiimirakenteita on kyetty optimoimaan paremmin, kun tarkastukset suoritetaan etänä. Tällöin tarkastusten kustannustehokkuutta on pystytty siltä osin parantamaan.

”Se mahdollistaa myös tehostamistoimenpiteitä meidän taholta, että asiakkaalle voi materiaalien kasausta ulkoistaa enemmänkin kun aikasemmin on voinut. Lisäksi kun me tehdään etänä työtä, niin me pystytään -- tiimirakennetta paremmin optimoimaan, että se olis mahdollisimman ideaali meidän kannalta” (Tilintarkastaja 2).

5.2.2 Muutokset tilintarkastusmetodologiassa ja raportoinnissa sekä tilintarkastuksen oheispalveluiden kysynnässä

Suurimmat muutokset haastateltavat kokivat tapahtuneen tilintarkastusyhteisön sisäisessä metodologiassa. Koronakriisin seurauksena tarkastustyöhön on tullut uusia lomakkeita sekä työvaiheita, joissa tulee arvioida Covid-19 pandemian vaikutuksia tarkastettavaan yhtiöön. Lisäksi tilintarkastusyhteisöissä on tullut uusia ohjeistuksia tilinpäätösinventaarien suorittamiseksi etänä.

”Covid -työvaiheethan meille on tullu, että -- työpapereissakin on nää kaikki ja niihin pitää ottaa kantaa” (Tilintarkastaja 3).

”Koronakriisi on vaikuttanut tilintarkastukseen siinä mielessä, ettei me päästä suorittamaan tilinpäätösinventareja. Inventointeihin on tullut uusia tapoja ja ohjeistuksia siitä, miten ne voidaan suorittaa etänä” (Tilintarkastaja 1).

Koronakriisin myötä esimerkiksi ravintola-alan yritykset ovat saaneet tukia toiminnan rajoittamisesta aiheutuneista vaikutuksista liiketoimintaan. Kirjanpitolautakunnan antaman lausunnon mukaisesti, saaduista tuista on raportoitava tilinpäätöksen liitetiedoissa. Myös tilintarkastuskertomuksessa on otettava kantaa ravintola-alan yhtiöiden saamiin tukiin. Toisin sanoen tilintarkastajan tulee ottaa tilintarkastuskertomuksessa kantaa siihen, täyttääkö tarkastettava yhtiö edellytykset kyseisen tuen saamiselle.

”Tilintarkastuskertomukseenikin joudutaan lisäämään tietoja sen takia, että ollaan saatu Kirjanpitolautakunnalta -- ohjeistuksia. Esimerkiksi tukiasioita on - - ravitsemusalalla jouduttu ihan teknisesti liitetietoihin lisäämään” (Tilintarkastaja 3).

”Tietenki -- esimerkiksi ravintola-alalla saattaa olla saatuja koronatukia, joista meidän pitää tilintarkastajana ottaa kantaa siihen, että ne tietyt edellytykset täytyy sille tuen saamiselle” (Tilintarkastaja 4).

Haastateltavien kokemusten mukaan tilintarkastuksen oheispalveluiden kysynnässä ei ole tapahtunut koronakriisin seurauksena suuria muutoksia. Vastoin odotuksia, niiden kysyntä on jopa hieman kasvanut. Yritykset ovat joutuneet sopeuttamaan liiketoimintojaan ja yhtiöllä on ollut YT-neuvotteluita, joihin liittyen on tarvittu

työoikeudellista neuvontaa. Lisäksi yritysjärjestelyihin liittyvien toimeksiantojen määrä on kasvanut. Tällöin myös tilintarkastajien työ lisääntyy.

”Ne palvelut on -- edenny ihan normaalisti ja niissä on tapahtunu jopa pientä kasvua. Ei mitään järkyttävää kasvua, mutta kuitenkin kasvua. Me odotettiin, että kun tää Covid tuli, niin niissä palveluissa tulee huomattavaa pienennystä, mutta toisin kävi. Että ne on menny erittäinkin hyvin verrattuna siihen odotukseen mitä meillä oli. Että yleensähan kriisit teettää paljon muuta työtä ja niin se on tehnyt tässäkin. Esimerkiksi yritysjärjestelyt on uskomattomasti menny koko ajan vaikka tämmöinen kriisi on ollut päällä” (Tilintarkastaja 3).

On huomioitava, että yhtä haastateltavaa lukuun ottamatta koronakriisin vaikutukset oheispalveluiden kysyntään perustuvat tilintarkastajan omiin kokemuksiin, eivätkä siten pohjaudu todellisiin lukuihin. Oheispalveluiden palkkioiden kasvaessa on ajateltu tilintarkastusyhteisön ja asiakkaan välille syntyvän taloudellinen side, joka heikentäisi tilintarkastajan riippumattomuutta. Heikentyneen riippumattomuuden on katsottu heikentävän tilintarkastuksen laatua. (DeAngelo, 1981; Frankel ym. 2002 & Kinsey ym. 2004.) Toisaalta oheispalveluiden tarjoaminen rinnakkain lakisääteisen tilintarkastuksen kanssa voi syventää molempien palvelulinjojen asiakastuntemusta, jolloin syntyneillä ulkoisvaikutuksilla voidaan ajatella olevan tilintarkastuksen laatua vahvistava vaikutus (Simunic, 1984; Svanström 2012; Lim & Tan, 2007 & Kinsey ym. 2004). Olemassa olevan tutkimustiedon perusteella ei voida todeta, voisiko koronakriisin myötä kasvaneella oheispalveluiden kysynnällä olla tilintarkastuksen laatua nostava vai laskeva vaikutus.

6 JOHTOPÄÄTÖKSET

Tämän tutkimuksen tavoitteena oli selvittää koronakriisin vaikutuksia sekä tilintarkastajien kokemaan tilintarkastuksen laatuun että tilintarkastustyöhön. Tutkimuksessa haastateltiin yhteensä neljää Big 4 -tilintarkastusyhteisössä työskentelevää KHT-tilintarkastajaa. Tutkimuksen aineisto kerättiin puolistrukturoitujen teemahaastatteluiden avulla ja haastattelurunko on jaettavissa kahteen pääteemaan: 1) koronakriisin vaikutuksiin tilintarkastuksen laadussa sekä 2) koronakriisin vaikutuksiin tilintarkastustyössä. Alkuun selvitettiin, miten tilintarkastajat määrittelevät tilintarkastuksen laadun ja mitkä tekijät vaikuttavat tilintarkastuksen laatuun. Laadun määrittelyn jälkeen tilintarkastajat kertoivat kokemuksiaan koronakriisin vaikutuksista tilintarkastuksen laatuun, tilintarkastuksen painopistealueisiin sekä tilintarkastuksen riskisyyteen. Toisessa osiossa tilintarkastajat kuvailivat kokemuksiaan koronakriisin vaikutuksista tilintarkastustyöhön, metodologiaan ja raportointiin sekä tilintarkastuksen oheispalveluiden kysyntään.

Tutkimuksen perusteella voitaneen todeta, ettei laadukkaalle tilintarkastukselle ole yksiselitteistä määritelmää. Tilintarkastajat kokevat tilintarkastuksen laadun olevan kuitenkin tiukasti sidoksissa voimassa olevien ohjeistusten, lakien ja standardien noudattamiseen. Merkittäväksi osaksi laadukasta tilintarkastusta nousi esiin myös Big 4 -tilintarkastusyhteisön sisäisen metodologian noudattaminen. Itse tarkastustyössä tilintarkastajat korostivat toimeksiantojen riskin määrittelyn merkitystä osana tilintarkastuksen suunnitteluvaihetta. Kun toimeksiantoihin liittyvät riskit on määritelty asianmukaisesti, voidaan suunnitella tarkastustoimenpiteitä vastaamaan toimeksiannon riskeihin.

Viime kädessä laadukkaan tarkastuksen tekevät ihmiset. Tällöin korostuu tilintarkastustiimin työntekijöiden ammattitaito sekä tilintarkastustiimien johtaminen. Pätevät työntekijät osaavat valita kuhunkin toimeksiantoon asianmukaiset tarkastustoimenpiteet, jotka tuottavat luotettavaa ja relevanttia tarkastusevidenssiä sekä tehdä niiden pohjalta tarkastuksen lopputuloksen kannalta oikeat päätelmät. Kun tilintarkastustiimiä johdetaan hyvin, pystytään tiimin rakenne suunnittelemaan optimaaliseksi, jolloin tarkastukset on mahdollista suorittaa kustannustehokkaasti. Merkittävä vaikutus laadukkaassa tilintarkastuksessa on myös asiakaslaadulla.

Tilintarkastajien näkemykset koronakriisin vaikutuksista tilintarkastuksen laatuun ovat hyvin yksimielisiä. Tilintarkastajat eivät koe koronakriisin vaikuttaneen tilintarkastuksen laatuun Big 4 -tilintarkastusyhteisöissä. Toisin sanoen he kokevat, ettei koronakriisillä ole ollut negatiivista eikä positiivista vaikutusta tilintarkastuksen laatuun. Osa haastateltavista pohti, että koronakriisin vaikutukset tilintarkastuksen laatuun voisivat olla todennäköisempiä pienemmissä tilintarkastusyhteisöissä. Pienemmissä tilintarkastusyhteisöissä tarkastus on vähemmän järjestäytynyttä ja ohjeistettua, eikä sisäistä tarkastusmetodologiaa ole. Tällöin todennäköisyys sille kasvaa, että tarkastuksessa jäisi joitain olennaisia asioita huomioimatta tai tekemättä.

Tilintarkastajat tunnistivat tilintarkastustyössä osa-alueita, joiden merkitys koronakriisin myötä on korostunut osana laadukasta tilintarkastusta. Näiden osa-alueiden huomiotta jättäminen voisi heikentää tarkastuksen laatua ja nostaa tilintarkastuksen riskisyyttä. Kommunikaation merkitys nousi esille keskeisenä asiana koronakriisin aikana suoritetuissa tarkastuksissa.

Tilintarkastajat kokevat, että etänä suoritettavat tilintarkastukset on muuttanut tilintarkastusta entistä digitaalisemmaksi. Tilintarkastajat näkevät etänä suoritettavissa tarkastuksissa myös valoisan puolen, sillä he kokivat, että etänä suoritettavien tarkastusten myötä tarkastusaineiston kerääminen on pystytty ulkoistamaan entistä enemmän asiakkaille. Tällöin on jäänyt enemmän aikaa itse tarkastustyön tekemiselle. Lisäksi etänä suoritettavien tarkastusten myötä tarkastustiimien rakennetta on kyetty optimoimaan, jolloin kustannustehokkuutta on kyetty parantamaan.

Haastateltavien kokemusten mukaan Big 4 -tilintarkastusyhteisöjen sisäiseen tarkastusmetodologiaan on tullut koronakriisin seurauksena muutoksia. Tarkastustyöhön on tullut uusia työvaiheita ja -menetelmiä sekä lomakkeita, joissa tulee arvioida ja kommentoida Covid-19 pandemian vaikutuksia tarkastettavien yhtiöiden liiketoimintaan. Raportointivelvoitteissa ei ole tapahtunut suurempia muutoksia. Yhtenä asiana haastateltavat nostivat esiin ravitsemusalan yhtiöiden saamien koronatuukien nostamisen tilintarkastuskertomukseen.

Tilintarkastajat kokevat tilintarkastuksen muuttuneen riskisemmäksi tiettyjen toimialojen tarkastusten osalta. Koronakriisin seurauksena tiettyjen toimialojen kuten

esimerkiksi ravintola-alalla toimivien yhtiöiden liiketoiminnan jatkuvuus on voinut vaarantua. Tällöin liiketoiminnan jatkuvuuteen on kiinnitettävä korostetusti tarkastuksessa huomiota. Keskeisenä osana liiketoiminnan jatkuvuutta on rahoituksen riittävyys, joten tilikauden jälkeisten kassavirtojen analysoiminen tilintarkastuksessa on korostunut.

Koronakriisin vaikutukset nivoutuvat pitkälti yhtiöiden taseisiin. Koronakriisin myötä tilintarkastajat kiinnittivät huomiota taseen saamisiin, omaisuuserien arvostuksiin sekä velkaan. Tasearvoihin on saatettu joutua tekemään alaskirjauksia heikentyneiden tulevaisuuden tuotto-odotusten tai tase-erien epäkuranttiuden vuoksi. Velkapuolella tilintarkastajat kiinnittivät huomiota ostovelkoihin sekä rahoituslaitoslainoihin. Kasvaneet ostovelat verrattuna edelliseen tilikauteen voivat viestiä yhtiön heikentyneestä maksukyvystä.

Tilintarkastajat kiinnittävät koronakriisin myötä tilinpäätösten liitetietoihin korostetusti huomiota. Yhtiöiden rahoituslaitoslainojen erityisehtoina voi olla kovenantteja, jotka ovat voineet koronakriisin myötä rikkoutua. Rikkoutuneista kovenanteista tulisi hyvän kirjanpitotavan mukaan olla maininta tilinpäätöksen liitetiedoissa. Myös toiminnan rajoittamisen seurauksena muun muassa ravitsemisalan yhtiöiden saamien tukien liitetietovaatimuksiin tulee kiinnittää aikaisempaa enemmän huomiota. Lisäksi hyvän kirjanpitotavan mukaisesti yhtiöitä on pyydetty lisäämään tarvittaessa tietoja koronakriisin vaikutuksista yhtiön liiketoimintaan.

Haastateltavat kokivat, ettei tilintarkastuksen oheispalveluiden kysynnässä ole tapahtunut koronakriisin seurauksena suurta muutosta. Vastoin odotuksia, niiden kysyntä on jopa lisääntynyt esimerkiksi yritysjärjestelyiden osalta. Lisäksi yhtiöiden sopeuttaessa liiketoimintojaan on työoikeudellista neuvontaa tarvittu muun muassa YT-neuvotteluihin liittyvissä asioissa. Aikaisemman tutkimustiedon valossa on vaikea vetää johtopäätöstä siitä, miten tämä olisi voinut vaikuttaa tilintarkastuksen laatuun.

Tähän tutkielmaan liittyy myös joitain rajoituksia. Tilintarkastus on Suomessa luvanvarainen ammatti. Toisin sanoen tilintarkastajalta edellytetään ammattipätevyyttä harjoittaakseen tilintarkastajan ammattia. Lisäksi tilintarkastajien työn laatua valvotaan niin ulkoisen laadunvalvonnan (PRH) sekä

tilintarkastusyhteisöjen sisäisen laadunvalvonnan toimesta. Tällöin tilintarkastajien voi olla vaikea arvioida kriittisesti omaa työtään ja he saattavat vastata tilintarkastuksen laatuun liittyvissä kysymyksissä tavalla, jonka ajattelevat olevan ”oikea” vastaus (sosiaalisen suotavuuden harha). Tällä voi olla vaikutusta myös tässä tutkimuksessa, kun on pyritty selvittämään koronakriisin vaikutuksia tilintarkastuksen laatuun. Vaikka tilintarkastajia on haastatteluissa pyydetty arvioimaan koronakriisin vaikutuksia tilintarkastuksen laatuun yleisellä tasolla, saattavat he kokea kysymyksen henkilökohtaisena. Tällöin tilintarkastajilla voi olla taipumus vastata kysymyksiin heidän ”oikeaksi kokemallaan” tavalla. Tällä voi olla vaikutusta tulosten uskottavuuteen.

Toisekseen tässä tutkimuksessa on haastateltu ainoastaan Oulussa työskenteleviä KHT-tilintarkastajia. Tulokset eivät ole siten yleistettävissä sellaisenaan kaikkialle. Kolmanneksi tässä tutkimuksessa on tutkittu koronakriisin vaikutuksia tilintarkastajien kokemaan tilintarkastuksen laatuun. Tätä ei tule sekoittaa tilintarkastuksen mitattavissa olevaan laatuun. Koronakriisin vaikutuksia mitattavissa olevaan tilintarkastuksen laatuun on mahdollista tutkia vasta, kun koronakriisi on päättynyt ja riittävästi dataa aiheesta on saatavilla. Toisaalta on myös muistettava tilintarkastuksen laadun monitulkintaisuus, mikä osaltaan vaikeuttaa aiheen tutkimista.

Tutkimuksessa on kyetty onnistuneesti selvittämään koronakriisin vaikutuksia tilintarkastustyöhön ja työskentelymenetelmiin. Tutkimuksessa nousi esiin koronakriisin tilintarkastustyöhön mukanaan tuomat haasteet, mutta myös tilintarkastustyön kannalta suotuisia muutoksia. Tutkimus vahvisti aiheen kirjallisuuden käsitystä siitä, mistä näkökulmasta ja miten tilintarkastajat tilintarkastuksen laatua lähestyvät. Haastatteluiden vastaukset antoivat hyvin yksimielisen näkemyksen koronakriisin vaikutuksista tilintarkastuksen laatuun Big 4 -tilintarkastusyhteisöissä ja korostivat toisaalta ajatusta siitä, että Big 4 -tilintarkastusyhteisöissä ajatellaan laadun olevan tasaisempaa kuin pienemmissä tilintarkastusyhteisöissä.

Tämän tutkimuksen haastattelujen pohjalta voitaneen todeta, että tilintarkastajat eivät kokeneet koronakriisin vaikuttaneen tilintarkastuksen laatuun Big 4 -tilintarkastusyhteisöissä. Tämän vuoksi aihetta olisi tutkittava lisää ja selvitettävä

koronakriisin vaikutuksia mitattavissa olevaan tilintarkastuksen laatuun verrattuna koronakriisiä edeltäneeseen ja koronakriisiä seuranneeseen ajanjaksoon. Haastatteluissa nousi kuitenkin esiin ajatuksia siitä, että mahdolliset vaihtelut tilintarkastuksen laadussa olisivat voineet olla todennäköisempiä pienemmissä tilintarkastusyhteisöissä. Tämä olisi linjassa aikaisempaan tutkimusnäyttöön suurempien tilintarkastusyhteisöjen korkeammasta tilintarkastuksen laadusta. Sen vuoksi voisi olla mielenkiintoista tutkia, miten koronakriisi on vaikuttanut tilintarkastuksen laatuun pienemmissä tilintarkastusyhteisöissä tai onko koronakriisin vaikutukset tilintarkastuksen laatuun suurempia pienemmissä tilintarkastusyhteisöissä kuin suuremmissa. Lisäksi olisi mielenkiintoista tutkia yleisellä tasolla, miten koronakriisi on vaikuttanut tilintarkastuksen mitattavissa olevaan laatuun verrattuna aikaisempiin kriiseihin.

LÄHTEET

- Abbott, L. J., Parker, S., Peters, G. F. & Raghunandan, K. (2001). An investigation of the impact of audit committee characteristics on the relative magnitude of non-audit service purchases. Haettu osoitteesta SSRN: <https://ssrn.com/abstract=280413> tai <http://dx.doi.org/10.2139/ssrn.280413>
- Ahtela, K. (16.11.2020). Konkurssien määrät pudonneet luonnottoman alas – Se tietää myöhempää sumaa ja velkojien aseman heikentymistä. *Kauppalehti*. Haettu osoitteesta <https://www.kauppalehti.fi/uutiset/konkurssien-maarat-pudonneet-luonnottoman-alas-se-tietaa-myohempaa-sumaa-ja-velkojien-aseman-heikentymista/2891dbd9-3e50-4b73-bd49-46ba6279e536>
- Al-Thuneibat, A. A., Al Issa, T. I., R. & Ata Baker, R. A. (2011). Do audit tenure and firm size contribute to audit quality? Empirical evidence from Jordan. *Managerial Auditing Journal*, 26(4), 317-334. <https://doi.org/10.1108/02686901111124648>
- Aobdia, D. (2019). The economic consequences of audit firms' quality control system deficiencies. *Management Science*, 66(7), 2883–2905.
- Arrunada, B. & Paz-Ares, C. (1997). Mandatory rotation of company auditors: A critical examination. *International Review of Law and Economics* 17(1), 31-61. [https://doi.org/10.1016/S0144-8188\(96\)00063-4](https://doi.org/10.1016/S0144-8188(96)00063-4)
- Asthana, S. C. & Boone, J. P. (2012). Abnormal audit fee and audit quality. *Auditing: A Journal of Practice*, 31 (3), 1–22. <https://doi.org/10.2308/ajpt-10294>
- Bachar, J. (1989). Auditing quality, signaling, and underwriting contracts. *Contemporary Accounting Research* 6(1), 216-241.
- Balsam, S., Krishnan, J. & Yang, J. S. (2003). Auditor industry specialization and earnings quality. *Auditing: A Journal of Practice*, 22(2), 71–97. <https://doi.org/10.2308/aud.2003.22.2.71>
- Barbara, A., Brody, R. G. & Pany, K. (2005). Audit firm rotation and audit quality. *The CPA Journal*, 75(1), 36-39.
- Bartik, A. W., Bertrand, M., Cullen, X. B., Glaeser, E. L., Luca M. & Stanton C. T. (2020). How are small businesses adjusting to COVID-19? Early evidence from a survey. *NBER Working Paper No. 26989*. <https://doi.org/10.3386/w26989>
- Barton, J. (2005). Who cares about auditor reputation? *Contemporary Accounting Research*, 22(3), 549-586. <https://doi.org/10.1506/C27U-23K8-E1VL-20R0>

- Becker, C. L., Defond, M. L., Jiambalvo, J. & Subramanyam, K. R. (1998). The effect of audit quality on earnings management. *Contemporary Accounting Research*, 15(1), 1-24. <https://doi.org/10.1111/j.1911-3846.1998.tb00547.x>
- Bell, T. B., Causholli M. & Knechel, W. R. (2015). Audit firm tenure, non-audit services, and internal assessments of audit quality. *Journal of Accounting Research*, 53(3), 461-509.
- Benston, G. J. (1969). The Value of the SEC's Accounting disclosure requirements. *The Accounting Review* 44(3), 515-532.
- Blankley, A. I., Hurtt, D. N. & MacGregor, J. E. (2012). Abnormal audit fees and restatements. *Auditing: A Journal of Practice*, 31(1), 79-96. <https://doi.org/10.2308/ajpt-10210>
- Bowlin, K. O., Hobson, J. L. & Piercey M. D. (2015). The effects of auditor rotation, professional skepticism, and interactions with managers on audit quality. *The Accounting Review*, 90(4), 1363-1393. DOI: 10.2308/accr-51032
- Business Finland (2020). *Liiketoiminnan kehitysrahoitus häiriötilanteissa*. Haettu osoitteesta <https://www.businessfinland.fi/suomalaisille-asiakkaille/palvelut/rahoitus/hairiotilannerahoitus>
- Cahan, S. F. & Sun, J. (2014). The effect of audit experience on audit fees and audit quality. *Journal of Accounting, Auditing & Finance*, 30(1), 78-100. 10.1177/0148558X14544503
- Carey, P. & Simnett, R. (2006). Audit partner tenure and audit quality. *The Accounting Review*, 81(3), 653-676. <https://doi.org/10.2308/accr.2006.81.3.653>
- Choi, J., Kim, J. & Zang, J. (2006). The association between audit quality and abnormal audit fees. Haettu osoitteesta <https://ssrn.com/abstract=848067>
- Choi, J., Kim, J. & Zang, J. (2010). Do abnormally high audit fees impair audit quality? *Auditing: A Journal of Practice*, 29 (2), 115-140. <https://doi.org/10.2308/aud.2010.29.2.115>
- Chow, C. W. & Rice, S. J. (1982), Qualified audit opinions and auditor switching. *The Accounting Review*, 57(2), 326-335.
- Chow, W. C. (1982). The demand for external auditing: Size, debt and ownership influences. *The Accounting Review* 57(2), 271-291.

- Citron, D. B. & Taffler, R. J. (1992). The audit report under going concern uncertainties: An empirical analysis. *Accounting and Business Research*, 22(88), 337-345, DOI: 10.1080/00014788.1992.9729449
- Clarkson, P. M., Simunic, D. A. (1994). The association between audit quality, retained ownership, and firm-specific risk in U.S. vs. Canadian IPO markets. *Journal of Accounting and Economics* 17(1–2), 207-228.
- Colbert, G. & Murray, D. (1998). The association between auditor quality and auditor size: An analysis of small CPA firms. *Journal of Accounting, Auditing & Finance*, 13(2), 135-150. <https://doi.org/10.1177%2F0148558X9801300203>
- Davidson, R. A. & Neu, D. (1993). A note on the association between audit firm size and audit quality. *Contemporary Accounting Research*, 9(2), 479-488. <https://doi.org/10.1111/j.1911-3846.1993.tb00893.x>
- DeAngelo, L. E. (1981). Auditor independence, 'low balling', and disclosure regulation. *Journal of Accounting and Economics*, 3(2), 113-127. [https://doi.org/10.1016/0165-4101\(81\)90009-4](https://doi.org/10.1016/0165-4101(81)90009-4)
- DeAngelo, L. E. (1981). Auditor size and audit quality. *Journal of Accounting and Economics*, 3(3), 183-199. [https://doi.org/10.1016/0165-4101\(81\)90002-1](https://doi.org/10.1016/0165-4101(81)90002-1)
- Dedman, E., Kausar, A. & Lennox, C. (2014). The demand for audit in private firms: Recent large-sample evidence from the UK. *European Accounting Review* 23(1), 1– 23.
- Deloitte (2020). Läpinäkyvyyskertomus. Haettu osoitteesta <https://www2.deloitte.com/fi/fi/pages/about-deloitte/articles/lapinakyvyysraportti-deloitte-finland.html>
- Dowling, C. & Leech, S. A. (2012). A Big 4 Firm's use of information technology to control the audit process: How an audit support system is changing auditor behavior. *Contemporary Accounting Research*, 3(1), 230-252. doi.org/10.1111/1911-3846.12010
- Dunn, K. A. & Mayhew B. A. (2004). Audit firm industry specialization and client disclosure quality. *Review of Accounting Studies*, 9, 35–58.
- Dye, R. A. (1993). Auditing standards, legal liability, and auditor wealth. *Journal of Political Economy*, 101(5). <https://doi.org/10.1086/261908>
- Eduskunta (2020). Eduskunta hyväksyi koronakriisistä aiheutuvia väliaikaisia muutoksia konkurssilakiin, ulosottokaareen, työttömyysturvalakiin sekä

- kuntalakiin.* Haettu osoitteesta
<https://www.eduskunta.fi/FI/tiedotteet/Sivut/Koronakriisin-takia-tehdyt-lakimuutokset-taysistunto-280420.aspx>
- Elinkeino-, liikenne- ja ympäristökeskus (2020). *ELY-keskusten rahoitus yrityksille koronaviruksen aiheuttamassa poikkeustilanteessa.* Haettu osoitteesta
<https://www.ely-keskus.fi/poikkeusrahoitus>
- Elinkeinoelämän keskusliitto (2020). *Työnantajan eläkemaksu alenee 2,6 prosenttiyksikköä loppuvuodeksi.* Haettu osoitteesta
<https://ek.fi/ajankohtaista/uutiset/tyonantajan-elakemaksu-alenee-26-prosenttiyksikkoa-loppuvuodeksi/>
- Eshleman, J. D. & Guo, P. (2014). abnormal audit fees and audit quality: The importance of considering managerial incentives in tests of earnings management. *Auditing: A Journal of Practice*, 33(1), 117–138. <https://doi.org/10.2308/ajpt-50560>
- Euroopan parlamentin ja neuvoston asetus (EU) N:o 537/2014
- Euroopan parlamentin ja neuvoston asetus (EU) N:o 537/2014
- Euroopan parlamentin ja neuvoston direktiivi 2006/43/EY
- Euroopan parlamentin ja neuvoston direktiivi 2014/56/EU
- European Centre for Disease Prevention and Control (2020). *COVID-19 situation update worldwide, as of week 10, 18 March 2021.* Haettu osoitteesta
<https://www.ecdc.europa.eu/en/geographical-distribution-2019-ncov-cases>
- EY (2020). *Läpinäkyvyyskertomus 2020.* Haettu osoitteesta
https://assets.ey.com/content/dam/ey-sites/ey-com/fi_fi/pdf/transparency-reports/ey-suomi-lapinakyvyyskertomus-2020.pdf
- Fargher, L. N. & Jiang, L. (2008). Changes in the audit environment and auditors' propensity to issue going-concern opinions. *Auditing: A Journal of Practice & Theory*, 27(2), 55–77. DOI: 10.2308/aud.2008.27.2.55
- Feroz, E. H., Park, K. & Pastena, V. S. (1991). The financial and market effects of the SEC's accounting and auditing enforcement releases. *Journal of Accounting Research*, 29, 107-142. 10.2307/2491006

- Finanssiala ry (2020). *Finanssiala kansallisissa talkoissa – 165 000 lyhennysvapaahakemusta yrityksiltä ja kotitalouksilta*. Haettu osoitteesta <https://www.finanssiala.fi/uutismajakka/Sivut/165-000-lyhennysvapaahakemusta-yrityksilta-ja-kotitalouksilta.aspx>
- Finanssivalvonta (2020). *ESMA on antanut kannanoton IFRS 9:n soveltamisesta pandemian aiheuttamassa poikkeustilanteessa*. Haettu osoitteesta <https://www.finanssivalvonta.fi/tiedotteet-ja-julkaisut/verkkouutiset/2020/esma-on-antanut-kannanoton-ifrs-9n-soveltamisesta-pandemian-aiheuttamassa-poikkeustilanteessa/>
- Fisher, R. J. (1993). Social desirability bias and the validity of indirect questioning. *Journal of Consumer Research*, 20(2), 303–315. doi.org/10.1086/209351
- Francis, J. R. & Wilson, E. R. (1988). Auditor changes: A joint test of theories relating to agency costs and auditor differentiation. *The Accounting Review* 63(4), 663-682
- Francis, J. R. (2004). What do we know about audit quality? *The British Accounting Review Volume* 36(4), 345-368. <https://doi.org/10.1016/j.bar.2004.09.003>
- Francis, J. R. (2009). Big 4 office size and audit quality. *The Accounting Review*, 84 (5), 1521–1552. <https://doi.org/10.2308/accr.2009.84.5.1521>
- Francis, J. R. (2011). A framework for understanding and researching audit quality. *Auditing: A Journal of Practice and Theory*, 30(2), 125-152.
- Frankel, R. M., Johnson, M. F. & Nelson, K. K. (2002). The relation between auditors' fees for nonaudit services and earnings management. *The Accounting Review*, 77, 71–105. <https://doi.org/10.2308/accr.2002.77.s-1.71>
- Geiger, M. A. & Raghunandan, K (2002). Going-Concern opinions in the “new” legal environment. *accounting horizons*, 16(1), 17–26. <https://doi.org/10.2308/acch.2002.16.1.17>
- Geiger, M. A., Raghunandan, K. & Rama, D. V. (2005). Recent changes in the association between bankruptcies and prior audit opinions. *Auditing: A Journal of Practice*, 24(1), 21–35. <https://doi.org/10.2308/aud.2005.24.1.21>
- Gerayli, M. S., Yanesari, A. M. & Ma'atoofi, A. R. (2011). Impact of audit quality on earnings management: Evidence from Iran. *International Research Journal of Finance and Economics*, 66.

- Gul, F. A., Lynn, S. G., & Tsui, J. S. L. (2002). Audit quality, management ownership, and the informativeness of accounting earnings. *Journal of Accounting, Auditing & Finance*, 17(1). <https://doi.org/10.1177/0148558X0201700102>
- Guo, Y., Delaney, D. & Ahmed, A. (2020) Is an auditor's propensity to issue going concern opinions a valid measure of audit quality? *Australian Accounting Review*, 30(2), 144-153. <https://doi-org.pc124152.oulu.fi:9443/10.1111/auar.12300>
- Haaramo, V. (3.4.2020). COVID-19 ja IFRS-raportointi. *Alma Talent Pro*. Haettu osoitteesta <https://pro.almatalent.fi/article/haaramo-covid-19-ja-ifrs-raportointi/12934>
- Helsingin seudun kauppakamari (2020). *Työeläkeyhtiöiden korona-helpotukset*. Haettu osoitteesta <https://helsinki.chamber.fi/tyoelakeyhtioiden-korona-helpotukset/#c046cd6d>
- Heninger, G. W. (2001). The association between auditor litigation and abnormal accruals. *The Accounting Review*, 76(1), 111-126.
- Herrala, O. (8.4.2020). Korona leviää jo tilintarkastukseen – ”Asiakkailla alkaa olla aikamoinen hätä”. *Kauppalehti*. Haettu osoitteesta <https://www.kauppalehti.fi/uutiset/korona-leviaa-jo-tilintarkastukseen-asiakkailla-alkaa-olla-aikamoinen-hata/6a51cad1-1e85-4ec6-8374-bfde83c29a39>
- Hoitash, R., Markelevich, A. & Barragato, C. A. (2007). Auditor fees and audit quality. *Managerial Auditing Journal*, 22 (8), 761-786. <https://doi.org/10.1108/02686900710819634>
- Horsmanheimo, P. & Steiner, M. (2017). *Tilintarkastus: asiakkaan opas*. (5. uudistettu painos). Helsinki: Alma.
- Hoyle, J. (1978). Mandatory auditor rotation: The arguments and an alternative. *Journal of Accountancy*, 145(5), 69-78.
- Huang, T., Chang, H. & Chiou, J. (2016). Audit market concentration, audit fees, and audit quality: Evidence from China. *Auditing: A Journal of Practice*, 35(2), 121–145. <https://doi.org/10.2308/ajpt-51299>
- Jackson, A. B., Moldrich, M. & Roebuck, P. (2008). Mandatory audit firm rotation and audit quality. *Managerial Auditing Journal*, 23(5), 420-437. <https://doi.org/10.1108/02686900810875271>

Jensen, M. C. & Meckling, W. H. (1976). Theory of the firm: Managerial behavior, agency costs and ownership structure. *Journal of Financial Economics* 3, 305-360.

Johnson, V. E., Khurana, I. K. & Reynolds, J. K. (2002). Audit-Firm tenure and the quality of financial reports. *Contemporary Accounting Research*, 19(4), 637-660. <https://doi.org/10.1506/LLTH-JXQV-8CEW-8MXD>

Johnstone, K. M. & Bedard, J. C. (2004). Audit firm portfolio Management decisions. *Journal of Accounting Research*, 42(4), 659-690. <https://doi.org/10.1111/j.1475-679X.2004.00153.x>

Kananen, J. (2017). *Laadullinen tutkimus pro graduna ja opinnäytetyönä*. Jyväskylä: Jyväskylän ammattikorkeakoulu.

Kinsey, W. R., Palmrose, Z. & (2004). Auditor independence, non-audit services, and restatements: Was the U.S. government right? *Journal of Accounting Research*, 42(3), 561-588. <https://doi.org/10.1111/j.1475-679X.2004.t01-1-00141.x>

Kirjanpitolaki 30.12.1997/1336

Kirjanpitolaautakunta (2020). *Omaehtoinen poikkeuslupa tilinpäätöksen laatimisajan pidentämiseksi yksittäisessä kirjanpitovelvollisessa*. Haettu osoitteesta <https://kirjanpitolaautakunta.fi/-/omaehtoinen-poikkeuslupa-tilinpaatoksen-laatimisajan-pidentamiseksi-yksittaisessa-kirjanpitovelvollisessa>

Kirjanpitolaautakunta 1912/11.3.2014

Kirjanpitolaautakunta 2010/12.1.2021

Knechel, W. R. & Vanstraelen, A. (2007). The relationship between auditor tenure and audit quality implied by going concern opinions. *Auditing: A Journal of Practice*, 26(1), 113–131. <https://doi.org/10.2308/aud.2007.26.1.113>

Knechel, W. R., Krishnan, G. V., Pevzner, M., Shefchik, L. B & Velury, U. K. (2013). Audit quality: Insights from the academic literature. *Auditing: A Journal of Practice & Theory*, 32(1), 385–421.

Knechel, W. R., Naiker, V. & Pachero G. (2007). Does auditor industry specialization matter? Evidence from market reaction to auditor switches. *Auditing: A Journal of Practice*, 26(1), 19–45. <https://doi.org/10.2308/aud.2007.26.1.19>

Knechel, W. R., Sharma, D. S. & Sharma, V. D. (2012). Non-Audit services and knowledge spillovers: Evidence from New Zealand. *Journal of Business Finance & Accounting*, 39(1-2), 60-81. <https://doi.org/10.1111/j.1468-5957.2011.02268.x>

- KPMG (2019). *Avoimuusraportti*. Haettu osoitteesta https://home.kpmg/content/dam/kpmg/fi/pdf/2020/01/KPMG_avoimuusraportti2018-2019_FI.pdf
- Krauß, P., Pronobois, P. & Zülch, H. (2015). Abnormal audit fees and audit quality: initial evidence from the German audit market. *Journal of Business Economics* volume, (85), 45–84.
- Krishnan, G. V. & Wang, C. (2015). The relation between managerial ability and audit fees and going concern opinions. *Auditing: A Journal of Practice*, 34(3), 139–160. <https://doi.org/10.2308/ajpt-50985>
- Krishnan, G. V. (2003). Audit quality and the pricing of discretionary accruals. *Auditing: A Journal of Practice*, 22(1), 109–126. <https://doi.org/10.2308/aud.2003.22.1.109>
- Krishnan, J. & Schauer, P. C. (2001). Differences in quality among audit firms. *Journal of Accountancy*, 192(1), 85.
- Krumpal, I. (2011). Determinants of social desirability bias in sensitive surveys: a literature review. *Qual Quant* 47, 2025–2047. doi.org/10.1007/s11135-011-9640-9
- Laine, R. & Raitio, J. (2020). Koronan vaikutukset tilinpäätöksen laatimiseen – tilintarkastajan vinkit. *Tilisanomat*. s. 46–49.
- Laine, T. (2018). *Ikkunoita tutkimusmetodeihin: 2, Näkökulmia aloittelevalle tutkijalle tutkimuksen teoreettisiin lähtökohtiin ja analyysimenetelmiin*. (5. uudistettu ja täydennetty painos). Jyväskylä: PS-kustannus 2018.
- Lennox, C. & Pittman, J. (2010). Auditing the auditors: Evidence on the recent reforms to the external monitoring of audit firms. *Journal of Accounting and Economics* 49(1-2), 84–103. <https://doi.org/10.1016/j.jacceco.2009.04.002>
- Lennox, C. (1999). Are large auditors more accurate than small auditors? *Accounting and Business Research* 29(3), 217–227. <https://doi.org/10.1080/00014788.1999.9729582>
- Lennox, C. S. (1999). Audit quality and auditor size: An evaluation of reputation and deep pockets hypotheses. *Journal of Business Finance & Accounting*, 26(7), 779–805.
- Li, Y. (2010). The case analysis of the scandal of enron. *International Journal of Business and Management*, 5(10), 37–41.

- Lim, C. & Tan, H. (2008). Non-Audit service fees and audit quality: The impact of auditor specialization. *Journal of accounting research*, 46 (1), 199-246. <https://doi.org/10.1111/j.1475-679X.2007.00266.x>
- Lim. C. & Tan. H. (2007). Non-audit service fees and audit quality: The impact of auditor specialization. *Journal of accounting research*, 46(1), 199-246. <https://doi.org/10.1111/j.1475-679X.2007.00266.x>
- Lim. C. & Tan. H. (2010). Does auditor tenure improve audit quality? Moderating effects of industry specialization and fee dependence. *Singapore Management University School of Accountancy Research Paper*, 7. <http://dx.doi.org/10.2139/ssrn.1638530>
- Low, K. (2004). The effects of industry specialization on audit risk assessments and audit-planning decisions. *The Accounting Review*, 79 (1), 201–219.
- Lowensohn, S., Johnson L. E., Elder R. J. & Davies S. P. (2007). Auditor specialization, perceived audit quality, and audit fees in the local government audit market. *Journal of Accounting and Public Policy*, 26(6), 705-732. <https://doi.org/10.1016/j.jaccpubpol.2007.10.004>
- Manry, D. L., Mock, T. J. & Turner J. L. (2008). Does increased audit partner tenure reduce audit quality? *Journal of Accounting, Auditing & Finance*, 23(4), 553- 572. <https://doi.org/10.1177/0148558X0802300406>
- Mansi, S. A., Maxwell, W. F. & Miller, D. P. (2004). Does auditor quality and tenure matter to investors? Evidence from the bond market. *Journal of Accounting Research*, 42(4), 755-793
- Memis, M. Ü. & Çetenak, E. H. (2012) Earnings management, audit quality and legal environment: An international comparison. *International Journal of Economics and Financial Issues* 2(4), 460-469.
- Moizer, P. (1997). Auditor reputation: The international empirical evidence. *International Journal of Auditing*, 1(1), 61-74. <https://doi.org/10.1111/1099-1123.00013>
- Näsi, S. (2017). *Luova laskentatoimi: tarkoituksellista harhaanjohtamista ja myös tilintarkastajien ongelma*. Haettu osoitteesta <http://urn.fi/URN:NBN:fi:uta-201706121913>
- Nelson, M. W., Elliott, J. A. & Tarpley, R. L. (2002). Evidence from auditors about managers' and auditors' earnings management decisions. *The Accounting Review*, 77 (1), 175–202. <https://doi.org/10.2308/accr.2002.77.s-1.175>

- Niskanen, M., Karjalainen, J. & Niskanen, J. (2011). Demand for audit quality in private firms: Evidence on ownership effects. *International Journal of Auditing* 15(1), 43-6.
- Otley, T. D. & Pierce, B. J. (1996). The operation of control systems in large audit firms. *Auditing: A Journal of Practice & Theory* 15(2), 65-84.
- Palmrose, Z. (1988). 1987 Competitive manuscript co-winner: An analysis of auditor litigation and audit service quality. *The Accounting Review*, 63(1), 55-73.
- Patentti- ja rekisterihallitus (2019a). *Olennaisuus*. Haettu osoitteesta https://prh.fi/fi/tilintarkastusvalvonta/tilintarkastusvalvonta/laadunvalvonnan_vuosiraportti_2019/laaduntarkastusten_havainnot_aihealueittain/olennaisuus.html
- Patentti- ja Rekisterihallitus (2019b). *Tilintarkastajan laaduntarkastus käytännössä*. Haettu osoitteesta https://www.prh.fi/fi/tilintarkastusvalvonta/tilintarkastuksenlaatu/tilintarkastajien_laaduntarkastus/tilintarkastajan_laaduntarkastus_kaytannossa.html
- Patentti- ja Rekisterihallitus (2019c). *Mitä on hyvä tilintarkastustapa?* Haettu osoitteesta <https://www.prh.fi/fi/tilintarkastusvalvonta/tilintarkastuksenlaatu/mitaonhyvatilintarkastustapa.html>
- Patentti- ja Rekisterihallitus (2020a). *Tilintarkastusyhteisöjen laaduntarkastus*. Haettu osoitteesta https://www.prh.fi/fi/tilintarkastusvalvonta/tilintarkastuksenlaatu/tilintarkastusyhteisöjen_laaduntarkastus.html
- Patentti- ja Rekisterihallitus (2020b). *Tilintarkastusyhteisöjen laaduntarkastus käytännössä*. Haettu osoitteesta https://www.prh.fi/fi/tilintarkastusvalvonta/tilintarkastuksenlaatu/tilintarkastusyhteisöjen_laaduntarkastus/tilintarkastusyhteisöjen_laaduntarkastus_kaytannossa.html
- Patentti- ja Rekisterihallitus (2020c). *Laaduntarkastuksen vuosiraportti 2019*. Haettu osoitteesta https://www.prh.fi/fi/tilintarkastusvalvonta/tilintarkastusvalvonta/laadunvalvonn_n_vuosiraportti_2019.html
- Patentti- ja Rekisterihallitus (2020d). *Laaduntarkastusten painopistealueet*. Haettu osoitteesta https://www.prh.fi/fi/tilintarkastusvalvonta/tilintarkastuksenlaatu/tilintarkastajien_laaduntarkastus/laaduntarkastusten_painopistealueet_0.html

- Persakis, A. & Emmanuel Iatridis, G. (2016). Audit quality, investor protection and earnings management during the financial crisis of 2008: An international perspective. *Journal of International Financial Markets, Institutions and Money* 41, 73–101. <https://doi.org/10.1016/j.intfin.2015.12.006>
- Piot, C. (2001). Agency costs and audit quality: evidence from France. *The European Accounting Review* 10(3), 461–499.
- PWC (2020). *Avoimuusraportti*. Haettu osoitteesta <https://www.pwc.fi/fi/tietoa-meista/tiedostot/pwc-suomi-avoimuusraportti-fy2020.pdf>
- Raslan, I., Hegazy, M. & Eldawla, N. K. (2016). Quality control elements and auditor fraud risk assessment: An experimental study. *Journal of Accounting and Finance* 16(2), 151-176.
- Romano, R. (2005). The Sarbanes-Oxley act and the making of quack corporate governance. *The Yale Law Journal*, 114(7), 1521–1611.
- Ruiz-Barbadillo, E., Gomez-Aguilar, N., De Fuentes-Barbera, C. & Garcia-Benau, M. A. (2007). Audit quality and the going-concern decision-making process: Spanish evidence. *European Accounting Review*, 13(4), 597-620. <https://doi.org/10.1080/0963818042000216820>
- Ruuska, R. (2017). *Tilintarkastajiin kohdistuva laaduntarkastus*. Haettu osoitteesta <https://tilisanomat.fi/tilintarkastus/tilintarkastajiin-kohdistuva-laaduntarkastus>
- Schauer, P. C. (2002). The effects of industry specialization on audit quality: An examination using bid-ask spreads. *Journal of Accounting and Finance Research; Jackson*, 10(1), 76-86.
- Schwartz, K. B. & Menon, K. (1985). Auditor switches by failing firms. *The Accounting Review*, 60(2), 248-261.
- Shazad, K., Pouw, T., Rubbaniy, G. & El Temtamy, O. (2018). Audit quality during the global financial crisis: The investors' perspective. *Research in International Business and Finance* 45, 94–105. <https://doi.org/10.1016/j.ribaf.2017.07.137>
- Simunic, D. A. (1980). The pricing of audit services: Theory and evidence. *Journal of Accounting Research*, 18(1), 161-190. 10.2307/2490397
- Simunic, D. A. (1984). Auditing, consulting, and auditor independence. *Journal of Accounting Research*, 22(2), 679-702. 10.2307/2490671

- Sirois, L. & Simunic, D. A. (2011). Auditor size and audit quality revisited: The importance of audit technology. Haettu osoitteesta <https://ssrn.com/abstract=1694613>
- Suomen Tilintarkastajat ry (2020a). *Kuka tilintarkastuksen tekee?* Haettu osoitteesta <https://www.suomentilintarkastajat.fi/tilintarkastus/kuka-tilintarkastuksen-tekee>
- Suomen Tilintarkastajat ry (2020b). *Kansainväliset tilintarkastusstandardit (ISA-standardit)*. Haettu osoitteesta <https://tilintarkastajat.fi/tilintarkastus/hyva-tilintarkastustapa/kansainvaliset-tilintarkastusstandardit-isa-standardit/>
- Suomen Tilintarkastajat ry (2020c). *Muut tilintarkastusalan standardit*. Haettu osoitteesta <https://tilintarkastajat.fi/tilintarkastus/hyva-tilintarkastustapa/muut-kansainvaliset-tilintarkastusalan-standardit/>
- Suomen Tilintarkastajat ry (2020d). *Sisäinen laadunvalvonta -opas*. Haettu osoitteesta <https://tilintarkastajat.fi/jasenyys/suomen-tilintarkastajat-ryn-suositukset-ja-mallit/laadunvalvontaopas-pienille-ja-keskisuurille-tilintarkastusyhteisöille/>
- Suomen Tilintarkastajat ry (2020e). *Hyvä tilintarkastustapa*. Haettu osoitteesta <https://tilintarkastajat.fi/tilintarkastus/hyva-tilintarkastustapa/>
- Suomen Tilintarkastajat ry (2020f). *Hyvän tilintarkastustavan lähteet*. Haettu osoitteesta <https://tilintarkastajat.fi/tilintarkastus/hyva-tilintarkastustapa/hyvan-tilintarkastustavan-lahteet/>
- Suomen Tilintarkastajat ry (2020g). *Ammattieettiset periaatteet ja eettiset säännöt*. Haettu osoitteesta <https://tilintarkastajat.fi/tilintarkastus/hyva-tilintarkastustapa/tilintarkastajan-ammattieettiset-periaatteet-ja-iesban-eettiset-saannot/>
- Suomen Tilintarkastajat ry (2020h). *Koronatietoa tilintarkastajalle*. Haettu osoitteesta <https://tilintarkastajat.fi/uutiset/koronatietoa-tilintarkastajalle/>
- Suomen Yrittäjät (2020). *Kustannustuen toinen hakukierros alkaa 21.12. – Tuki on tarkoitettu kaikille, vaikka omaa toimialaa ei löytyisi listalta*. Haettu osoitteesta <https://www.yrittajat.fi/uutiset/640550-kustannustuen-toinen-hakukierros-alkaa-2112-tuki-tarkoitettu-kaikille-vaikka-omaa#f6a68927>
- Svanström, T. (2012). Non-Audit services and audit quality: Evidence from private firms. *European Accounting Review*, 22(2), 337-366. <https://doi.org/10.1080/09638180.2012.706398>

- Teoh, S. H. (1992). Auditor independence, dismissal threats, and the market reaction to auditor switches. *Journal of Accounting Research*, 30(1), 1-23.
- The International Auditing and Assurance Standards Board (IAASB) (2004). *Quality Control*. Haettu osoitteesta <https://www.iaasb.org/projects/quality-control>
- Tilastokeskus (2020a). *Talouden tilannekuva*. Haettu osoitteesta <http://www.stat.fi/ajk/koronavirus/koronavirus-ajankohtaista-tilastotietoa/miten-vaikutukset-nakyvat-tilastoissa/talouden-tilannekuva>
- Tilastokeskus (2020b). *Konkurssien määrä väheni vuonna 2020 edellisvuoteen verrattuna 18,6 prosenttia*. Haettu osoitteesta https://www.tilastokeskus.fi/til/konk/2020/12/konk_2020_12_2021-01-27_tie_001_fi.html
- Tilastokeskus (2021). *Konkurssien määrä väheni tammi-helmikuussa 2021 edellisvuodesta 28 prosenttia*. Haettu osoitteesta https://www.tilastokeskus.fi/til/konk/2021/02/konk_2021_02_2021-03-17_tie_001_fi.html
- Tilintarkastuslaki 18.9.2015/1141
- Titman, S. & Trueman, B. (1986). Information quality and the valuation of new issues. *Journal of Accounting and Economics* 8(2), 159-172. [https://doi.org/10.1016/0165-4101\(86\)90016-9](https://doi.org/10.1016/0165-4101(86)90016-9)
- Tuomi, J. & Sarajärvi, A. (2018). *Laadullinen tutkimus ja sisällönanalyysi*. (Uudistettu laitos). [E-kirja]. [Viitattu 18.4.2021]. Helsinki: Kustannusosakeyhtiö Tammi.
- Työ- ja elinkeinoministeriö (2020). *Kaikkien toimialojen yritykset voivat hakea kustannustukea – ehtona liikevaihdon lasku koronan vuoksi*. Haettu osoitteesta <https://tem.fi/-/kaikkien-toimialojen-yritykset-voivat-hakea-kustannustukea-ehtona-liikevaihdon-lasku-koronan-vuoksi>
- Vanstraelen, A. (2012). Auditor economic incentives and going-concern opinions in a limited litigious Continental European business environment: empirical evidence from Belgium. *Accounting and Business Research*, 32(3), 171-186, DOI:10.1080/00014788.2002.9728966
- Verohallinto (2020a). *Koronatilanne: Verohallinto tukee yrityksiä – lue ohjeet*. Haettu osoitteesta <https://www.vero.fi/tietoa-verohallinnosta/uutishuone/korona/verohallinto-tukee-yrityksi%c3%a4-koronatilanteessa/>

- Verohallinto (2020b). *Helpotettu maksujärjestely oli haettavissa 31.8. asti*. Haettu osoitteesta <https://www.vero.fi/tietoa-verohallinnosta/uutishuone/korona/verohallinto-tukee-yrityksi%c3%a4-koronatilanteessa/voit-hakea-yrityksellesi-maksuj%c3%a4rjestely%c3%a4-helpotetu-in-ehdoin/>
- Watkins, A. L., Hillison, W., & Morecroft, S. E. (2004). Audit quality: A synthesis of theory and empirical evidence. *Journal of Accounting Literature*, 23, 153-194.
- World Health Organization (2020). *Q&A on coronaviruses (COVID-19)*. Haettu osoitteesta <https://www.who.int/emergencies/diseases/novel-coronavirus-2019/question-and-answers-hub/q-a-detail/q-a-coronaviruses#:~:text=symptoms>
- Zhang, I. X. (2007). Economic consequences of the Sarbanes-Oxley act of 2002. *Journal of Accounting and Economics* 44(1-2), 74-115. <https://doi.org/10.1016/j.jacceco.2007.02.002>

Liite 1**TEEMAHAASTATTELURUNKO****Koronakriisin vaikutukset tilintarkastuksen laatuun ja tilintarkastustyöhön tilintarkastajan näkökulmasta****Taustamuuttajat**

- Ole hyvä ja kerro itsestäsi? (esim. ikä, koulutustaustasta, nykyinen työnantaja, tarkastuskohteiden lukumäärä)
- Minkälainen työtausta sinulla on?
- Miten luonnehtisit itseäsi tilintarkastajana? (varovainen? urahakuinen? epävarmuutta sietävä? Entä suhteessa kollegoihisi?)
- Kauanko olet toiminut tilintarkastajana? (KHT)
- Minkä toimialan asiakkaita sinulla on?
- Onko sinulla jokin tilintarkastuksen erikoistumisalue? Jos on, mikä?

Haastattelukysymykset

- 1) Millainen on laadukas tilintarkastus? Miten määrittelisit tilintarkastuksen laadun?
- 2) Miten koronakriisi on vaikuttanut tilintarkastustyöhön?
 - Onko koronakriisi vaikeuttanut tilintarkastustyötä?
 - Onko työn luonne muuttunut? (Jos on miten?)
 - Kertoisitko esimerkkejä?
- 3) Miten koet koronakriisin vaikuttaneen tilintarkastuksen laatuun? (Jos on, miksi näin on tapahtunut?)
- 4) Onko jokin tilintarkastusmetodologiassa muuttunut? Onko koronakriisin seurauksena tullut uusia työvaiheita tai raportointivelvoitteita?
 - Onko toimeksiantoihin käytetty aika kasvanut koronakriisin seurauksena? (Jos on, minkä verran?)
- 5) Onko joitain tilinpäätöksen eriä, joihin on syytä tilintarkastuksessa kiinnittää koronakriisin myötä erityistä huomiota? (Jos on, mitä eriä?)
- 6) Onko koronakriisillä ollut vaikutusta tilintarkastuksen oheispalveluiden kysyntään? (Jos on, niin minkä oheispalveluiden osalta?)